

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

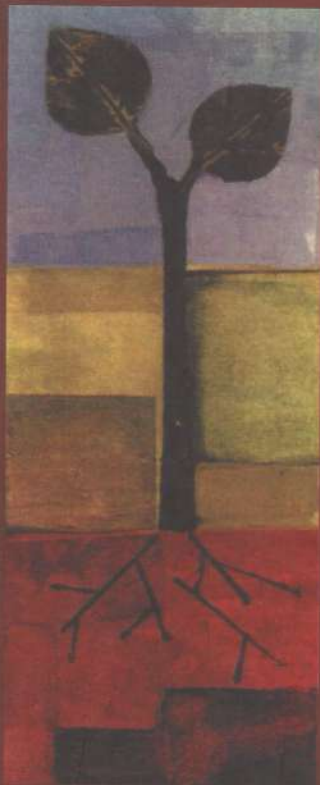
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

AYNADAN ÖTEKİNE

Çocuk Öznelliğinin Oluşumu Üzerine Bir Çalışma

ELDA ABREVAYA

Elda Abrevaya İstanbul'da doğdu. Liseyi Robert College'de okudu. Yüksek öğrenimini ve doktorasını Paris'te René Descartes Üniversitesi'nde gerçekleştirdi. Uzun yıllar Porto Riko'da yaşadı ve bu sürede Ruh Sağlığı Merkezi'nde çocuk ve ergenlerle çalıştı. Porto Riko Üniversitesi, Psikoloji Bölümünde Psikoloji profesörü olarak öğretim üyeliği yaptı.

DÜŞ/DÜŞÜN 2

AYNADAN ÖTEKİNE

Çocuk Öznelliğinin Oluşumu Üzerine Bir Çalışma

ELDA ABREVAYA

 BAĞLAM

Bağlam Yayınları 151
İnceleme-Araştırma 96
Düş/Düşün Dizisi-2
ISBN 975-6947-39-X

Düş/Düşün Dizisi Editörü: Ayça Gürdal

Elda Abrevaya
Özgün Adı: *Del espejo al Otro*: un estudio sobre la constitución de la
subjetividad infantil
Postdata, Porto Riko, 1998
Aynadan Ötekine: Çocuk Öznelliğinin Oluşumu Üzerine Bir Çalışma
© Elda Abrevaya
© Bağlam Yayınları

Birinci Basım: Ekim 2000
Kitap Tasarımı: Canan Suner
Baskı: Üçel Ofset

Anneme ve`babama,

SUNUŞ

Bağlam Yayınları tarafından 2000’de yayınlanan, Talat Parman’ın "Ergenlik ya da Merhaba Hüzün" adlı yapıtının hazırlıkları, bende, bir kitap dizisi hayalini de harekete geçirdi: düş/düşün dizisi. Başta psikanaliz olmak üzere psikanaliz penceresinden tüm insan bilimlerine açılan bir dizi.

Bu hayali, Bağlam Yayınları’nın desteği ve sabrı olmasa gerçekleştiremezdik. Bağlam’ın yayın dünyasındaki etik tavrı ve akademik üslubunun tutarlılığı bizi yakınlaştırdı; bu yakınlık düşleri mümkün kıldı.

Dizinin ikinci kitabı Elda Abrevaya’nın "Aynadan Ötekine" adlı, çocuk öznelliğinin oluşumuna ilişkin kuramsal bir çalışması. Türkçe’de psikanalitik ürünler arasında ilklerden olacağına inandığımız özgün bir yapıt. Çocuk psikanalizindeki geleneklerin ve tarihsel bakış açısının da ele alındığı bu yapıtta, bir kez daha, çocukta yapılacak tedavi girişimlerinde kuramsal bilginin ne kadar önemli olduğunu görüyoruz. Bu bilgi çocuk psikanalizinde gerekli zemini hazırlamaktadır. Bu zeminde başlayan çalışmanın ilerleyebilmesi ise, ancak, çocuktaki imgesel dünyanın ve çocuğun dilinin anlaşılmasıyla mümkün olabilmektedir. Abrevaya’nın kitabında, çocuğa erişebilmek için onun fantezi dünyasını tanımanın önemi yazarın klinik deneyimleriyle de örneklenerek vurgulanmaktadır.

Elda Abrevaya 1980-1999 yılları arasında Porto Riko’da yaşadı. Ruh Sağlığı Merkezinde ve Porto Riko Üniversitesi psikoloji bölümünde çalıştı, profesörlüğe yükseldi. 1999’da, doğduğu kente, İstanbul’a döndü ve İstanbul Psikanaliz Grubuna katıldı. Kitabının Porto Riko’lu editörü Carlos Gill’in dediği gibi, onun aramıza katılışını bir armağan olarak gördük.

Aynadan Ötekine

Porto Riko'dan kilometrelerce uzaktayız, ama Elda'nın kitabı, "Aynadan Ötekine" bizi yan yana düşürüyor ve mesafeyi yok ediyor; düşlerdeki gibi. Geçmişte Karayipler'de dolaşan düşler şimdi Boğaz'da bizlerle paylaşılıyor; onları aramızda, İstanbul'da buluveriyoruz.

Elda Abrevaya'yı, Türkçe'de kucaklayabilmekten ve sizlere tanıtmaktan onur duyuyoruz.

Ayça Gürdal

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / Ayça Gürdal	7
ZAMAN İÇİNDE TUTUNMAK / Carlos Gil	11
ÖNSÖZ	13
GİRİŞ	15
BİRİNCİ KISIM: ÇOCUK PSİKANALİZİNİN KÖKENLERİ	
Bölüm 1: İlk Çocuk Psikanalistleri	23
İKİNCİ KISIM: SİMGESEL OLUŞUM	
Bölüm 2: Ruhsal Gerçeklik ve Dış Gerçeklik	45
Bölüm 3: Beden İmgesinin Yapılanmasında Aynanın İşlevi	69
Bölüm 4: Babanın Adı ve Cinsellik	83
ÜÇÜNCÜ KISIM: SİMGESEL OLUŞUMUN GERÇEKLEŞEMEMESİ	
Bölüm 5: Psikozda Simgesel Yaralar	105
Bölüm 6: Daniel veya Bir Çocuğun Kurban Edilmesi	130
KAYNAKÇA	144

ZAMAN İÇİNDE TUTUNMAK

Elda Abrevaya, Frances Tustin'in tartıştığı Juan vakasına (bölüm 5) gönderme yaparak, ayrımlaşma sürecinde bulunan bebekte nasıl kademeli olarak yanılısamanın bozulduğunu açıklar. Anne ayrılığın ve ayrımlaşmanın neden olduğu çalkalanmayı aşabilmesi için çocuğuna yardım eder. Abrevaya, ayrılığın bu sarsıntılı anlarında annenin küçüğünü zaman içinde tuttuğunu ve desteklediğini belirtir.

Sanırım bu kitap da çeşitli metaforlarla ve klinik vakalarla zaman içinde tutunmağa çalışır. Yaşayan ve ölümlü niteliğiyle yazarın kendisinin tutunması, boşluk ve hiçliği savmak olan yazının tutunması. İşte Abrevaya'nın yazısı ve çocuk psikanalizi-ne ilişkin çok sayıda kaynakları yeniden yorumlaması da zaman içinde tutunurlar. Tıpkı on yaşındaki Daniel'in bakımının ebeveynleri tarafından bir devlet kurumuna teslim edilmesiyle yazarın uykusuz geçen gecelerinde (bölüm 6) olduğu gibi.

Postdata projesinin editörü Irma Rivera ve ben, kitap için bir önsöz düşünüyorduk. Elda'nın önsöze ilişkin talebinin ben-de uyandırdığını dillendirme çabasında duygularımı örmek için bir yol ararken yeniden yapıta döndüm. İtiraf etmeliyim ki Juan vakasını yeniden okuyana değin hep önümüzde duranın farkında değildim. Elda ile dostluğumun da zaman içinde tutunmak anlamına geldiğini anlamamıştım. Yalnız bir yüzeyde tutunan masa veya çiçekler gibi değil de, acıya karşın zaman içinde uykusuz gecelerle tutunmak. Kendime soruyorum: Ben dostum Elda'nın zaman içinde tutunmasına yardım edebildim mi? Daniel ile ayrılığın sahnesinin geriye dönüşünü hafifletebildim mi?

Örneğin basit bir bilgisayar ekranı karşısında kitabın düzeltmelerine ayırdığımız uzun saatlerde, kapak resminin en iyisi

olması, basılacak harfin tipolojisi, sayfa sayısı, yayım maaliyeti için verdiğimiz küçük kavgalar aklıma geliyor. Şimdi bütün bunları düşündüğümde arzuyla kendi ağırlığımıza karşı koya-bildiğimiz takdirde, yükselebilmek yeteneğimize şaşıyorum. Şimdi anlıyorum ki ortak projelerimizin gerçekleşebilmesi için toprak değil de, yüzeyde kalabilmek ve uçabilmek gerekliydi. Büyük Kurumsal bir Proje biçiminde billurlaşması değil de, yükselmek ve uçmak için zorunlu olan hafiflik söz konusuydu. İşte yirmi yıl boyunca Elda'yla dostluğum bana bunu kazandırdı. San Juan ile İstanbul arasındaki mesafeye karşın, uçmayı esinleyen, arzuyu kamçılaman bir dostluk bu. Ne önemi var Karayipler-Boğaz veya Boğaz-Karayipler olursa? Bu sözcükler zaman içinde o denli iyi tutunanı yere indirmenin ne denli güç olduğunu yansıtmaktadır. Bugün her zamankinden daha fazla yıldızların beslediği düşlerimiz yanmaya devam etmektedirler.

Elda'nın Karayipler'de yaşadığı sürede onunla paylaştığımız çalışma sayesinde, Irma Rivera ve ben dostluğun oldukça basit bir formülü olduğunu öğrendik: sadakat, hoşgörü, ötekini farklılıklarıyla ve kendi diliyle kabul etmek. Ötekini sonradan gelen veya istila eden biri değil de, bir armağan olarak kabullenmek. Kuşkusuz itina edilmesi, acıya dayanarak götürülmesi, zaman içinde tutunarak desteklenmesi gereken bir armağandır bu.

Eylül 2000, Rio Piedras, Porto Riko,

Carlos Gil,

ÖNSÖZ

Aynadan Ötekine 1998 yılında Porto Riko’da basılan ve ispanyolca yazılmış kitabın çevirisidir. Bu kitap üçlü bir dizinin ikincisini oluşturmaktadır. Birincisi *Çocuk, Acısı ve Yokluk. Ruh Sağlığı Merkezi’nde bir Psikanaliz Deneyimi* adlı kitabımdır. Kırsal bölgelerde ve kentleşme sürecinde olan bir bölgede yaşayan çocuklar ve aileleriyle çalışmamı konu alır. Psikanalizin tam olarak ne olduğunu bilmeyen bir kurumda, ciddi sosyal sorunları (işsizlik, esrar ve alkolizm sorunları, aile şiddeti..) olan halk kesimiyle sürdürdüğüm deneyimin öyküsüdür. Diğer bir deyişle, bu kitap aileler ve kurumla karşılaşan psikanalistin bir olanaksızlığı dile getirmesine karşılık gelir. Bu kitapta üç eksen vardır: çocuk, psikiyatrik kurum ve delilik.

Dizinin üç kitabı arasında birliği sağlayan da bu eksenlerdir. Dizinin üçüncü kitabı *Delilik Tutkusu veya Tutkunun Deliliği*’dir. Michel Foucault’nun yöntem ve bakış açısının temel bir gönderme olarak alındığı bu çalışmada, XVIII. yüzyılın sonunda ve XIX. yüzyılın başında psikiyatrik söylemin doğuşu ve yapılanmasının koşullarını incelerim. Psikoz sorunsalını ve tedavisini psikanalitik bir çerçevede konumlandırma çabasında Lacan’ın kuramından yararlanırım. Bu kitap çeviri sürecindedir.

Aynadan Ötekine ise çocuk öznelliğinin oluşumuna ilişkin kuramsal bir çalışmaya karşılık gelir. Bu kitaptaki tartışmanın özelliği, çocuk psikanalizinde temel olan nesne ilişkileri kuramlarını (Melanie Klein, Winnicott, Bettelheim, Tustin, Meltzer...) Lacan’ın dil boyutundan hareket ederek okumamdır. Araştırma çocuğun simgesel oluşum sürecinde odaklandığından, çocukluk psikozu da bu simgelleşmenin hangi nedenlerle gerçekleşemediğini açıklamaya yarar. Diğer bir deyişle, çocukta simgeleşme süreciyle, bu sürecin bir takım nedenlerle çocukluk

psikozunda olduğu gibi gerçekleşememesi aynı sorunun iki ayrı yüzünü oluşturur.

Psikanalizde dil sorunu üzerinde çalışan bir psikanalistin kendi kitabını ispanyolcadan türkçeye çevirmesi de ilginç bir deneyimdir. Burada dil, iletişim aracı olmanın ötesinde bir hayat ve yaşam dokusudur. Bu bağlamda eviri süreci sayesinde Türkiye'ye geri dönüşümün dilini yaratmaya çalıştım diyebilirim. Anadilim haline gelen ispanyolcadan, doğduğum ve büyüdüğüm toprağın diline, yani ilk anadilime geçiş de ancak trkeyle didişerek, uğraşarak, terleyerek olanaklıydı. Yetişkinde sürekli bir geri dönüşün yeri olan çocuksu bu kitabın merkezini oluşturur. Benim de Türkiye'ye ve özellikle ülkedeki düşünün yaşamına dönüşümün, çocuksu boyutunda merkezileşen bir kitapla gerçekleşmesi hoş bir raslantıdır. Belki de bir rastlantı değildir.

Dönüşümle birlikte bana verimli bir psikanalitik çalışma alanının kapılarını açan İstanbul Psikanaliz Grubu yelerine, özellikle titizliği ve yumuşaklığıyla hiçbir yardımı esirgemeyen Ayça Gürdal'a candan teşekkür ederim.

Ayrıca ispanyolca yazılmış kitabın kapak desenini yaratan ve bu deseni yeni kitabım için bana armağan eden Sofia Saez'e teşekkür ederim.

Ekim 2000, İstanbul

Elda Abrevaya

GİRİŞ

Çocuk öznelliğinin oluşumuna ilişkin kuramsal yapıyı inşa etmek isterken çocuğun kendisini unutabiliriz. Bu çocuk ki klinik çerçevede bizim ayrıcalıklı muhatabımız haline gelir. Sesi ve bakışıyla bizi şaşkına çeviren, dilimizi yutar gibi olmamıza neden olan da odur. Bu bağlamda çocuk kendisini unutturmaz ve bizi çalışmaya zorlar.

Burada incelediğimiz ve kuramsal binanın parçası olan çocuk psikanalizi metinleri akademik-kuramsal bir bilgidен oluşmazlar. Bu metinlerdeki temel kavramlar bir pratiğın içinde, *aktarım* çerçevesinde doğmuşlardır. Diğer bir deyişle, kavramların gelişimi aktarım alanında yapılan klinik sürecin dışında düşünülemez. Nitekim çocuk ve psikanalistin buluşması da bu alandadır. Psikanalistin aktarım çerçevesinde bulduğu malzeme (sözcükler, imgeler, duygulanımlar...) karşısına hazır çıkmaz. Klinik çalışmanın devindirici işlevini gören psikanalistin arzusu sayesinde, aktarım alanında yaratılır ve üretilir. Bunun bir koşulu da psikanalistin aktarım alanında, yani "içerde" konumlanmasıdır. Öznenin akıl ve duygulara doğmasını sağlayan bu işlev bir çeşit ebeliktir. Her doğum gibi kirlidir. Kansıız, tersiz düşünülemez. Psikanalistin kesinlikle bedeninden birşeyler vermesi, yitirmesi gerekir.

Psikanalist analizana yorumlar yaparken, kurgular sunarken direnç duvarına çarpar, yani kendi direnciyle karşılaşır. Çünkü kendi bilinçdışından henüz oluşmamış birşeylerin ortaya konulması, yaratılması ve sözcüklere dönüşmesi zorunludur. Bu bağlamda sözcük, benliğin ataletine karşı girişilen bir çabadan doğar. Sözcüğün psikanalistteki *çocuksunun* dokusundan koparılması gerekir. Çocuksu (*l'infantile*) kavramı bu

araştırma sırasında oluşan bir boyuttur ve bunu da incelememizi sağlayan aktarımdır.

Ruhsal bir yapı olarak ele aldığımız çocuksu kavramıyla, çocuğun kendisini karıştırmamak gerekir. Fakat çocuksunun gizemli dünyasına tedavisini yaptığımız çocuklarla veya kendi çocuklarımız aracılığıyla girebiliriz. Freud açısından çocuksu bilinçdışıyla eşanlamlıdır. "Rüya geride bırakılan çocuksu ruhsal yaşamın bir parçasıdır".¹ Ama geride bırakılmasına karşın çocuksu sürekli bir bilince geri dönüşün yeridir. Geceleri gerçeküstü imgelerle, çocuk rüyalarını andıran rüyaların saydamlığıyla veya zaman aşımının yok edemediği kimi çocuksu arzularla geri döner.

Freud açısından çocuksu, bilinçdışıyla cinselliğin örtüştüğü ana karşılık gelir.² Bu, yaşamın ilk altı veya sekiz yılını bir örtü gibi kaplayan *çocuksu bellek yitiminin* (*amnésie infantile*) zamanıdır. Bu yılları işaretleyen cinsel deneyimlerdir ve bunlar bastırılmışlardır. İşte çocuksu olarak adlandırdığımız ruhsal yapı bu bastırılmış içeriklere karşılık gelir. Aynı zamanda kimliğe ilişkin en temel öğelerin yapılandığı ve tarihi olan bir öznenin olduğu yıllardır bunlar. Freud çocukluğun unutulmuş yıllarını *tarihöncesi* (*préhistoire*) olarak nitelendirir. Bireysel tarihöncesi, gelenek ve mitler yoluyla yeniden yaratılan insanlığın tarihöncesiyle karşılaştırır. Özne de bellek yitiminin neden olduğu boşlukları doldurmak için fanteziler yaratır. Bunlar "*duyulan ve sonradan* (*après coup*) değerlendirilen şeyler yoluyla oluşmuşlardır. Böylelikle yaşanan olayları, geçmişe ilişkin anlatılanları (ebeveyn ve dedelerin tarihini) öznenin bizzat gördükleriyle birleştirirler".³

¹ Sigmund Freud, *L'interprétation des Rêves*, fransızcaya çeviren: I. Meyerson, Paris: Presses Universitaires de France, 1976, s.482.

² Leopoldo Bleger, "L'enfant dans la Psychanalyse et la Psychanalyse d'Enfants. De Freud à Melanie Klein", *L'enfant et la Psychanalyse*, Paris: Editions Esquisses Psychanalytiques, 1993, s.65.

³ Sigmund Freud, "Manuscrit L", *La Naissance de la Psychanalyse*, fransızcaya çeviren: Anne Berman, Paris: PUF, 1973, s.174-175.

Öznenin tarihi bellek yitimi üzerine kurulur. Mitler ve fanteziler bellek yitiminin yarattığı boşlukları doldurmaya ve biçimlendirmeye yararlar.⁴ İşte çocukluk yıllarına damgasını vuran bu bellek yitimidir. Çocuk bilmeden ötekilerin, hep ötekilerin sözcüklerini taşır. Çocuk aracılığıyla konuşan kimdir? Anne mi, baba mı, büyükanne veya büyükbaba mı, yoksa tanımadığı insanlar mı? Acaba çocuğun bedeninin hangi tarafı bilmeden taşıdığı sözcüklerin izlerini taşır ve acı çeker? Bu imleyenler (*signifiant*) iyi kötü çocuğun ebeveynleriyle kurduğu simgesel bağların ve kuşaklararası iletimin bir kanıtıdır. Bu nedenle öznenin bitmez tükenmez görevi, kendisini trajik bir biçimde bölen ve doğumundan evvel yazılmış bir tarihin içinde konumlanmaktır.

Çocukluk yıllarını "dilsiz" olarak nitelendirebiliriz. Özne dil düzenine, simgesel düzene girebilmek için dürtüleriyle eşanlama gelen çocukluğunun dilinden uzaklaşır. Bu dönemin sözcüklerini unuttur. Diğer bir deyişle, öznenin simgesele erişmesi çocuksu dürtülerin bastırılmasından geçer. Lacan özneyi yapılandıran dil düzeniyle (*ordre du langage*) analize gelen hastanın konuştuğu özgül dil (*langue*) arasında bir ayrım yapar. Lacan bir neolojizm yaratarak *lalangue* sözcüğünü oluşturur. Bu terimle öznenin anadiline değinir. *Lalangue* annenin konuştuğu dildir. Öznenin bedenine ilişkindir, tensel dil, yani hazzın dilidir.⁵ Kendi ülkemizden bir örnek vermek gerekirse, türkçenin veya Türkiye’de konuşulan başka bir dilin (kürtçe, rumca, ermenice, ladino...) libidinal bir bedende somutlaşmasıdır. İşte bilinçdışı da kendini bu özgül anadilde ifade eder.

Erişkinin çocukla iletişim kurmaktaki güçlüğü de kendi anadilinden, yani dürtülerinden kopmuş olmasından kaynaklanır. Çocuğun, kendisi gibi mantıklı bir biçimde konuşmasını ve düşünmesini bekler. Oysa anadil dağınıklığı, beklenilmeyeni, sürprizi, oyunu veya duyguyu simgeler.

⁴ Alain Vanier, "Une Métapsychologie des Premiers Temps?", *L'Enfant et la Psychanalyse*, s. 19, 27.

⁵ Juan David Nasio, *Cinq Leçons sur la Théorie de Jacques Lacan*, Paris: Editions Rivages, 1992, s.73-75.

Analizanla konuşmak için zorunlu olan anadili veya arzunun ilksel dilini yakalayabilmek sadece psikanalistin analizden geçmesiyle mümkün değildir. Analiz süreci psikanaliste kendi çocukluk anılarının kapısını açsa da, çocukluğun dilini, oyun dilini, hayal gücü dilini yakalayabilmek başkadır. Psikanalist belki bu bağlamda çocuğun dünyaya bakışındaki tazelikle analizana yaklaşabilir. Böylelikle kendine şaşırması, gülmesi, olguları en inanılmaz açılardan algılaması, insan ilişkilerindeki her türlü karmaşıklığa açık kalması mümkün olur.

Psikanalist olmak için gerekli kişisel nitelikler öznenin özyaşamında yatarlar. Analist olaylara yaklaşımında başkalarının göremediği veya duyamadığı şeyleri görür ve duyar. Kuşkusuz bu özelliği onun için yalnızlık kaynağıdır. Öznenin özyaşamından gelen bu duyarlılık, kendi psikanalizi ve eğitim sürecinde, özellikle hastalarıyla deneyiminde kendine ilişkin buluşlarla keskinleşir. Belki de psikanalistin bu düşünme ve bilme özgürlüğüyle, erişkinin dayandığı mantığı yenilgiye uğratan çocuk düşüncesi arasında bir benzerlik kurmak olanaklıdır. Psikanalistin bu konumu ona sosyal ve kültürel normların dışında, marjinal bir yer kazandırır. Ancak bu şekilde konumlanan psikanalist ötekiindeki sorunsallığı kavrayabilir. Ve bunu da kendi sorunsallığını devreye koyarak gerçekleştirir.

Analizanla olan ilişkisinde psikanalistin kendini keşfetmesini olanaklı kılan *bilme arzusudur*. Onu bitmez tükenmez arayışlara iten de bu arzudur. Bilme arzusu bilginin kontrolü değildir. Böyle bir kontrol isteği psikanalisti sadece yüzleşmek istemediği içeriklerden korumaya yarar. Araştırmacının veya meslekadamının bilmekteki ısrarını, Michel Foucault'nun bir terimine gönderme yaparak *bilme iradesi (volonté de savoir)* olarak nitelendirebiliriz. Araştırmacının bu ısrarı, öznenin kendisine ilişkin anlatmak istediklerini veya anlatabildiklerini hiçe sayan "bilimsel hedefin" bir parçası gibi görünebilir. Oysa bu tavırda ne etik ne de simgesel yaşamı düzenleyen yasalar işler. Kuşkusuz psikoloji ve psikiyatride sık sık rastlanan, öznenin başına gelenleri daha o konuşmadan meslekadamının bilmesidir. Bu bağlamda

psikolog veya psikiyatr konuya ilişkin hazır bilgisini öznenin sözleriyle kanıtlamaya çalışır. Oysa ötekini tanımak ancak kendini tanımakla olanaklıdır. Kendini tanımak da bilme arzusuyla çok yakından bağlantılıdır. Maud Mannoni'ye göre özne bilgiye egemen olma, onu kontrol etme isteğinden vazgeçtiği takdirde, bilme arzusuna vâkıf olabilir. Ve iğdişi (*castration*) üstlenerek bilinmeyenin sonsuz arayışına kendini adayabilir.⁶

İşte arzunun sınırları zorlayan bu boyutu, bilmenin olanaksız ve aşılmaz gibi görünen herşeyiyle yakından bağlantılıdır. Psikanalistin değişik ve karmaşık psikik yapılarla çalışma tutkusuna da bu nedenledir, yani bilme arzusuyla ilgilidir. Çocuk veya psikotik gibi karmaşık ruhsal yapılarla çalıştığında, karşısındakinin gerek ötekiliği, gerek de benzerliği söz konusudur.

Psikoz sorunsalı, çocukluk üzerine yazılmış bir kitapta yersiz gibi görünebilir, ama değildir. Çocuk ve psikoz arasında bağlantılar vardır. Herşeyden evvel psikanalistin çocuk veya psikotikle iletişim kurabilmesi, içindeki çocuktan hareket etmesiyle olanaklıdır. İkincisi, psikoz üzerindeki kuramsal görüşler, ruhsal yapının oluştuğu ilk evrelerle ilgili varsayımlara dayanırlar. Diğer bir deyişle, psikoz sorunsalı ruhsal yapının hangi nedenle gelişememiş olduğunu açıklamaya yarar.

Psikoz sorununu bu kitaba katmaktaki bir başka amacım da tedavi alanının pratik yönleriyle ilgilidir. Tartışmayı psikiyatri alanında egemen olan organik söylemden kurtarıp *dil ve sözcükler* alanına yerleştirebilirsek, o zaman çocuğun özne olarak tanınması ve araştırılmasının yolu da açılmış olur. Bu da çocuğun ilerde psikiyatrik bir hastaya dönüşmeden ve içinden çıkmayacağı "psikiyatrik kariyerine" başlamadan, güçlüklerinin

⁶ Maud Mannoni, *La Théorie comme Fiction. Freud, Groddeck, Winnicott, Lacan*. Paris: Seuil, 1979, s.39.

erken teşhisini olanaklı kılar.⁷ Bu kitapta psikotik çocuğun tedavi sorunları beni çok yakından ilgilendirirler de, asıl çocuğun kendisi bu kitabın başkahramanıdır. Bu çocuk ki bilgi ve düşüncenin kaynağı, gerçek anlamda bir öznedir. Duyulması gereken yalnız sözcükleri değildir. Aynı zamanda semptomlar aracılığıyla konuşana da yer vermek gerekir.

⁷ Erving Goffman psikiyatri düzeni ve döngüsünün içinden çıkamayan psikiyatri hastasının "kariyerinden" söz eder. Kariyer sözcüğü birçok anlama gelebilir. Gerek atların koşturulduğu yer, arena olarak düşünebiliriz, gerek bir meslek yarışması ve çabası olarak ele alabiliriz. Erving Goffman *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and other Inmates*, Anchor, 1961.

BİRİNCİ KISIM

Çocuk Psikanalizinin Kökenleri

İLK ÇOCUK PSİKANALİSTLERİ

Ebeveynler psikanaliste çocuğun önünde önemli bir aile sırrını açıkladıklarında, çocuk adeta hiç birşey görmemiş veya işitmemiş gibi davranabilir. Hakikate susamış, herşeyi sezen, fakat ebeveynlerin ona doğru sözleri iletmesine değin orada yokmuş gibi davranan çocuk. Ancak ebeveynleri onu muhatap olarak aldığıında çocuk kendinde hakikati öğrenme hakkı görür. İşte o zaman bir ailenin, kendi ailesinin ferdi olduğunu hisseder. Nitekim aile, ortak tarihlerinden dolayı birbirine bağlı insanlardan oluşmaz mı? Tersine aileyi sarsan acı olaylar (bir kardeşin ölümü, evlat edinilmeye ilişkin sorunlar, babasının kim olduğunu bilmeme...) karşısında ebeveynlerin suskunluğu, çocukta şöyle bir düşünceye yol açar: ailesinin başına korkunç bir şey gelmiştir, bunun suçlusu da kendisidir. Çocuk suçluluk duygusu ve kendine atfettiği kötülük nedeniyle, kendini insanlardan ve ailesinden ayırır.

İşte Emilio'da böyle bir suçluluk duygusu söz konusuydu. Dokuz yaşında, yumuşak bakışlı bir çocuktur. İlk konsültasyonda yanında bir ip taşıyordu. Babası onu azarlayıp dövdüğünde evinin bahçesindeki ağaca iple kendini asmaya çalışmıştı. Emilio'nun intihar girişiminin ardında yatan nedenler nasıl ortaya çıktılar? Ebeveynlere kaç tane çocukları olduğunu sorduğumda annesi üç diye yanıtlarken, Emilio dört kardeş olduklarını belirtti. Bunun üzerine anne, üç yaşındaki kızını beyin tümöründen nasıl yitirdiklerini anlattı. Emilio kızkardeşinin ölümünden bir ay sonra dünyaya gelmişti.

Kızkardeşinin ölümünden söz etmenin adeta yasak olduğu bir ortamda, Emilio yaptığı herşey için özür diliyordu. Kızkardeşinin ölümünden sonra onun dünyaya gelmeye hakkı yoktu ve bunun için özür diliyordu. Okulda kızlara vurmağa başladı.

Bu davranışı yüzünden öğretmenleri akıllı ve yetenekli bir çocuk olan Emilio'yu, normal bir sınıftan duygulanım sorunları ve öğrenme bozuklukları olan çocukların bulunduğu başka bir sınıfa geçirdiler. Kuşkusuz bu büyük bir hataydı. Bu şekilde Emilio kendi suçluluk duygusunu tatmin ediyordu. Kızkardeşi beyin tümöründen ölmüşken, kendisinin akıllı olmaya ve ilerlemeye hakkı yoktu. Konsültasyonda bu fikri, bir resim aracılığıyla temsil eder.

Emilio kağıda iki tane ağaç çizer, biri ortada, diğeri de sağ tarafta bulunmaktadır. İki ağacın üst kısımlarının bir beyine benzediğini farkederim ve bunu çocuğa iletirim.

Emilio: Evet, bu beyin hasar gördü (ortadaki). Bu ise (sağ köşede olan) iyi çıktı.

Ben: Bu, hasar görmüş beyini olan kızkardeşin, şu da sen olmalı ki, doğdun.

Ebeveynlerin büyük korkusu çocuklarının başına kötü birşey gelmesi ve ölmesiydi. Bu korkunun üzerinde yarattığı baskı nedeniyle, Emilio kendini bir cenderede hissediyordu. Anne, oğlunu rahminde taşıdığı bir dölüt gibi saklamak ve korumak istiyordu. Onun bağımsız bir varlık olarak simgesele doğmasına engel oluyordu.

Kimi okuyucular dokuz yaşındaki bir çocuğun intihar girişiminde bulunabileceğini sorgulayabilirler. Elbette bu girişim, erişkinde olduğu gibi daha evvelden düşünülmüş ve planlanmış değildir. Çocuğun böyle bir eyleme başvurması ancak özdeşleşim göndermelerinin (referansları) tehlikeye girmesiyle meydana gelen çatışmadan kaynaklanır. Özdeşleşim göndermeleri ruhsal yapılanma sürecinin her aşamasına özgüdürler. Çocuk her aşamada dünyayla ve kendisiyle olan ilişkisini, güvenlik duygusundan hareket ederek kurmaya çalışır. Güvenlik duygusu da *beden imgesinin (image du corps)* dinamik bütünlülüğünden kaynaklanır.

Psikanalist, semptomlar aracılığıyla çocukta beliren imgesel çatışmaya duyarlıdır. Çatışmanın imgesel niteliği onu daha az

gerçek kılmaz. Böyle bir intihar girişimiyle karşılaştığında eylemi ciddiye alır. Çoğu kez aile veya uzmanlar, çocuğun çevresinin ilgisini çekmek için bu eyleme başvurduğunu düşünürler. Gereken önemi vermezler. Evet, her semptomda olduğu gibi bu eylem de ebeveynlere yöneliktir. Fakat bu aynı zamanda bedenine ilişkin özdeşleşim göndermelerini yitirmiş birinin de yardım feryadıdır.

Kızkardeşinin ölümünden sonra dünyaya gelişi, Emilio'nun varlığını tehlikeye atmıştı. Ebeveynleri bu ölümün yasını tutamamışlardı. Bu bağlamda Emilio için bu kayıp aşılmazdı, suçlusu da kendisiydi. Onların acısından o sorumluydu. Çocuğun varlığı başka bir açıdan da tehlikede idi. Doğumunda ona takılan ad, yazıldığında gerek kız, gerek erkek adını çağrıştırıyordu. (Emilio adı elbette çocuğun asıl adı değildir). Yalnız dünyaya geliş koşulları değil, aynı zamanda erkek çocuğu olarak cinsiyetinin tanınması da tehlikede idi. Emilio sınıfındaki kızlara vurarak, aynadaki kadını imgesinden kurtulmaya çalışıyordu. Bu imge eril özdeşleşimlerin oluşmasına engel oluyordu. Eril özdeşleşimlerin oluşmaması ise, anneye ikili bir ilişkide sıkışıp kalması ve üçlü bir ilişkiye girememesine bağlıydı. Bu yüzden babasının azarlaması onu çok sarstı. Bir ip arayarak kendini asmak istedi. Ödipal iğdişi temsil eden baba yalnız onda ödipal suçluluk duygusunu yaratmakla kalmadı. Doğumuna ilişkin suçluluk duygusunu da canlandırdı.

Çocuğun kısa boyu mu, deşifre edilmesi gereken özgül dili mi, yoksa sosyal gelişimini tamamlamamış olması mıdır, erişkinini; "çocuk konuşulanları anlamaz" diye düşünmeye iten? Oysa özne olarak tanınmayan bu çocuk, erişkinin kolayca vazgeçemeyeceği narsisizminin uzantısıdır. Freud başından beri, çocuklarıyla ilişkilerinde ebeveynlerin narsisizminin yerinin bilincindeydi. Bu konuda şöyle der:

Bu kadar dokunaklı ve temelde bu kadar çocuksu olan ebeveyn sevgisi, nesne sevgisine dönüşse de eski doğasını kesinkes açığa vuran ebeveyn narsisizminin yeniden doğmasından başka

*bir şey değildir.*¹

Yetişkin, çocuğu söz sahibi bir özne olarak düşünmez. Ona kendi prizmasının saptırıcı bakışıyla yaklaşır. Onu tutkulu narsisizminin bir nesnesi haline getirir. Ya da kendi dünya görüşü ve önyargılarından hareket ederek ona bir yer verir. Çocukluğ u tasarımı la ma biçimi de içinde yaşadığı tarihsel ortama bağlıdır. Bu bağlamda Michel Foucault nasıl deliliğ in tarihini veya cinselliğ in tarihini yazmış sa, çocukluğ un da tarihi yazılabilir.

Böylelikle çocukluğ a ilişkin farklı sosyal görüşler, çocuk psikanalizindeki tartışmaların da geri perdesini oluştururlar. Bu tartışmalar şöyle bir sorunun etrafında odaklanırlar: çocuklarla, erişkinlerde olduğ u gibi psikanaliz yapılabilir mi? Maud Mannoni 1967 yılında yayımlanan *Çocuk, "Hastalığı" ve Ötekiler* adlı kitabında "Çocuk psikanalizi psikanalizin kendisidir" fikrini savunur.² Bu fikir, Hermine von Hug-Hellmuth, Anna Freud ve Melanie Klein gibi yalnız çocuk psikanalizinin öncüleri arasındaki tartışmaya değ inmekle kalmaz. Günümüzde halen geçerli olan tartışmaya da gönderme yapar.

Çocuk psikanalizinin kökenini saptamak gerekirse, bunu çocuğ a ilişkin bir söylemin veya söylemlerin doğduğ u an olarak nitelendirebiliriz. İlk çocuk psikanalisti Hermine von Hug-Hellmuth, 1920'de Lahey'de yer alan VI. Uluslararası Psikanaliz Kongresi'nde, çocuk psikanalizinin eğ itimsel işlevini savunur. Psikanalist gelişmekte olan çocuğ a "ahlaki, estetik ve toplumsal değ erleri" öğ retebilmelidir.³ Kendi kişiliğ inde eğ itimciyi ve terapisti birleştiren psikanalist, "herşeyden evvel karakter analizi ve eğ itim olan hedefinden sapmamalıdır".⁴ Bu fikirleri köklü bir biçimde sorgulayan Melanie Klein, tedavi etmekle

¹ Sigmund Freud, "Narsizm Üzerine bir Giriş", *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*, türkçeye çeviren: Banu Büyükkal, Saffet Murat Tura, İstanbul: Metis Ötekini Dinlemek, 1998, s.38.

² Maud Mannoni, *L'enfant, sa "Maladie" et les Autres*, Paris: Seuil, 1967, s.7.

³ Hermine von Hug-Hellmuth, *Essais Psychanalytiques*, fransızcaya çeviren: Dominique Soubrenie, Paris: Payot, 1991, s.197.

⁴ Hermine von Hug-Hellmuth, *agy.*, s. 197

yasaklamak arasında uzlaşmaz bir çelişki görür. Ona göre psikanalitik tedavi, çocuğun *bilinçdışı fantezilerine* her türlü ahlaki görüşten uzak bir özgürlük ortamı sağlamakla eşanlamlıdır.

Çocuk psikanalizinde bir başlangıç noktası saptamak gerekirse, o da atlara fobisi olan küçük Hans'ın psikanalitik tedavisidir. Freud, Hans'ın babasının aracılığıyla, bu vakaya müdahale eder. Hans'ın babası hekimdi. Hans'ın babasının hekim oluşu ve psikanalitik kurama yakınlığı, çocuğun tedavisini başlatmak için ideal bir durumdu. Çünkü baba gerek ebeveynlik, gerek hekimlik gibi çifte işlev gördüğünde "sevgi çıkarlarıyla bilimsel çıkarlar" birleşmiş oluyordular.⁵

Böyle bir düşünceyi bugün garipseriz. Psikanalist, çocuğun tedavisine başladığında bu görüşün tam tersini savunur. Ebeveynlik ve terapötik işlevlerin ayrımlaşması gerektiğini düşünür. Fakat çocuk psikanalizinin gelişmekte olduğu yıllarda durum çok farklıydı. İlk psikanalistler, analiz için yeterli sayıda hasta bulamadıklarından aile fertlerine (yeğenleri, oğulları, kızları) başvururlardı. İlk psikanalistler arasında bu aile ögesi yaygındı. Dolayısıyla böyle bir olgu, çocuk psikanalizi alanını çelişkiler ve olanaksızlıklarla dolu bir alana dönüştürdü. Carl Jung ve Karl Abraham'ın kızlarını analiz ettiklerini biliyoruz. Melanie Klein'in "Bir Çocuğun Gelişimi" adlı 1921'de yayımlanan ilk yazısında, Fritz adıyla geçen çocuk kendi oğlu Erich'tir. Erich üç çocuğun en gencidir. Diğer iki çocuğu, Hans ve Melitta, metinlerde Felix ve Lisa adlarıyla geçerler.

Elisabeth Young-Bruehl, Anna Freud'un kişisel arşivlerini ilk kez inceleme fırsatı edinir ve onun yaşamöyküsünü yayımlar. Kitap bizi psikanalizin babasına yaşamını vakfetmiş Anna Freud'un dokunaklı sevgisinin göbeğine götürür. Anna Freud birbirini izleyen iki ayrı dönemde babası tarafından analiz edilir. İlk dönem 1918-1922 arasındaki yılları, ikinci dönem ise 1924-1925 arasındaki zamanı kapsar. Anna Freud ilk dönem-

⁵ Sigmund Freud, "Analyse d'une Phobie chez un Petit Garçon de Cinq Ans", *Cinq Psychanalyses*, fransızcaya çeviren: Marie Bonaparte, Rudolph M. Loewenstein, Paris: Presses Universitaires de France, 1973, s.93.

de psikanaliz tedavisinden yararlansa da, ikincisinde durum farklıdır. Yeniden beliren kişisel güçlükleri, çocuk psikanalizi alanındaki ilk atılımlarına denk gelirler. Babasının yakın dostu ve psikanalist olan Max Eitingon'a yazdığı bir mektupta, Anna çocuklarla çalışırken karşılaştığı güçlüklerden söz eder: "Yalnız onları tedavi etmekle kalmayıp, aynı zamanda onları kendim için istiyor veya onlardan birşey istiyorum".⁶

Böyle bir gereksinme, kuşkusuz, kendi babasıyla yaptığı analizin yetersizliğinin bir göstergesiydi. Anna'nın babasına olan derin sevgisi, yaşamında annesine ilişkin sessizliği büsbütün pekiştiriyordu. Anna'nın duygusal yaşamındaki bu özellikler kuramsal çalışmalarına da yansılar. Anna, ne annenin işlevinin çok önemli olduğu pregenital evrelerle ilgilenecek, ne de o sıralarda kadın psikanalistlerin üzerinde çalıştığı kadın psikolojisine ilgi duyacaktı.

Küçük Hans'ın tedavisi bittiğinde Freud şöyle bir sonuca varır: çocuk psikanalizi erişkin psikanalizine benzer. Her ikisinde de bilinçdışı içeriklerle çalışılır. Çocuk analizinde saldırgan dürtülerin bilinçli kılınmasıyla, onların güçleneceğine ilişkin hiç bir endişesi yoktur.⁷ Oysa Hug-Hellmuth Oedipus karmaşasını çözmemiş çocuklarla çalışmaz. Ödipal sınavı aşmamış bir çocukla çalışıldığı takdirde, ondaki saldırgan dürtülerin güçlenmesinden korkar.

Benliğe ilişkin söylem veya benliğin eğitimi

Hug-Hellmuth'un düşünceleri, o sıralarda toplumun çocuğa ilişkin tasarımını yansıtıyorlardı. Çocuk cinselliğiyle psikanaliz sürecinde çalışmak demek, çocuğun gerçek doğası olan *çokşekilli sapkınlığına (pervers polymorphe)* özgürlük tanımaktı. Bu terimi Freud ilk olarak, 1905'de yayımlanan *Cinsellik Kuramı üzerine Üç Deneme* adlı metinde kullanmıştır. Bu fikirle çocu-

⁶ Elisabeth Young-Bruehl, *Anna Freud*, fransızcaya çeviren: Jean-Pierre Ricard, Paris: Payot, 1991, s.121.

⁷ Sigmund Freud, "Analyse d'une Phobie chez un Petit Garçon de Cinq Ans", *agy.*, s.195.

ğun kısmi dürtülerinin genitallik dolanımında bütünleşmemiş olmalarına değinir. Bütünleşme sürecinin de buluş çağında gerçekleştiğini belirtir.

Hug-Hellmuth psikanaliz sürecinde çocuğun cinselliğiyle çalışıldığı takdirde, onun dürtülerinde saplantıya neden olabileceğini düşünür. O sıralarda Viyanalı psikanalistler arasında bu konuda katı görüşler egemendi. Hug-Hellmuth'un psikanalisti İsidor Sadger, Freud tarafından bağnaz olarak nitelendirilir. Sadger her türlü ruhsal olguda cinselliğin en önemli etken olduğuna körü körüne inanıyordu. Sadger'in, Stekel ve Adler ile birlikte oluşturdukları üçlü, Freud'un saygınlığını kazanamamıştı. Adler'in ayrılmasından sonra Sadger, Stekel ve Tausk ile yeni bir üçlü kurar. Tausk intihar etmeden evvel, Hug-Hellmuth'un yeğeninin vasiliğini üstlenir. Sadger de son vasisidir. Burada ilginç olan psikanaliz çevresinin değişik nedenlerden dolayı birbirleriyle ilişkide olan büyük bir aileyi andırmasıdır.⁸

Hug-Hellmuth da yazılarında cinselliğe gereğinden fazla önem verir. 1911 yılında yayımlanan "Beş Buçuk Yaşındaki bir Çocuğun Rüyasının Analizi" adlı ilk yazısında üstad Freud'un varlığı hissedilir. Araştırmaları için gerekli klinik malzemeyi sağlayan yeğeni Rodolfo Hug'un gözlemi adeta Freud için yapılmıştır. Çocuk, psikanalistin bakışının bir nesnesi durumuna gelmiştir. Böylelikle gözlemlenen çocuk, cinselliğe ilişkin kuramların geçerliliğini kanıtlamaya yarayan bir nesnedir. Özne oluşu gözardı edilmiştir.

Ama Hug-Hellmuth'u yalnız önyargılarıyla tanıtmakla, ona haksızlık etmiş oluruz. Çok bilgili bir kadındır ve bu yönüyle Lou Andreas-Salomé'nin ilgisini çeker. Yazı yazmaktaki yeteneği psikanaliz çevrelerinde bilinir. Yazın alanındaki yeteneği ve duyarlılığını yansıtan şu satırları okuyalım:

Çocuk ruhunun derinliklerinden gelen bu dürtüler, işte bizi büyüleyen "çocuk sözcükleri" çocuk ruhundan fıırdıkları

⁸ Yvette Tourné, "Postface", *Essais Psychanalytiques*, agy., s. 265.

*zaman ortaya çıkarlar. Bu dürtüler, bastırmayı bilmeyen, utanma ve tiksinti kadar, sakınım ve gizliliğe de yabancı olan çocukta yaşayan dehanın belirtisidirler.*⁹

Aynı metinde çocukluğu araştırmanın önemine işaret eder. Çocuk ruhunda olup bitenlerin tarihini gerçekleştirmekle "insan doğasının tarihini fethetmiş oluruz. Ve bu da, büyük olasılıkla bu konuyu tüm felsefe dizgelerinden daha iyi aydınlatılabilecektir".¹⁰

Hug-Hellmuth'un yaşamöyküsüne ilişkin verileri gözden geçirelim. Onun trajik yaşamı ve ölümü, çocuk psikanalistinin, özellikle bu alanda çalışan kadın psikanalistinin ne denli tehlikelere maruz kaldığını göstermeye yarar. Günümüzdeki psikanaliz dünyası, Hug-Hellmuth'u, Almanya, İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde, son yıllarda üzerinde yayımlanan yazılar sayesinde keşfetmiştir. Ne yazık ki yaşam ve ölüm koşulları yapıtına gölge düşürmüşlerdir.

Hug-Hellmuth, kızkardeşi Antonie ile birlikte Viyana Üniversitesi'ne giren ilk kadınlardandır. Burada doktorasını tamamlar. 1906 yılında Viyana Psikanaliz Derneği'ne kabul edilir. Bir yıl sonra Hug ailesinin hekimi olan İsidor Sadger ile analize başlar. Önemli bir veri de Antonie'nin evlilik dışı dünyaya getirdiği oğlu Rodolfo Hug'un, o tarihte bir yaşında olmasıdır. Hug-Hellmuth'un, yeğeninin varlığına ilişkin tutumu çelişkilidir.

Antonie 1915 yılında veremden ölür. Vasiyetnamesinde sekiz yaşındaki oğlunun kız kardeşine teslim edilmemesini talep eder. Nedenine gelince aralarındaki politika ve eğitim konusundaki görüş ayrılıklarıdır. Rodolfo birçok kez vasi değiştirir. Onüç yaşına geldiği zaman teyzesi onun bakımını üstlenir. Rodolfo onsekiz yaşına değin tam ondokuz kere ev değiştirir. Teyzesiyle ilişkisi iyi değildir. Birkaç kez onun parasını çalar. 1924 yılında onsekiz yaşına geldiğinde babasını ararken, onun iki yıl evvel ölmüş olduğunu öğrenir. Bir gece teyzesinin evine

⁹ Hermine von Hug-Hellmuth, *agy.* s.101.

¹⁰ Hermine von Hug-Hellmuth, *agy.* s.103.

para ve mücevheratını çalmak için gizlice girer. Teyzesi onu gördüğünde çığlığı basar. Bunun üzerine yeğeni onu boğazlar.

Hug-Hellmuth'un trajik ölümü ve yeğenin davası, ülkeyi ve psikanaliz çevrelerini allak bullak eder. Rodolfo mahkemede teyzesinin onu kobay olarak araştırmalarında kullandığını belirtir. Oniki yıl hapis cezasına çarptırılır. Teyzesini 8 Eylül'de öldürdüğü için, her yıl aynı tarihte hücresinde karanlıkta bırakılarak cezası ağırlaştırılır.

Hug ailesinin hekimi, Hug-Hellmuth'un psikanalisti ve Rodolfo'nun vasisi olan Sadger'in mahkemedeki ifadesi, toplumda çocuğa ilişkin egemen görüşü yansıtmaları açısından anlamlıdır. Psikanaliz ile eğitim arasındaki bağlantıyı da görmemize yarar. Mahkeme Sadger'e Rodolfo'yu neden okuldan çıkardığını sorunca, Sadger gencin onaltı yaşında olduğu için artık değişemeyeceğini yanıtlar: "..belki bir tedavi yöntemi olanaklıdır, ama bir eğitim yöntemi artık olanaksızdır".¹¹ Hug-Hellmuth'un, yeğeni tarafından öldürülmesiyle çocukların psikanaliz ilkelerine dayanan eğitimi toplumda bir tartışma konusu haline gelir. Psikanalizdeki eğitim boyutu gerek Hug-Hellmuth, gerek Anna Freud'un yapıtlarında sergilenir.

Psikanalist olmadan evvel, Anna çocuklarla ilk ilişkisini öğretmenlik yıllarında kurar. Öğrenim yıllarında işçi kökenli çocukların bakıldığı kreşte stajyer öğretmen olarak çalışır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yetimleri yuva ve kurumlarda yerleştirmek üzere, para bulmayı amaçlayan bir komitede gönüllü olarak çalışır. Çocuk ve gençlerin sorunlarına duyarlıdır. Savaş yetimlerini barındıran bir kurumun başında olan genç sosyalist militan Siegfried Bernfeld'in çalışmalarıyla ilgilenir. Suçlu gençlerin yaşadığı bir kurumu yöneten ve bu konuda Avrupa'da uzman olan August Aichhorn'a da hayranlık duyar.

Sigmund Freud 1918'de Budapeşte'de yer alan V. Uluslararası Psikanaliz Kongresi'nde, psikanalizin yayılması için yeni bir atılımın zorunlu olduğunu ileri sürer. Freud psikanalizin ay-

¹¹ Yvette Tourne, *agy.*, s.272.

rıcalıklı sınıflara mensup sınırlı sayıda insana hizmet vermekle yetinmemesi gerektiğini savunur. Diğer sınıf ve kesimlerden gelen insanların da yararlanabileceği klinik ve konsültasyon merkezlerinin açılmasını ister. Bu bağlamda psikanaliz tekniğinin yeni ortamlara ayak uydurabilmesi zorunludur. Freud'un konuyu bu şekilde ele alması, onun ne denli ileriye gören bir insan olduğunu gösterir. Üstadın endişeleri arasında toplumsal boyutun da yer alması son derece ilgi çekicidir. Oysa günümüz psikanaliz söyleminde böyle bir toplumsal boyuta rastlamak pek olası değildir. Nitekim daha ilerde Viyana Ekolü olarak nitelenen ve Anna Freud'un yönlendirdiği çocuk psikanalizi, çocuk sorunlarına toplumsal duyarlılığı ve çocuğun çevresini değiştirme gerekliliğiyle tanınacaktır.

Yeni atılımlar çerçevesinde, konsültasyon merkezlerinin yanı sıra, psikanaliz eğitimi veren enstitülere de ağırlık verilir. 1920'de kurulan Berlin Psikanaliz Enstitüsü Karl Abraham, Max Eitingon, İsviçre kökenli Hanns Sachs ve Macaristan kökenli Sandor Rado ile Franz Alexander gibi psikanalistleri etrafında birleştirir. Enstitü, o dönemde Avrupanın en büyük psikanalitik tedavi ve araştırma merkezi olan Berlin Polikliniği'ne bağlıdır. Viyana, Berlin'in adımlarını izler. 1922 yılının Mayıs ayında parasız tedavi sağlayan bir konsültasyon merkezi (Ambulatorium) hizmete girer. 1925'de psikanalist yetiştirmek amacıyla Viyana Psikanaliz Enstitüsü kurulur. Başına Helene Deutsch geçer. Helene Deutsch kadın psikolojisiyle ilgilenir. Freud'un kadın cinselliğine ilişkin kuramını eleştirir. 1920'lerde Wilhelm Reich, Eduard Bibring, Grete Lehner Bibring, Otto Fenichel'den oluşan bir grup tıp öğrencisi, psikanalize ilgi duyar. Bu gençler sosyalist görüşlüdürler. Viyana'da Ambulatorium'da hizmet verirler. Viyana Psikanaliz Derneği'nin ve Enstitüsü'nün toplantılarına katılırlar. Cinsellik üzerine seminerler düzenlerler.

Bu dönemde Anna artık psikanalist olmuştur. Zamanının büyük bir kısmını çocukların tedavisine ayırır. Çocuk psikanalizi alanında çalışan psikanalist adaylarının klinik denetimini

de üstlenir. Bu adaylar arasında tüm yaşamı boyunca ayrılmaz dostu haline gelecek olan Dorothy Burlingham vardır. Anna Enstitüde çocuk psikanalizi tekniği üzerine bir seminer verir. Aichhorn da gençlerde suç konusunu işleyen bir seminer hazırlar. Diğer yandan, Anna Freud, August Aichhorn, Siegfried Bernfeld ve Willi Hoffer, pedagojiye uyguladıkları psikanaliz dersini psikanalist adaylarına vermekle kalmayıp, öğretmen ve devlet hizmetinde çalışan emekçilere de sunarlar.

1927 yılında Anna *Çocukların Psikanalitik Tedavisi* adlı ilk kitabını yayımlar. Bu kitap Melanie Klein'la olan görüş ayrılıklarını ortaya koyduğu konferansları kapsar. Freud, Anna'nın kimi konularda kendisinden farklı düşünmesini takdir eder. Ama Anna'nın çocuk psikanalizi alanındaki fikirlerini tutucu bulur. 1926 yılının Kasım ayında Max Eitingon'a yazdığı bir mektupta şöyle der: "Melanie Klein ile karşılaştırıldığında, fikirleri tutucu, hatta gerici olarak nitelendirilebilirler, ama haklı gözüküyor".¹²

Gerçekten Anna'nın söylemi çok tutucudur. Anna konferanslarında çocuk psikanaliziyle erişkin psikanalizi arasındaki ayrılıkları pekiştirir. Analize hazırlayıcı bir evrenin çocuk analizi için zorunlu olduğunu ileri sürer. "Çocuk analizine giriş evresi" adlı konferansında erişkin analizinde vazgeçilmez öğelerin çocuk psikanalizinde yer almadıklarını belirtir. Bunlar: "hastalık bilinci, kendiliğinden karar verme, iyileşme kararlılığı" gibi öğelerdir. Psikanalist çocuklarla çalıştığında bu öğeleri analize hazırlayıcı evrede yaratmaya çalışır.¹³

Anna Freud bugün bizim psikanaliz uygulamasında etik ilkelere dayanarak reddettiğimiz herşeyi yapar. Çocuğun duygularıyla oynar, korku salarak onu etkilemek ister. Çocuğun güvenini kazanmak için ona yaranmaya çalışır. Beklenen değişiklikleri yaratmak amacıyla onunla bağımlılık ilişkileri kurar. Ço-

¹² Elisabeth Young-Bruehl, *agy.*, s.150.

¹³ Anna Freud, "An Introductory Phase in the Analysis of Children", *The Psychoanalytical Treatment of Children*, İngilizceye çeviren: Nancy Proctor-Gregg, New York: Schocken Books, 1974, s.6.

cuğun ebeveynlerine olan sevgisiyle rekabete girer. Psikanaliz sürecinde çocuğun eğitimine karışır. Tedavi sürecinde veya aile ortamında çocuğun eylemlerini yasaklar veya destekler. Kısacası çocuğun yaşamında çok güçlü bir insan durumuna gelir. Anna'nın analize hazırlayıcı evreye ilişkin görüşlerini inceleyelim:

*Açıkça kendimi onun yandaşı gibi gösterip, ebeveynlerine yönelttiği eleştirilerine katıldım. Başka bir vakada aileye karşı gizli bir savaş açtım. Her türlü olanaktan yararlanarak çocuğun sevgisini kazandım. Üçüncü bir hastamda amacıma erişmek için semptomunun ciddiyetini abartıp onu korkuttum. Son olarak, benim yardımım olmaksızın kendi başlarının çaresine bakabileceklerine inanan bu çocukları kendime bağlayıp onlara kendimi kabul ettirdim.*¹⁴

Anna Freud, analize hazırlayıcı evredeki özellikler üzerinde ısrarla durur. Ancak bu evreden sonra çocuk psikanaliziyle erişkin psikanalizini kıyaslamak olanaklıdır. Anna'nın bu görüşünü kabullenmemiz biraz güçtür. Çocuk psikanalizinin ilk görüşmelerden itibaren yapılandığını biliyoruz. Başlangıçta kurulan çerçeve daha ilerde yapılacak olan her türlü çalışmanın temelini oluşturur. Psikanalist eğer sorunu baştan ortaya koymazsa ve bir çalışma çerçevesine oturtamazsa, beklenen değişiklikleri başaramaz. Sonuca varmak için her türlü araca başvurulması doğrudanlamaz. Çünkü bu araçlar başından beri bir çalışma biçimini, etik olanı, yani bir dünya görüşünü tanımlar.

Analize hazırlayıcı dönemde Anna çocukla olan sevgi bağlantısını güçlendirmeye yönelir. Çocukta aktarım nevrozunun oluşmadığını ileri sürmesine karşın çocukla olumlu aktarımı kurmağa çalışır. Olumlu aktarım Anna'nın tekniği açısından bir zorunluluktur. Psikanalistinden nefret eden bir çocukla çalışmanın olanaksız olduğunu belirtir. Acaba çocuğun nefretine neden böylesine bir duyarlılık, hatta kırılmalık söz konusudur? Anna'nın geliştirdiği tüm yöntemler adeta çocuktan korunmaya yararlar. Çocuğun bedensel varlığında psikanalist açısından ta-

¹⁴ Anna Freud, "The Methods of Children's Analysis", *The Psychoanalytical Treatment of Children*, agy., s.18.

hammülsüz, dolayısıyla özümselemeyen birşey yatmaktadır. Çocuğun kendisi Anna'daki çocuksuyu harekete geçirmektedir.

Psikanalizin yeni nesnesi kesinlikle şaşırtıcıdır. Anna'nın çocuğu fethetmek için başvurduğu çeşitli yolları okuyuculara iletme istemesi, "çocuğun ne denli asi" olduğunu göstermek içindir.¹⁵ Ben de "iyi ki asidir" derim. Çocuk kolay kolay evcilleştirilmesine izin vermez. Ve Anna kendi söylemiyle çelişkiye girer. Bir yandan, çocuk psikanalizindeki engelleri, kısıtlamaları, güçlükleri sergiler. Diğer yandan da, çocukların zeki sözcüklerini, örnek bir biçimde yorumladıkları rüyalarını, zengin bir malzemeyle geliştirdikleri günlük fantezilerini sunar. Olayları değerlendirmede kimi zaman erişkine taş çıkartan çocuğun dehasına ve sezgisine duyarlıdır. Obsesif semptomlarından dolayı tedavide olan bir kızla Anna arasında şöyle bir konuşma geçer:

*"Anna Freud, ben kendi şeytanımdan daha güçlü değil miyim? Ben acaba onu tek başıma yenemez miyim? Aslında benim sana olan gereksinmem bu nedenle değil...Ama sana gereksinmem olduğu açık -bir süre düşündükten sonra şu sözleri ekledi- ondan daha güçlü olma çabasında o kadar mutsuz olmamama yardım etmelisin". Sanırım bir nevrotik erişkinin bile psikanaliz tedavisinden umduğu değişikliği daha iyi anlamasını bekleyemeyiz.*¹⁶

Anna, Sigmund Freud'un yetişkin hastasıyla konuşan on yaşındaki bir kızla ilgili bir fıkra anlatır. Erişkin kendi köpeğinin bir tavuğu nasıl öldürdüğünü kızı anlatır. Kız çocuğu şöyle yanıtlar: "Bu köpeği Freud'a göndermeli, analize gereksinmesi var".¹⁷ Erişkin, çocuğun ona ne söylemek istediğini anlamaz. Anna bu çocuk sözlerindeki bilgeliği şöyle algılar: "Za-

¹⁵ Anna Freud, "The Analysis of Children and their Upbringing", *The Psychoanalytical Treatment of Children*, agy., s.45.

¹⁶ Anna Freud, "An Introductory Phase in the Analysis of Children", agy., s.16.

¹⁷ Anna Freud, "An Introductory Phase in the Analysis of Children", agy., s.16.

vallı köpek... iyi bir köpek olmayı ne kadar isterdi, oysa onda tavukları parçalamaya iten birşey var".¹⁸

Bilinçdışının söylemi

Melanie Klein'in çocuk psikanaliz tekniği, birçok konuda Anna Freud'un yönteminin karşıtıdır. Melanie Klein'in ilk analisti ve öğretmeni Ferenczi'dir. Ferenczi psikanaliz ağırlıklı pedagoji alanında araştırmalarını sürdürür. 1908 yılında I. Psikanaliz Kongresi'nde "Psikanaliz ve pedagoji" adlı bir bildiri sunar. Melanie Klein Berlin'e yerleşince Karl Abraham tarafından analiz edilir. Poliklinik'te çalışarak çocukların psikanalitik tedavisini üstlenir. 1921'de yayımlanan "Bir Çocuğun Gelişimi" adlı makalesinde vardığı sonuçlar, Hug-Hellmuth'un savlarıyla bağdaşmazlar.¹⁹ Melanie Klein'a göre yorum, direncin analizi, aktarım gibi psikanaliz ilkeleri gerek çocuklar, gerek erişkinler için aynıdır. Eğer çocuk psikanaliziyle erişkin psikanalizi arasında bir farklılık söz konusuysa, bu farklılık *ilkelerde değil de, teknikte* baş gösterir. Teknikteki farklılık da çocuğun ruhsal yapısının özgüllüğünden kaynaklanır.

Melanie Klein sözel çağrışımların çocukta daha sınırlı olmaları nedeniyle oyun tekniğine başvurur. Oyun tekniğini ilk uygulayan Hug-Hellmuth olmuşsa da, asıl bu tekniği geliştiren ve düzenli olarak kullanan Melanie Klein'dır. Melanie Klein seansa beliren oyun öğelerinin erişkindeki çağrışımlarla eşdeğerde olduklarını savunur. Oyun öğelerinin, fantezileri simgesel bir biçimde ifade ettiklerini ileri sürer. Oysa Anna Freud bu görüşe katılmaz.

Anna oyunun çocuğu gözlemlemek için ayrıcalıklı bir araç olduğunu kabul eder. Fakat oyunun simgesel boyutunu, dile ilişkin boyutunu kabul etmez. 1926'da "Çocuk Psikanalizinde Aktarımın İşlevi" adlı makalesinde oyun konusundaki görüşü-

¹⁸ Anna Freud, "An Introductory Phase in the Analysis of Children", *agy.*, s.17.

¹⁹ Melanie Klein, "Le Développement d'un Enfant", *Essais de Psychanalyse*, fransızcaya çeviren: Marguerite Derrida, Paris: Payot, 1972.

nü ortaya atar.²⁰ Oyun öğelerinin çağrışımlarla eşdeğerde olduklarını savunan Melanie Klein ile görüş ayrılıkları derinleşir. Anna Freud "seans sırasında bir çocuk, oyuncak feneri bir taraflara fırlatıyorsa, bunun simgesel anlamını aramamak gerektiğini" iddia eder. Çocuk belki bir gün evvel sokakta gezinirken gördüğü fenerle ilgili birşeyi temsil ediyordur.

Bu noktada her iki görüş arasındaki temel ayrılığı yakından görebiliriz: Anna Freud dış gerçekliği ön plana koyarken, Melanie Klein *ruhsal gerçekliği* vurgular. Diğer bir deyişle, Melanie Klein bilinçdışı fanteziler ve arzu üzerinde odaklanır. Melanie Klein, Anna'nın getirdiği eleştiriyi yanıtlar. Çocuğun seansa getirdiği malzemeyi keyfi bir biçimde yorumlamayacağını belirtir.²¹ Aynı malzeme değişik varyantlarda ve değişik araçlarla (resim, su, oyuncak...) yinelenildiği zaman müdahalesini yapar. Melanie Klein yorumu gerçekleştirmek için çocuğun oyun sırasındaki etkinliğinin yanısıra, kaygı biçiminde tezahür eden suçluluk duygusunun da belirmesi gerektiğini ileri sürer.

Melanie Klein'ın çalışma odasında, üzerinde küçük ve sade oyuncakların bulunduğu bir masa vardır. Bu oyuncaklar erkek, kadın, çocuk, araba, tren, hayvan, ev gibi nesnelerden oluşurlar. Ayrıca kağıt, kalem, makas da bulundurur. Çocuğun bu nesnelere yaklaşım biçimi (onları kullanır veya hiç ilgi göstermez) çocuğun ruhsal gerçekliğine ilişkin ilk izlenimi edinmesini sağlar. Bu nesneler sayesinde çocuk kaygı yaratan bir durumu konuşmak yerine, oyun yoluyla tasarımlar. Çünkü çocuk henüz böyle bir durumu erişkin gibi dillendiremez.

Çocuk oyun sırasında fantezilerini simgesel bir biçimde ifade eder. Fantezileri onda kaygı yaratan bir durumla bağlantılıdır. Simgeselin anlamı nedir? Simgesel, *çocuğun gerçek olguları ruhsal düzlemde derinlemesine çalışma (élaboration)* ye-

²⁰ Anna Freud, "The Role of Transference in the Analysis of Children", *The Psychoanalytical Treatment of Children*.

²¹ Melanie Klein, "Colloque sur l'Analyse des Enfants", *Essais de Psychanalyse*, agy. s.187.

teneğine karşılık gelir.²² Burada önemli olan dış gerçekliği küçümsemek değil de, dış gerçekliğin özne tarafından ne şekilde algılandığını vurgulamaktır. Çünkü özne hiç bir zaman dış gerçekliği olduğu gibi kavramaz.

Çocuğun içinde bulunduğu kaygılı durumu oyunda tasarım-larken kullandığı *dil*, rüya dilini andırır. Çocuğun oyunda neyi tasarımladığını anlamak istersek, her oyun ögesini bağlantılı olduğu tüm durum çerçevesi içinde değerlendirmemiz gerekir. Aynı şekilde psikanalist de rüya öğelerini *yoğunlaşma (condensation) ve yerdeğiştirme (déplacement)* gibi rüyaya özgü mekanizmalar çerçevesinde yorumlayabilir.

Oyun deşifre edilmesi gereken bir metin olarak karşımıza çıkar. Sanırım bu noktada psikanalizdeki oyun tekniğiyle oyun terapisi (*play therapy*) arasındaki farklılık daha iyi anlaşılır. Amerika Birleşik Devletlerinde geliştirilen oyun terapisinde gözlem ön plandadır. Gözlemi yapan psikoterapist kendini aktarım alanında oluşan sürecin dışında tutar. Psikoterapist aktarım alanındaki konumunu incelemediğinden, ancak gözleme dayanan bir pratikten söz edebiliriz. Bu bağlamda yalnız bir gözlemci olarak müdahale eder. Çünkü ne konumunu ve ondan daha önemlisi ne de arzusunu sorgular. Bu durumda acaba arzusu nedir?²³

Anna Freud ile Melanie Klein arasında ilk görüş ayrılığı oyun tekniğiyle ilgiliydi. İkincisi ise temel bir sorun olan aktarım konusundaydı. Olumlu aktarım, yani sevgi ilişkisi, Anna Freud açısından çocuk psikanalizi sürecinin ön koşuludur. Olumsuz aktarım belirtilerinin çalışmaya engel oluşturmaları nedeniyle ortadan kaldırılmaları gerektiğini savunur. Ben de sorarım. Sevgiyi nefretsiz düşünmek olası mıdır? Nitekim Melanie Klein çocukta sevgi-nefret diyalektiğini araştıracaktır.

²² Joël Dor, "Réel et Réalité Psychique", *Esquisses Psychanalytiques*, 1989, no. 11, s.69.

²³ Rosine Lefort, Robert Lefort, *Les Structures de la Psychose*, Paris: Seuil, 1988, s.32-33.

Anna Freud çocuktaki olumsuz aktarım belirtilerini ortadan kaldırmak amacıyla, onun duygulanım düzeyinde katılımını sağlayan bir ön evreye başvurur. Bu analize hazırlayıcı bir evredir. Psikanalist, çocuğun saldırgan dürtüleri ve sevgisinin nesnesi haline gelse de, onda aktarım nevrozunun gelişmediğini savunur.

Sigmund Freud'a göre özne imgesel çatışmalarını psikanaliste yansıtarak yineler. Semptomlar psikanalitik çerçevede öyle bir şekilde yinelenirler ki hasta aktarımda onları gerçekmiş gibi yaşar. Böyle olmakla birlikte hastanın analize girmesini sağlayan semptomlar bu süreçte değişikliğe uğrarlar. Semptomlar, psikanalistin etrafında yeniden düzenlendikleri ölçüde dönüşürler. Böylelikle hastada:

*(...) hangi türden olursa olsun, eski nevrozunu aktarım nevrozuna (névrose de transfert) dönüştüren aktarım semptomları, eski semptomların yerine geçerler.*²⁴

Fakat çocuğun durumu Anna Freud'a göre farklıdır. Ebeveynleriyle olan ilişkisinin yeni bir varyantını aktarım alanında yaratamaz, çünkü gerçek yaşamda onlara bağımlıdır. Şöyle der:

*Küçük hasta sevgi bağlarını, erişkinde olduğu gibi, yeniden basmaya (re-éditer) hazır değildir, çünkü henüz eski baskıyı tüketmemiştir. İlk sevgi nesneleri olan ebeveynleri, erişkin nevrotikte olduğu gibi yalnız fantezide değil, dış gerçeklikte de var olmaya devam ederler.*²⁵

Melanie Klein bu eleştiriyi yanıtlar. Çocuğun sevgi nesneleriyle bağlantılı olarak, aktarımda yeniden yaşadığı ilişkilerin gerçekliği yansıtmadıklarını düşünür. Bunlar daha çok *fantezisel yansımalar*dır (*projections phantasmatiques*). Onun açısından üç yaşındaki bir çocuk, ödipal karmaşanın yapılandırılmasındaki en önemli evreyi aşmıştır. Dolayısıyla bastırma düzeneğinin etkinliği ve suçluluk duygusu, onu ilk sevgi nesnelerinin

²⁴ Anna Freud, "The Role of Transference in the Analysis of Children", *agy.*, s.40.

²⁵ Anna Freud, "The Role of Transference in the Analysis of Children", *agy.*, s.40.

den uzaklaştırmışlardır. Bu nesnelerle ilişkisi öyle bir dönüş-
müştür ki artık sevgi nesneleri birer *imago*'dur.²⁶

İmago kavramı, öznenin ebeveynleriyle imgesel düzeyde kurduğu ilk ilişkilerden oluşur. Çocuk ebeveynleriyle olan ilişkisini bazı yönleriyle aktarımda yinelediğinde, bunlar içselleştirilmiş veya *içe yansıtılmış* (*introjectés*) ebeveynlerdir. Melanie Klein, iki buçuk yaşındaki Rita vakasından örnekler getirerek, gerçek ebeveynlerle içe yansıtılmış ebeveynler arasındaki farklılığı gösterir. Rita'nın psikanalistine yansıttığı, kızına acımasız davranan sert bir anne imgesiydi. Oysa gerçek anne hiç de böyle bir insan değildi. Melanie Klein şöyle bir sonuca varır: küçük çocuklarda üstbenlik (*surmoi*) Oedipus sınavından çok daha evvel, yaşamın ilk yıllarında belirir. Ebeveynlerin gerçekliğe uymayan imgeleriyle sonuçlanan çocuk fantezileri, üstbenliğin eyleminden kaynaklanırlar. Melanie Klein şöyle bir açıklamada bulunur:

(..) çocuk kendi içinde üstbenliğin somut etkinliğini hisseder. Üstbenliği, deneyim ve fantezilerine dayanarak kurduğu çeşitli kişilere karşılık gelir. Üstbenlik, ebeveynlerin içe yansıtıldığı dönemlerden türer.²⁷

Kuşkusuz çocuğun önüne çıkan en güç görev, üstbenliğin baskısıyla meydana gelen kaygıyı yenmektir. Ruhsal enerjisinin büyük bir kısmını da buna harcar. Psikanalist bir çocukla çalıştığında, çocuğun ruhsal yapısının bu özgüllüğünü unutmamalıdır. Acımasız ve yırtıcı bir üstbenliğin, gelişmekte olan benlik üzerindeki aşırı baskısını gözönünde tutarsak, o zaman kaygının çocuk psişizmini ne denli etkilediğini daha iyi anlayabiliriz. Nitekim bu acımasız üstbenlik çocuk masallarında cadı, kurt, ejderha vs... gibi tiplerle temsil edilir. Üstbenlik, sözleri mutlak ve tümgüçlü yasalar şeklinde benimsenen ebeveynlerin içe yansıtılmalarıyla oluşur. Üstbenliğin etkisi, ebeveynlerine

²⁶ Melanie Klein, "Colloque sur l'Analyse des Enfants", *agy.*, s.192.

²⁷ Melanie Klein, "La Technique de Jeu Psychanalytique: son Histoire et sa Portée", *Le Transfert et Autres Ecrits*, fransızcaya çeviren: Claude Vincent, Paris: PUF, 1995, s.40.

tümüyle bağımlı olan, onların sözünü dinlemediği takdirde onlar tarafından terkedilebileceği korkusuna kapılan bir çocukta büsbütün güçlüdür. Bu bağımlılık, imgeselle dış gerçekliğin birbirine karıştığı ve henüz dış gerçeklik fikrinin oluşmamış olduğu bir bağlamda kendini gösterir.

Bu bölümdeki tartışmamızda çocuk psikanalizinde iki kuramsal söylemin ortaya çıktığını gördük. Melanie Klein *ruhsal gerçekliği* ön plana çıkararak Freud'un öğretisinin çizgisinde kalmıştır. Oysa Anna Freud *dış gerçekliği değiştirmeyi* hedeflerken babasının buluşlarının ekseninden uzaklaşmıştır.

İKİNCİ KISIM

Simgesel Oluşum

RUHSAL GERÇEKLİK VE DIŞ GERÇEKLİK

Freud'da ruhsal gerçeklik

Psikanalizin keşfinin ne denli önemli olduğunu saptamak istersek, XIX. yüzyılda psikiyatrinin gelişimine göz atmak yeterlidir. O sıralarda psikiyatri gözlemleme ve sınıflandırma (hastalık türlerine göre ayırma) bilimi olarak ortaya çıkmıştı. Hekimin bakışı hastanın kendisinde değil de, hastalıkta odaklanırdı. Hasta adeta etten ve kemikten yapılmış bir insan değildi, sesi yoktu. Yalnız bir kuramı aydınlatmak açısından yararlıydı. Böylelikle hasta hastalığının resminden başka birşey değildi.¹

İşte bu sessizlik ve tekdüzelik ortamında (*Deliliğin Tarihi*'nde Foucault bu sessizliğin arkeolojisini yapmak istediğini belirtir), Freud'un klinik tutkusu ve "histerik hastalarla cesur deneyimi anlam kazanır. Bu yıllarda Freud tek başına çalışır. Yazışmakta olduğu dostu Fliess'ten başka hiç kimsenin desteği yoktur. Nitekim bu arayış sürecinde yanlışları ve riskleri tek başına üstlenir.

Histerik hastaların tedavisinde kendi bilgisizliğini kabullenmesi, hastaları dinlemesini ve onlardan öğrenmesini sağlar. Hekimlik yetkesinden sıyrılıp hastalarını dinleyebilmek Freud için hiç de kolay olmaz. Diğer yandan, bilimsel doğrulara olan inancı ona bu serüvende yol gösterir. Freud deneyiminin çeşitli yönlerini sorgulamaktan çekinmez. Aktarım gibi en önemli buluşlara hatalarından yola çıkarak varır. Bu yüzden Joseph Breuer'in Bertha Pappenheim'ı (Anna O. vakası) tedavi ederken karşılaştığı güçlükleri bilimsel camiaya bildirmemesini bir

¹ Michel Foucault, *The Birth of the Clinic*, İngilizceye çeviren: A.M. Sheridan Smith, New York: Vintage Books, 1975, s.15.

türlü anlayamaz. Yıllar sonra, Stefan Zweig'a yazdığı bir mektupta şöyle der: "Breuer bize "kapıların en büyüğünü" açabilecek anahtarı elinde tutuyordu, fakat onu elinden düşürdü".²

Freud histerik hastanın sözüne ve semptomlar aracılığıyla sahnelenen dramına duyarlıdır. Hierogliflerle kıyasladığı semptomları deşifre etmeye çalışır. Hastanın sözünü, metaforik boyutu gözardı etmeksizin harfî harfine dinler. Bu yöntemle başvurduğunda semptomun çözüldüğünü görür. Özne yaşamış olduğu travmatik olayı dillendirip, travmaya ilişkin duygulanımları ifade edince semptom çözülür. Böylelikle, Freud Lacan'ın bilinçdışına ilişkin düşüncesini çok evvelden kavramıştır. Bilinçdışı bir dil biçiminde yapılanmıştır. Ve semptom dil analiziyle çözülür.

Freud histerik konversiyondaki simgesel dilin gizemine kapılır. Tartıştığı vakalardan biri bayan Cecilia M.'dir. 1882 yılında "şiddetli bir yüz felci" semptomuyla kendisine başvuran bu hanımı tedavi eder. Her türlü tıbbi tedavi karşısında etkisiz kalan bu semptomda "ruhsal bir neden" yattığını anlar. Hastanın hipnoz etkisi altında yaptığı çağrışımlar, onun travmatik bir sahneyi anımsamasına yol açar. Bir konuşma sırasında eşi, bayan Cecilia'ya onur kırıcı bir söz söylemiştir. Bayan Cecilia bunu Freud'a anlatırken ansızın yanağına dokunur ve acıyla haykırır: "Tokat yemiş gibi oldum".³ İşte burada semptomun iki boyutunu görmek mümkündür: harfiyen olan boyutu ve metaforik boyutu. Bu sözlerle bayan Cecilia'nın semptomu çözülür.

Psikanalizin ilk yıllarında hastanın ruhsal dünyası, gördüğümüz gibi Freud'un dikkatini çeker. Psikiyatrik dilin, beden organları ve sinirlerin sessizliğine gönderme yaptığı bir dönemde, Freud'un öznede konuşan ve acı çekene duyarlılığı büsbütün şaşırtıcıdır. Bu sıralarda Freud'un başlıca sorunu histeride travmatik olayı saptamaktır. Burada ağırlık imgeselden çok, dış gerçekliktedir. Travma da dış gerçeklikle bağlantılıdır. Freud

² Maud Mannoni, *Un Savoir qui ne se Sait pas*, Paris: Denoël, 1985, s.22.

³ Sigmund Freud, *Etudes sur l'Hystérie*, fransızcaya çeviren: Anne Berman, Paris: Presses Universitaires de France, 1975, s.142. ,

ruhsal travmanın iki zamanını belirlemek ister. Birinci travmatik sahne çocuklukta yer alır. Bir erişkin çocuğu baştan çıkarmıştır. Bu sahne bastırılır, yani hiçbir semptom belirmez. Sadece sonradan (*après coup*), buluş çağında cinselliğin fizyolojik uyanışı sırasında bu sahne anlam kazanır. İşte histerik semptom bu ikinci zamanda ortaya çıkar. Semptomun en azından iki ruhsal çatışmanın biraraya gelmesiyle meydana geldiğini unutmamak gerekir. Biri geçmişe, diğeri de şimdiki zamana değindir. Lacan geçmişteki çatışmanın içeriğinin, bilinçdışında sanal bir imleyen olarak saklandığını belirtir. Sanal imleyen şimdiki zamanda ortaya çıkan çatışmanın imleneninde (*signifié*) yakalanır (*capturé*). Ona dil görevi görür, yani semptomu haline gelir.⁴

Histerinin oluşumunda belirleyici olan baştan çıkarma kuramı (*théorie de la séduction*), cinselliği olmayan, edilgen bir çocuğun sapkın bir erişkinin cinselliğine maruz kalmasına dayanıyordu. Ferenczi, Freud'un bu kuramını 1932'de yazmış olduğu bir makalede ele alır.⁵ Yetişkinin tutkusunun ve orgazmlı doyum arayışının, sevecenlik bekleyen masum çocukta ne denli travmatik etkiler yarattığını gösterir.

Yazar bu tartışmaya önemli bulduğum bir öge katar. Cinsel taciz veya ensest durumlarında çocuğun duygularının ne denli karmaşık olduğunu görebiliriz. Çocuğun cinselliğini ve duygularındaki ikircikliği göz önünde tutmadan, onu sadece tacize maruz kalmış bir kurban olarak ele alamayız. Yetişkindeki nefret ve suçluluk duygularının izlerini taşıyan tutku dili, çocuğun bu duyguları içe yansıtmasına yol açar. Bu duyguları içe yansıtmasına neden olan saldırganla özdeşleşim gereksinmesidir. İşte saldırganla özdeşleşim gereksinmesi yüzünden cinsel tacize uğrayan çocuğun kompulsif bir biçimde travmatik deneyimi

⁴ Jacques Lacan, *Le Séminaire, Livre III, Les Psychoses*, Paris: Editions du Seuil, 1981, s.136.

⁵ Sandor Ferenczi, "Confusion de langue entre les adultes et l'enfant", *La psychanalyse*, cilt VI, 1961.

yinelediğini biliyoruz. Bu durumda öteki çocuklar cinsel dürtülerinin nesnesi haline gelirler.

Freud cinselliği olmayan çocuk görüşünü sonradan terkeder. *Cinsellik Kuramı üzerine Üç Deneme* (1905), Küçük Hans Vakası (1909), Kurt Adam (*L'homme aux Loups*) (1918) gibi çalışmalarında güçlü cinsel dürtülerin merkezi olan çocuğu keşfeder. Nitekim *çocuksu bellek yitimi* ruhsal yapılanmayı tehlikeye sokabilecek güçlü cinsel deneyimlerin zorunlu olarak unutulmasına değinir. Bu unutmaya ki hepimiz için cinsel yaşamın ilk yıllarını gizleyen bir *tarihöncesi* oluşturmıştır. Cinselliğe ilişkin bu yeni görüşle, Freud dış gerçekliğe atfettiği travmatik etkileri şimdi cinselliğin doğası olarak görür. Travmatik etkiler cinselliğin sorunsallığıyla bağlantılıdır. Freud vardığı bu noktayla kuramının tümünü *ruhsal gerçeklik* üzerinde odaklar.

Freud 21 Eylül 1897'de Wilhelm Fliess'e bir mektup yazar. Kuramında böyle bir yön değişikliğini açıklamak için birçok neden sıralar.⁶ Bilinç dışında hiçbir "gerçeklik göstergesinin" bulunmadığını ve bu yüzden hakikat ile kurguyu birbirinden ayırmanın olanaksız olduğunu ileri sürer.⁷ Freud histerik semptomların gerçek olgulardan değil de, gerçeklikle imgeselin birbirine karıştığı *bilinç dışı fantezilerden* kaynaklandığını ileri sürer. Bu fanteziler çocukluğun cinsel etkinliklerini gizlemeğe yararlar. Böylelikle Freud bakışını *ruhsal gerçeklik, fanteziler ve çocuk cinselliği* üzerinde odaklar. Bu yön değişikliği psikanaliz kuramının tam anlamıyla doğuşunda belirleyici olacaktır. Bundan böyle:

(...) *fantezi, deneyimde bir nesnenin, psikanalizin özgül nesnesinin tutarlılığına erişmiş olur. Analiz bu andan itibaren "ruhsal gerçeklik" olarak tanımlanan fanteziyi hedefleyecektir.*⁸

⁶ Jean Laplanche, J.B. Pontalis, *Fantasme Originnaire, Fantasmata des Origines, Origines du Fantasma*, Paris: Hachette, 1985, s.40.

⁷ Sigmund Freud, "Lettre no. 69", *La Naissance de la Psychanalyse*, agy., s.191.

⁸ Jean Laplanche, J.B. Pontalis, agy., s.51.

Freud 1900'de yayımlanan *Rüyaların Yorumu* adlı kitabının son bölümünde, ruhsal gerçeklik kavramını getirir. Bununla öznenin psişizminde, gerçeklik değeri taşıyan ve dış gerçeklikle kıyaslanabilen bir tutarlılığa değinir.⁹ Psikanalist analizin çocukluğuna ilişkin olayları dinlerken onlarda gerçek payı bulmaya çalışmaz. Bu içerikler bir anlamda gerçektirler. Fantezilerde, dış gerçekliğin karşıtı olan ruhsal gerçeklik söz konusudur ve özellikle "...nevrozların dünyasında ruhsal gerçeklik belirleyicidir".¹⁰

Bilinçdışına itilen bastırılmış arzular ruhsal yaşamda etkilerini yitirmezler. Bunlar, rüyalar, semptomlar, sakar eylemler (*acte manqué*), espriler aracılığıyla kılık değiştirerek bilince varırlar. Freud bunları *uzlaşma oluşumları* (*formation de compromis*) olarak adlandırır. Bilinçdışına itilmiş arzuyla dış gerçeklik arasında bir nevi uzlaşmanın sonucunda ortaya çıkmışlardır. Lacan ise bunları *bilinçdışı oluşumları* (*formations de l'inconscient*) olarak nitelendirir. Bilinçdışı arzuya ilişkin fantezi, uzlaşma oluşumları aracılığıyla sahnelenir. Bilinçdışı fantezinin asıl işlevi *bastırılmış arzunun* sahnelenmesidir.

Freud'un fantezi sorunsalı, hazza yönelik, hazzı arıyan iç dünyayla, *gerçeklik ilkesi* (*principe de réalité*) yoluyla kendini dayatan dış dünya arasındaki karşıtlık etrafında döner. Fantezinin kökeni arzunun sanrısal doyumunda (*satisfaction hallucinatoire*) yatar. Fantezinin kökenini, gereksinmenin doyumuyla (biyolojiye ilişkin) arzunun gerçekleşmesine (ruhsala ilişkin) karşılık gelen iki düzeyin ayrımlaştığı yer ve zamanda konumlayabiliriz. Bu mitik bir zamandır çünkü her kuramda olduğu gibi bir kurgu söz konusudur.

Annesiyle doyum denemesini birçok kez yaşamış olan bebek, ilk doyum deneyimini sanrı biçiminde yineler. Burada

⁹ Jean Laplanche, J.B. Pontalis, "Réalité Psychique", *Vocabulaire de Psychanalyse*, Paris: Presses Universitaires de France, 1976, s.391.

¹⁰ Sigmund Freud, *Introduction à la Psychanalyse*, fransızcaya çeviren: Dr. S. Jankélévitch, Paris: Payot, 1971, s.347.

sanrı sözcüğü imgenin duyumsal gücüne değinir.¹¹ Bununla birlikte gözden kaçırılmaması gereken bir nokta vardır. Laplanche ve Pontalis'in belirttikleri gibi, bebeğin sanrılacağı nesne gerçek değildir. Yitirilmiş bir nesne, yani yitirilmiş me-
medir. Freud bu konuda şöyle der:

*İlk cinsel doyumun yemek yemeğe bağlı olduğu dönemde, cinsel dürtü nesnesini bedeninin dışında buluyordu: annenin memesinde. Bu nesneyi sonradan, belki de kendine doyum sağlayan organın o insana ait olduğunu tümüyle tasarımıyla yabildiği bir dönemde yitirdi.*¹²

Fakat arzunun sanrısalsal bir biçimde gerçekleşmesi, gereksinme duyulan annenin istenildiği anda belirmesi demek değildir. Bebeğin zamanla gerçekliğe daha uygun bir yol araması gerekir. Böylelikle düşünce ve bellek etkinliği devreye girer. "Fakat bu düşünce etkinliği...arzunun gerçekleşmesinde deneyimin zorunlu kıldığı dolambaçtan başka birşey değildir. Böylelikle, düşünce sanrısalsal arzunun yerine geçer".¹³

Gerçekliğin gereklilikleri ve doyum arayışındaki zorunlu gecikme karşısında, fanteziler bilinçdışı arzunun gerçekleşmesinin yolu haline gelirler. Böylelikle gerçekliğin baskısından kaçmak olanaklıdır. Freud şiirsel yeteneğiyle fantezileri, uygarlığın ilerleyişine karşı ulusların kendilerine bir alan ayırmak amacıyla yarattıkları "doğal parklara" benzettir. Doğal parklarda kuralsız yaşanan çocukluğun ilk evrelerinin özgürlüğü söz konusudur.¹⁴ Böylelikle özne, fanteziler sayesinde kendine bir yarılsama alanı yaratır.

¹¹ Freud rüyanın sanrısalsal boyutunu geri dönülme (*régression*) düzeneğiyle açıklar: "Rüyada duyumsal imgeden kaynaklanan tasarımın yeniden duyumsal imgeye dönüşünü regresyon olarak nitelendiriyoruz". Sigmund Freud, *L'interprétation des Rêves*, Paris: Presses Universitaires de France, 1976, s.461.

¹² Sigmund Freud, *Trois Essais sur la Théorie de la Sexualité*, fransızcaya çeviren: B. Reverchon-Jouve, Paris: Gallimard, 1962, s.132.

¹³ Sigmund Freud, *L'interprétation des Rêves*, agy., s.482.

¹⁴ Sigmund Freud, *Introduction à la Psychanalyse*, agy., s.351.

Kanımca bu tartışmada temel olan, Freud'un fantezi kavramını dürtüler zemini üzerinde kurmamasıdır. Nitekim Freud psikanalizin doğuş yıllarından beri, *mitik tarihöncesi (préhistoire mythique)* olarak adlandırdığı bir yapının önceliğine değinir. Öznenin mitik tarihöncesinde yaşadıkları ve duydukları, ebeveynler ve dedelerin tarihiyle ve bizzat kendi gözleriyle tanık olduğu olaylarla birleşirler.

Özne açısından yapılandırıcı bir değer taşıyan mitik tarihöncesi fikriyle, Lacan'ın *simgesel düzen (ordre symbolique)* kavramı arasındaki benzerlik ilginçtir. Diğer bir deyişle, öznenin fantezi yapısı yalnız yaşadığı olaylara değinmekle kalmaz. Öznenin doğumundan evvel varolan bir aile tarihi veya mitine de gönderme yapar. Öznenin yaşamı boyunca bitmez tükenmez görevi bu tarihin içinde kendi yerini bulmaktır. Freud'un fantezi kavramının özgünlüğü, fantezi öğelerinin simgesel bir zincirde, yani bir tarihin içinde yer almalarındandır. Fantezi, Susan Isaacs'ın tanımladığı gibi, dürtünün dolaysız bir ifadesi değildir. Susan Isaacs, Melanie Klein'in bilinçdışı fantezilere ilişkin kuramsal görüşünü geliştirecek olan psikanalisttir.

Freud'a göre dürtü "ruhsalla bedensel arasında sınır bir kavramdır. Bedenin içinden kaynaklanan uyarıların ruhsal ifadesidir (*représentant psychique*)".¹⁵ Dürtüyü sınır bir kavram olarak nitelendiren Freud, *représentant* (almançada *repräsentanz*) terimiyle bir nevi vekâlete gönderme yapar. Beden, psişizmi bu bağlamda yetkili kılmıştır.¹⁶ İki türlü yetkilendirmeden söz edebiliriz. Birincisi dürtünün bedende kaynaklanan uyarıların vekilliğini yapmasına değinir. İkincisi ise dürtünün kimi zaman Freud tarafından bedensel uyarı sürecinle eşanlamlı tutulmasıyla, psişizmde *temsil eden-temsilciler* (fransızcada *repré-*

¹⁵ Sigmund Freud, "Pulsions et Destins des Pulsions", *Métopsychole*, fransızcaya çeviren: Jean Laplanche, J.B. Pontalis, Paris: Gallimard, 1976, s.18.

¹⁶ Jean Laplanche, J.B. Pontalis, "Représentant Psychique", *Vocabulaire de la Psychanalyse*, Paris: Presses Universitaires de France, 1976, s.411.

sentant-représentation, almancada *vorstellung*) ve duygulanımlar aracılığıyla temsil edilmesine gönderme yapar.

Laplanche ve Pontalis dürtüyü bedenselin ruhsal ifadesi olarak tanımlamazlar. Dürtünün bilinçdışında tasarımlar yoluyla kaydedilmesi (*inscription*) fikrinin, Freud'un dürtülere ilişkin görüşüyle daha tutarlı olduğunu ileri sürerler. Böylelikle dürtüyle doyum arasında bir tasarımlar zinciri yer alır. Fanteziler de tasarımlar zincirinin bir parçasıdır, yani simgesel bir biçimdir. Oysa Susan Isaacs fanteziyi dürtünün ruhsal bir ifadesi olarak tanımlar.

Susan Isaacs fantezilerin kökeninin bedende, yani dürtülerde yattığını savunur. İlk fanteziler doğumdan sonra belirirler. Bunlar cinsel duyarlı bölgelerde (*zone érogène*) doğan duyumsal deneyimler etrafında örgütlenirler. İlk fantezi veya sanrı, ağızda kaynaklanan duyumsal deneyimlerle bağlantılıdır. Fantezinin çifte görevi vardır. Hem arzunun gerçekleşmesine yarar, hem de savunma işlevi görür.

Bununla birlikte Susan Isaacs duyumlara dayanan ilk fantezileri, algının görsel öğeleriyle bağlantılı olan ve daha sonra belirecek olan fantezilerden ayırmlaştırır. Dış dünyayla iç dünya arasındaki farklılaşma arttıkça, görsel öğelere dayanan fanteziler ortaya çıkarlar. Kanımca Freud ile Melanie Klein'in fantezi konusundaki görüşleri, görsel fanteziler noktasında örtüşürler.

İlk fantezileri oluşturan duyumsal ve duygulanımsal öğeler, çocuğun ruhsal gelişim sürecinde bastırılırlar. Bunlar yerlerini, dış dünyayla bağlantılı olan görsel öğelere bırakırlar. Melanie Klein'in ilk fantezilere ilişkin görüşü psikotik hastalarla yapılan çalışmada önem kazanır. Lacan'a göre psikotik özne, tarihselinden yoksundur. Nedenine gelince öznenin ilk çocukluk deneyimleri ve anılarına varmasının olanaksızlığıdır. Çünkü bunlar psişizmde simgesel düzeyde kaydedilmemişlerdir. Bu simgesel delik nedeniyle, hasta dillendiremediği veya anımsayamadığı deneyimleri, duygulanımlar aracılığıyla yeniden yaşar. Böylelikle aktarım alanında *duygular belleğini* oluşturan

duygulanımların canlanmalarına tanık oluruz.¹⁷ Özne açısından bir nevi simgesel işlev gören *duygular belleği* ancak sözcükler yoluyla psikanaliz çerçevesinde yaratılabilir.

Görsel öğeler, ilk fantezilere ilişkin bedensel ve duygulanımsal öğelere egemen olurlar ve imgelere dönüşürler. Böylece, *imago'dan imgeye* bir geçiş söz konusudur:

(...) "*imago*" genellikle bir insana veya insanın bir tarafına, yani ilk nesnelere değinir. Oysa "*imge*", insana ilişkin olsun veya olmasın, herhangi bir nesneye veya duruma gönderme yapar. "*İmago*", öznenin hayal edilen insanla ilişkisinin tüm bedensel ve duygulanımsal öğelerini, bilinçdışı fantezide altbenlikle olan bedensel bağları, içe yansıtma sürecinin altında yatan içe alma (incorporation) fantezisini kapsar. Oysa "*imgede*" bedenselle birlikte, duygulanımsal öğelerin büyük bir kısmı büyük ölçüde bastırılmıştır.

Melanie Klein ve onun çizgisinde yürüyen psikanalistlerin en büyük katkısı, kuşkusuz, çocuğun ruhsal gelişimindeki ilk evrelerle çalışmış olmalarıdır. Melanie Klein'ın dış gerçekliği yeterli derecede göz önünde tutmayışı ne kadar eleştirilmişse de, unutulmaması gereken bir nokta vardır. Melanie Klein kendi dünya görüşü sayesinde, insan yaşamının en gizemli ilk evrelerine varabilmiştir.

Çocuk fantezilerinin bakir topraklarına girebilen ilk psikanalisttir. İç gerçekliğin ağırlığını sevgi-nefret diyalektiğinde, yani imgesel düzeyde odaklar. Fakat Melanie Klein imgeselin kuramını geliştirmez. Ondaki fantezi kavramının imgesel dünyaya gönderme yaptığını biz varsayabiliriz.¹⁸ Asıl imgeselin kuramını geliştirecek olan Lacan'dır. Ayna evresi üzerindeki araştırması bu kuramın çıkış noktası olacaktır.

¹⁷ Melanie Klein, *Haset ve Şükran*, türkçeye çeviren: Orhan Koçak, Yavuz Erten, İstanbul: Metis Ötekini Dinlemek, 1999, s.86.

¹⁸ Jacques Lacan, *Le Séminaire, Livre I, Les Écrits Techniques de Freud*, Paris: Seuil, 1975, s.97.

Çocukluğa ilişkin imgesel dünyanın haritası

Melanie Klein'ın kurguladığı imgesel coğrafya sayesinde, çocuğun iç ve dış dünyayı nasıl tasarımladığını öğreniriz. Bu çocuk sanıldığı gibi çevresiyle uyum içinde olan dingin biri değildir. Tam tersine Frances Tustin'in de belirttiği gibi, savaşım halinde olan "bir küçük dinamit parçasıdır".¹⁹ Bebek bakıcısına hem sevgi, hem nefret duyar. Bu iki duygulanımı, yani yaşam içgüdüleriyle ölüm içgüdüleri arasındaki savaşımı şiddetli bir şekilde yaşar.²⁰ Bu çatışma Melanie Klein'a göre doğuştan gelir. Fakat çatışmanın şiddeti bünyeye ve özellikle dış koşullara bağlıdır. Bebeğin yaşadığı temel kaygı (*angoisse primordiale*) yok edilme korkusundan kaynaklanır ve dış dünyaya yansıtılır. İşte bu ölüm kaygısı çocuğun yıkıcı dürtüleri ilk nesnesine, yani annesinin bedenine yöneltmesine yol açar. Nitekim yıkıcılığın asıl işlevi de dış gerçekliğin kurulmasıdır. Bu noktada Winnicott da Melanie Klein ile aynı görüştedir ve şunu belirtir:

(...) "ben" (*moi*) ve "ben olmayanın" (*non-moi*) yapılandığı ilk evrelerde, bireyi "ben olmayanı" veya dış bir nesneyi hissetme gereksinmesine götüren kuşkusuz saldırganlık ögesidir.²¹

Ölüm içgüdüsünden türeyen yıkıcılık olumsuz bir deneyim değildir. Tam tersine, öznenin hayatta kalabilmesini sağlar. Burada yıkıcılık nesneye zarar vermek anlamına gelmez, ahlaköncesi bir döneme ilişkindir. Oral evrede yıkıcılık, sevgiyi ifade etme biçimidir. Bebek annesinin memesini yutarcasına, doymazlıkla emer. Diğer yandan, bebeğin saldırganlığı bakıcısına olan bağımlılığıyla ve kendi gereksinmelerini gidermekteki çaresizliği ve acizliğiyle bağlantılıdır. Erişkinin varlığı, bebeğin açlığını veya susuzluğunu gidermesinin ötesinde bir

¹⁹ Frances Tustin, *Le Trou Noir de la Psyché*, fransızcaya çeviren: Paul Chemla, Paris: Seuil, 1989, s.29.

²⁰ Melanie Klein, "Love, Guilt and Reparation", *Love, Hate and Reparation*, New York: Norton, 1964, s.58.

²¹ Donald W. Winnicott, "L'agressivité et ses Rapports avec le Développement Affectif", *De la Pédiatrie à la Psychanalyse*, fransızcaya çeviren: J. Kalmanovitch, Paris: Payot, 1971, s.93.

anlam taşır. Dünyaya geldiği andan itibaren bebek sözcüklere ve iletişime açtır.

Joan Riviere bağımlılığını kaygıyla yaşayan *infans*'ın (Latince'de henüz konuşamayan demektir) duygulanımlarını canlı bir şekilde betimler.²² Bebek memenin besinlerinin tükenmemesini, memenin iyi ve cömert olmasını arzular. Memenin, tüm gereksinmelerini gideremediğini keşfedince -annenin bakımına ilişkin bir doyumsuzluk olağandır-, öfkesinden çatlar. En çok arzuladığı nesneye saldırmak ister. Öfkesi acı ve patlama, yanma, boğulma gibi bedensel duyumlara yol açar. Yaşantılandığı bu duyumlar onun dünyasını oluştururlar. Onun açısından dünya budur. Çünkü henüz iç dünyayla dış dünya arasında bir ayırım yapamaz. Bu çaresizlik ölüme, bir başka ifadeyle varolmamaya en fazla yaklaşan deneyimdir.

Oral evrede bebek, anneyi gerekli güvenliği sağlayabildiği ve gereksinmelerini giderebildiği ölçüde sever. Fakat unutulmaması gereken bebeğin annesini henüz bütünsel bir nesne olarak algılamadığıdır. Fantezisel ilişkisi kısmi nesnenin, yani anneyi temsil eden memenin dolanımında örgütlenir. *Sevecen ve iyi memeyi* içe yansıtır. İşte Melanie Klein benliğin çekirdeğini, iyi memeyi içselleştirme ilişkisinde konumlandırır. Çok da güzel ifade eder: "Böylece iyi meme içe yansıtılır ve benin bir parçası olur; başlangıçta annenin içinde olan çocuk şimdi anneyi kendi içinde taşımaktadır".²³ İyi memeyle olan bağ, belli bir yere kadar doğum öncesi anneye olan birliği yeniden yaratmış olur.

Fakat çocuk acıktığında, bir tarafı acıdığı anda veya kaygılandığında annesinden nefret eder. Ama aynı insanın gerek sevgisi, gerek nefretine neden olduğunu henüz anlayamaz. Bunları birbirinden ayrı iki deneyim olarak yaşar. Böylelikle bedeni ona acı veren karşıt duygulara sahne olur. Nefretini ifade etmek için kızgınlıkla ağlar. Ciğerlerini yırtarcasına bağırır.

²² Joan Riviere, "Hate, Greed and Aggression", *Love, Hate, Reparation*, agy., s.8-9.

²³ Melanie Klein, *Haset ve Şükran*, agy., s.20.

Fantezilerinde memeye saldırır. Kendi yıkıcılığını yansıttığı memenin ona kısasa kısas, gözegöz, dişediş... şeklinde yanıt vermesinden korkar. Bu yansıtma sonucu meme tehlikeli ve zulmedici bir hale gelir. Bu durumda *zulmedici kötü meme* söz konusudur.²⁴

İyi nesne-kötü nesne diyalektiğini, çocuğun yaşadığı duyguların ötesinde ancak dil alanında konumlandırmak koşuluyla kavrayabiliriz.²⁵ Karşıt (iyi meme-kötü meme) imleyenler ağı sayesinde çocuğun deneyimlerinin ikiye bölünmesini, gerçeğin simgesel örgütlenmesinin ilk aşaması olarak görebiliriz. Bu bağlamda iyi meme-kötü meme, haz veren meme-doyumsuzluk yaratan meme vs... gibi bölünmeler (*clivage*) bu deneyimlerin düzenlenmesinde temel bir işlev görürler. Nitekim bastırma düzeneğinin öncülüdürler. Gerek bölme, gerek bastırma özneye olumsuz bir deneyimden uzaklaşma olanağını sağladıkları için yapılandırıcı bir işlev görürler. Bölme sayesinde, doyum-suzluk yaratan deneyim doyum sağlayandan ayrımlaşır. Bastırmada ise acı deneyimin yerine, daha az hoşnutsuzluk yaratan bir deneyim geçer.

İyi meme-kötü meme diyalektiği, *paranoid-şizoid konuma* ilişkin deneyimlerin bir parçasıdır. Konum terimi Melanie Klein'a özgüdür, evre fıkriyle ilgisi yoktur. Nesne ilişkilerinin ve ona karşılık gelen kaygılar ve savunma düzeneklerinin belli bir şekilde düzenlenmelerini ima eder.²⁶ Bu kaygılar ve savunma düzenekleri yaşam boyunca sürebildiğinden, evre fikrini kullanmak doğru değildir. Paranoid-şizoid konum hayatın ilk üç ile dört ayında yer alır. Onu *depresif konum* izler ve çocuğun ilk adımlarını attığı anda son bulur. Böyle olmakla birlikte paranoid-şizoid konum yeniden, daha sonraki bir aşamada geri dönülme (*régression*) yoluyla etkili olabilir:

²⁴ Hanna Segal, *Introduction to the Work of Melanie Klein*, New York: Basic Books, 1974, s.24-26.

²⁵ Maud Mannoni, *L'enfant, sa "Maladie" et les Autres*, Paris: Seuil, 1967, s.15.

²⁶ Hanna Segal, *Introduction to the Work of Melanie Klein*, agy., s. viii-ix.

*Depresif konum, paranoid-şizoid konumun tamamıyla yerine geçmez. Tam bir bütünleşme hiç bir zaman gerçekleşmez. Depresif çatışmaya karşı kullanılan savunmalar, paranoid-şizoid görüngülere geri dönülmesine yol açarlar. Bu durumda birey her zaman her iki konum arasında gelip gidebilir.*²⁷

Paranoid-şizoid konumda kısmi nesnelerin (meme, penis, dışkılar...) durumunu nitelendiren bölme düzeneğidir. Bunlar doyum sağlayan deneyimlerle doyumsuzluk yaratan deneyimlere göre, iyi nesneler ve kötü nesneler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Dolayısıyla bu konumu, bölme düzeneği etkin olduğu için şizoid olarak adlandırırız. Söz konusu kaygı ise paranoid'dır. Birinci yılın ilk altı ayında bebek henüz kendini bütünsel bir beden olarak algılayamaz. Ne de duygulanımsal gelişimi benlikle öteki arasında bir farklılaşmayı olası kılar. Lacan'ın araştırdığı ayna evresinde, aynadaki imgenin altı aydan itibaren benlikle öteki arasındaki farklılaşmayı nasıl başlattığını göreceğiz.

Melanie Klein paranoid-şizoid konuma özgü kısmi nesneleri, depresif konuma özgü bütünsel nesnelerden ayırmaştırır. *Kısmi nesne* terimi bebeğin duyumsal ve duygulanımsal deneyimlerini parçalanmış olarak yaşantıladığına değinir. Küçüğün ilk kısmi nesnesi annesinin memesidir. Bu meme dolanımında çocuğun dış dünyayla olan ilk ilişkileri örülürler. Bu ilişkiler imgesel bir nitelik taşırlar. Psikanaliz *nesne ilişkileri* kuramıyla, dış dünyanın çocuk tarafından fanteziler düzeyinde nasıl yapılandığını açıklamaya çalışır.²⁸ Meme bebeğe haz ve memnuniyet veren gerçek bir organ olmakla beraber, Melanie Klein'in kuramında temel olan memenin *fantazmatik statüsüdür*.

Bebek, ruhsal gelişim sürecinde bölme, yansıtma ve içe yansıtma düzenekleri sayesinde duyumlar ve duygularını düzenler. İyi olanları kötülerinden ayırır. Şunu belirtmek gerekir

²⁷ Hanna Segal, *Introduction to the Work of Melanie Klein*, agy., s. ix.

²⁸ Victor Smirnoff, *La Psychanalyse de l'Enfant*, Paris: Presses Universitaires de France, 1968, s.130.

ki yansıtmanın karşısı içe yansıtma değil, içe almaktır.²⁹ Burada vurgulanması gereken, fantezi düzeyinde nesneyi içe almaktır. İçe almak nesneyi yemek, yutmak, içinde tutmak, gövdeye indirmek gibi etkinlikleri kapsayan bir fantezidir. İçe alma fantezisi oral sevgiye ilişkin yıkıcılığı da ortaya koyar.³⁰ İçe yansıtma ise Lacan'a göre bir fantezi değildir. Simgesel bir boyutu ima eder çünkü içe yansıtılan hep ötekinin sözcüğüdür.³¹

Depresif konumda önemli bir değişiklik meydana gelir. Bebek artık annesini bütünsel bir nesne olarak algılar. Kötü deneyimlerinin, iyi deneyimler gibi aynı insanla bağlantılı olduğunu görmeye başlar. Anneyi bütünsel bir nesne şeklinde tanıyabilmek birtakım sonuçlara yol açar. Çocuk annesinin kendinden ayrı ve bağımsız biri olduğunu görür. Özellikle ona olan bağımlılığını keşfeder. Ve bu yüzden acı çeker. Bedeni yeni duyguların çatışmasına sahne olur. Bir yandan anneye sevgi duyar. Diğer yandan, anne yıkıcı dürtülerinin nesnesi haline gelir. Bu yüzden suçluluk duygusu yaşar. Yıkılmış olduğu nesneyi onarmak ister. İşte bu noktada çocukta ikircilikten söz edebiliriz.

Öfkesiyle yalnız annesini değil, aynı zamanda içsel iyi nesneyi, yani içinde taşıdığı anneyi yıkılmış olmaktan korkar. Böylelikle *yas ve suçluluk duyguları* yaşar. Yıkmaya çalıştığı annesiyle özdeşleşince kendini paramparça hisseder. Bu depresyon deneyimi onda onarma arzusunu, bir başka ifadeyle saldırıya uğramış nesneleri *onarma* arzusunu harekete geçirir.

Yaşamın başlangıcında, bebekle anne arasında normal olarak gerçekleşen buluşmalar olmadıgı takdirde, küçüğe ne olur?

²⁹ Serge Lebovici, "Presidential Address in Honour of the Centenary of the Birth of Karl Abraham", *International Journal of Psycho-analysis*, 1978, cilt 59, no. 2-3, s.139-142.

³⁰ Karl Abraham'ın melankoli sorununu araştırmasından sonra Freud "Yas ve Melankoli" adlı çalışmasında melankolik öznenin sevgi nesnesini tümüyle yutmak ve tahrip etmek amacıyla nasıl içe aldığıı belirtir. Böylece melankolik özne, kayıp nesneyle özdeşleşir. Aynı şekilde yas stirecinde özne, kayıp nesneyle özdeşleşir.

³¹ Jacques Lacan, *Les Ecrits Techniques de Freud*, agy., s.97.

Buluşma sözcüğü çok yerindedir çünkü olumsuz (contingent) insan ilişkilerini ve de anne-çocuk ilişkisini ne denli etkilediğini göstermeye yarar. Doğal bir bağın ötesinde, anne-çocuk ilişkisi toplumsal ve dilsel dokunun bir parçasıdır. İnsan kaderinin değişikliklerine tabidir.

İnsan yavrusu doğuşta biyolojik gelişimini tamamlamamıştır. Bu yüzden sosyal, düşünsel ve devinimsel özkaynakları sınırlıdır. Annesiyle bir buluşma gerçekleşmediğinde ve dolayısıyla onun ilgisinden yoksun kaldığında, bedeninde kaynaklanan içgüdüsel gerilimin yarattığı kaygıya tahammül edemez. Bu kaygıdan korunmak için, çocukluk psikozunda olduğu gibi dünyadan çekilebilir. Melanie Klein bu sorunsalı "Benliğin Gelişiminde Simgelerin Oluşumunun Önemi" adlı yazısında, Dick vakasını tartışarak sergiler. Lacan da 1953-1954 yılında verdiği seminerde bu yazıyı inceler.

Lacan bebeğin dış dünyayla kurduğu ilişkilerin imgesel yönüne dikkatimizi çeker. Annenin bedeninin içine yönelik yıkıcı fanteziler, dış dünyayla kurulan ilk ilişkiyi oluştururlar. Bu süreçte *epistemofilik dürtünün*, yani bilme dürtüsünün işlevi önemlidir. Çocuğu, annenin bedeninin içeriklerini keşfetmeye yönelir. Bu gizemli beden ki çocuk için bir hazinedir. Çocuk anne bedeninin içinde hayal ettiği içeriklerle dış dünyadaki nesneler arasında *imgesel bir denklem* kurar. İç gerçeklikle dış gerçeklik arasında bu gidip gelme simgeselin temelini atmaya yarar:

*Böylelikle çocuk yeni nesnelere olan ilgisinin ve simgeselin de temelini oluşturan yeni denklemler yapmaya sürekli olarak itilir. O halde imgesel, her türlü fantezi ve yüceltmenin (sublimation) temelini oluşturmakla kalmaz. Öznenin dış dünyayla ve genelinde gerçeklikle olan ilişkisi de bu zemin üzerinde kurulur.*³²

Melanie Klein bize Dick hakkında ne anlatır? Dick dört yaşında olmakla beraber, ruhsal gelişimi onbeş ile onsekiz aylık bir çocuğunkine karşılık gelir. Ötekilerle iletişim kurmak onu

³² Melanie Klein, "L'importance de la Formation du Symbole dans le Développement du Moi", *Essais de psychanalyse*, Paris: Payot, 1972, s.265.

hiç ilgilendirmez ve de konuşmaz. Annesi, dadısı veya psikanalistin yanında olup olmamasına kayıtsız kalır. Bugün böyle bir çocuğu otistik olarak nitelendiririz. Leo Kanner'in 1943'de çocukluk otizmi sendromunu tartışmasından evvel, Melanie Klein bu çalışmasıyla Kanner'in otizme ilişkin bazı bulgularının öncülüğünü yapar.³³

Lacan Dick'in dil düzenine ilişkin çok ilginç bir gözlemde bulunur. Bu çocuk konuşmaz. Fakat annesi ona konuştuğunda, Dick sözcükleri iyi telaffuz etmesini bildiği halde onları anlaşılmaz bir şekilde söyler. Bu da Lacan'ın şöyle bir sonuca varmasına yol açar: çocuk bir dil dizgesine sahiptir ve bu yüzden Melanie Klein'in sözlerini yanıtlayabilmiştir. Ama bu, Dick'in sözcüğü kullanabilmesi, ondan yararlanabilmesi anlamına gelmez. Bu bağlamda, Lacan dille (*langage*) sözcük (*parole*) arasında bir ayırım yapar.

Melanie Klein, Dick'in çok az nesneye ilgi duyduğunu bilir. Bunlar arasında trenler vardır. Bir gün büyük bir oyuncak treni alır. Daha küçük bir trenin yanına koyar ve şöyle der: "Baba tren" ve "Dick tren". İşte o anda beklenmedik birşey olur. Dick trenle oynamaya başlar ve "İstasyon" der. Psikanalist de çocuğun, annenin bedenine içine girme arzusuna değinerek şöyle bir yanıt verir: "İstasyon annedir. Dick annenin içine giriyor".

Melanie Klein Dick ile çalışırken neyi başarmıştır? Oedipus mitinin ilk simgeleştirmelerini yorum aracılığıyla çocuğa sunmuştur. Bu da imgesel bir süreci başlatmıştır. Daha evvelden iletişim amacı taşımayan Dick'in dili, yani simgesel öge *imgeselde* takılıp kalmıştır (Lacan "s'accrocher" sözcüğünü kullanır) ve sözcüğe dönüşmüştür. Melanie Klein'in sözel müdahalesine kadar, çocuğun imgesel gelişimi asgari düzeydeydi. O zamana değin çocuğun tek yaptığı şey, anne bedenine benzettiği psikanalistin çalışma odasının karanlık holüne sığınmaktır. Fakat bu oyunda Dick sadece kapsayan-içerik ilişkisi düzeyin-

³³ Frances Tustin, *Le Trou Noir de la Psyché, agy.*, s.35-37.

de kalıyordu. Annesinin bedeninde hayal ettiği içerikler, yani imgesel nesnelerle dış dünyadaki gerçek nesneler arasında bağlantı kuramıyordu. Melanie Klein'ın sözcükleri Dick'i simgesel dünyaya oturtana kadar, çocuk dolaysız ve saf bir gerçekliğin içinde yaşıyordu. Bu konuda Lacan şunu belirtir:

*(...) gerçek dünya olarak adlandırdığımız; insanlaştırılmış, simgeleştirilmiş, ilksel gerçekliğe simgenin kattığı doğaüstü nitelikle (transcendence) oluşmuş bir dünyadan başka birşey değildir.*³⁴

Çocuk dışarı atma (*expulsion*) ve içe yansıtma gibi münavebeli bir düzeneğe başvurduğu ölçüde dış dünyadaki nesneler farklılaşır ve çoğalırlar. Lacan şöyle der:

*Duygulanımsal olarak adlandırdığımız düzlemde, nesnelerin kademeli değerlendirilmesini sağlayan, normal olarak imgesel oyun olanakları, imgesel yer değiştirme (transposition) olanaklarıdır. Bu da tüm imgesel denklem çarklarının çoğalması ve bir yelpaze şeklinde yayılmasıyla mümkündür. İmgesel denklemler sayesinde hayvanlar arasında bir tek insanın elinin altında nerdeyse sonsuz sayıda nesneler bulunur.*³⁵

Bu noktada Winnicott, Lacan ile aynı fikirdedir. Özne kültürel nesneleri kullanıp onlardan yararlanabildiği ölçüde gerçek dünya yapılandırılabilir. Winnicott bu yaratıcı deneyimi, ruhsal gerçeklikle dış gerçeklik arasında kalan ara bir alanda konumlandırır. Bu bağlamda Winnicott'da nesne her iki dünyayla bağlantılıdır. Dış dünyayla bağlantılı olmasına karşın, nesnenin öznel ve yanılsamaya ilişkin bir boyutu vardır. Belki bu düzeyde Lacan'ın bir kavramına gönderme yapabiliriz. Lacan'ın arzusun nedeni (*objet cause du désir*) olan nesneyle Winnicott'un geçiş nesnesi arasında bir bağlantı kurulabilir. Winnicott'a göre özne nesneyi yaratır, üretir. Çünkü nesneye gerçeklikte daha evvel varolmayan bir anlam verir, imgesel bir değer yükletir. Lacan'a göre nesne a (*objet a*) simgelese tabi

³⁴ Jacques Lacan, *Le Séminaire, Livre I, Les Ecrits Techniques de Freud*, Paris: Seuil, 1975, s.102.

³⁵ Jacques Lacan, *Les Ecrits Techniques de Freud*, agy., s.98.

olmayan, simgeleştirilemeyen mitik gerçeğe (*réel*) karşılık gelir. Yani annenin mitik bedeninin (*das Ding*) yitimine ilişkin temel ve ilksel travmayla bağlantılıdır.

İç dünyayla dış dünya arasında kalan ara alana ilişkin deneyim

İnsan yaşamındaki en çetin görev bir yandan ruhsal gerçekliğin dış gerçeklikten ayrımlaşması, diğer yandan ikisi arasındaki bağlantının kurulmasıdır. Ruhsal gelişim sürecinde çocuğun karşısına çıkan bu sınav belki de aşılması en güç olanıdır. Bu durumda önemli olan dış gerçekliği tanımak ve bunun da benliğin tümgüçlülüğünün dışında varolduğunu kabul etmektir. Yetişkin olarak da bu sorunu tam anlamıyla çözmüş olduğumuzu iddia edemeyiz. Bu görevi başarabilmek için kendimize ilişkin tümgüçlülüğümüzden vazgeçmemiz gerekir. Bu da acı çekmeden olanaksızdır. Kuşkusuz böyle bir süreç zaman alır. Belki de bu yüzden olgunlaşmanın belli bir huzuru ve kendini kabullenmeyi getirdiği (kimi zaman da getirmez) söylenir.

Tümgüçlülüğümüzden vazgeçmemizi gerektiren gerçeklik karşısında, tek olanak rüyayla gerçeklik arasında kalan ara alanda yaşamaktır. Winnicott ara alana ilişkin deneyimi "kültürel yaşam" olarak adlandırır. Anımsarsak Freud gerçeklik karşısında, fantezilerin dış dünyanın baskılarından kaçmanın tek yolu olduğunu belirtmişti. Oysa Winnicott'un bu sorunsalı ortaya koyuş tarzında yeni bir öge vardır. Öznenin zengin bir hayal dünyası olabilir. Ama imgeselin gerçekleşebilmesi için, öznenin dışında fakat dış dünyayla bağlantılı olan bir deneyim alanının devreye girmesi zorunludur.

Dış gerçeklik uzlaşılan ve paylaşılan bir gerçekliktir. Psiko-tik ise toplumsal söylemin dışında kalan kendi özel dilini konuştuğu ölçüde paylaşılan dış gerçekliğin içine giremez. Bu bağlamda gerçek dünyada konumlanan özne açısından, dış dünyayla iç dünya arasında derin bir kopukluk, bir uçurum yaratmaz. Elinin altında bulunan kültürel nesnelerin çoğulluğu sayesinde, iki gerçeklik arasında bir örtüşme alanı söz konusu-

dur. Yüceltme (*sublimation*) yeteneği, kuşkusuz bu nesnelerle oynama olanağına dayanır. Psikanalitik süreçte de aktarım alanı, özneye psikanalistin buluşma yeri haline gelir. Psikanalist analizanın bilinçdışı süreçlerinin çevirisini yapmaz. Aktarım denilen ve paylaşılan ortak alanda, duyarlılığıyla ve sözcükleriyle bilinçdışını icad eden bir yaratıcıdır o. Biçimi ve adı olmayan bilinçdışının, aktarımda varolabilmesi ve biçimlenmesi için dillendirilmesi gerekir.

Winnicott dış gerçeklik veya iç gerçeklik lehine tartışmaları, her ikisiyle bağlantılı olan *ara alana ilişkin deneyim* fikriyle aşmaya çalışır. Biliyoruz ki dış gerçekliği Anna Freud, iç gerçekliği de Melanie Klein ateşli bir şekilde savunmuşlardır. Winnicott deneyimi, yani öznenin etkinliğini vurgular. Kişinin, özneli nesneden ayırma sağlamak için birşeyler yapması zorunludur. Böylelikle etkinlikler silsilesi *geçiş olgularıyla* başlar, *oyun ve kültürel deneyimlerle* devam eder.

Winnicott dört ile oniki ay arasındaki sürede çocuğa ayrıcalıklı bir şekilde eşlik eden nesneye *geçiş nesnesi (objet transitionnel)* adını verir. Bebeğin emdiği, kokladığı, bedenine yakın tuttuğu ve uyurken kullandığı bir çarşaf köşesi, bir kumaş parçası, bir gecelik veya bir bez... Geçiş nesnesinin özelliği ve işlevi nedir? *Sahip olunan ilk şey, ben olmayan şeydir.*³⁶ Nesnenin henüz ben olandan ayrılaşmamasına karşın, çocuğun öznelliğinin dışında bir varlığı söz konusudur. Uzun bir süre çocuk nesneye sahip olduğuna ilişkin bir yanılsama yaşar. Nesne anneyi simgelemekle birlikte, henüz tam anlamıyla bir simge değildir. Böyle olabilmesi için olguların fantezilerden farklılaşmaları gerekir. Örneğin, Freud'un torununun "fort-da" oyunundaki nesne kesinlikle bir simgedir.

Böylelikle *geçiş nesnesi* simgeleştirme sürecini başlatır. Çünkü bu nesne *simgenin ilk kullanılışına ve ilk oyun deneyimine* karşılık gelir. Çocuğu özneli nesnel arasındaki kademeli farklılaşmaya götüren de bu deneyimdir. Bu süreçte işaretlen-

³⁶ Donald W. Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik*, türkçeye çeviren: Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Ötekini Dinlemek, 1998, s.19.

mesi gereken birşey vardır. O da bebeğin "bir nesne yaratma, düşünme, kurma, tasarlama, üretme kapasitesidir".³⁷ Nitekim çevresindeki nesneler arasında geçiş nesnesini keşfeden çocuktur. Nesneyi kullanabilme, düşünme ve fantezi kurma olanağını da birlikte getirir.

Bebeğin geçiş nesnesini kullanabilmesi için, zihninde anne imgesinin oluşması gerekir. Bu fikri Melanie Klein'ın diline çevirmek istersek, şöyle dememiz gerekir: çocukta böyle bir imgeyi olanaklı kılan içsel nesne gelişmiştir. Bu zihinsel imge, annenin bakımının kalitesi ve annenin kullanılabilirliği sayesinde canlı kalır. Winnicott bu süreci zaman açısından ele alır. Anne imgesinin canlı kalması x dakika sürer. Anne eğer x dakikadan fazla uzakta kalırsa, anne imago'su çözülür, dağılır. Bebek birliğin simgesi olan geçiş nesnesini kullanma yeteneğini yitirir. Bebek aciz bir durumdadır. Ama anne x+y dakikanın sonunda dönerse, bebek sıkıntısından kurtulabilir; x+y dakika içinde bebek değişmemiştir. Fakat x+y+z dakika onda travma yaratmaya yeterlidir; x+y+z dakika içinde annenin geri gelmesi bebeğin travmatik durumunu onaramaz. Bu travmanın nedeni şudur:

*Travma bebeğin hayat sürekliliğinde bir kopuş yaşadığını ima eder; artık o "düşünülməsi imkânsız endişe"nin tekrarına ya da tam olarak gelişmemiş ben yapısının çözülmesi sonucu ortaya çıkan akut karışıklığa geri dönme tehlikesine karşı ilkel savunma mekanizmaları örgütlenmiş durumdadır.*³⁸

Burada söz konusu olan savunma düzenekleri psikoza ilişkindirler. Bebek yaşam sürekliliğindeki kopuş nedeniyle, bir delilik durumu yaşar. Bu kopuşla birlikte, simgeleri kullanabilme ve oynama yeteneği de olumsuz bir şekilde etkilenir.

Oyun

Winnicott oyuna bir yer tayin eder. Bu yer bebekle anne arasında kalan *potansiyel mekânda (espace potentiel)* konumla-

³⁷ Donald W. Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik*, agy., s.20.

³⁸ Donald W. Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik*, agy., s.123.

nır. Oyun mekânı potansiyel bir mekândır çünkü her çocuğun annesiyle olan deneyimleriyle bağlantılıdır. Winnicott oyun fikriyle bazı kurallara göre tanımlanmış bir oyuna değil de, dış dünyayı hayal gücüyle algılamayı sağlayan yaratıcı bir deneyime değinir.

Annenin, yavrusunun doğal dürtülerine uyabilme yeteneği bebekte temel olan tümgüçlülük duygusu ve yanılısamaya yol açar. Yanılısama sayesinde, bebek kendi yaratma gücüne karşılık gelen bir dış gerçekliğin varolduğunu düşünür. Bebeğin memeyi arzuladığı anda gözükmesi onda memenin yaratıcısı olduğuna ilişkin yanılısamayı yaratır. Bu süreci Winnicott şiirsel ve büyülü bir dille betimler:

Başka türlü söylersek, bebek memeyi kendi sevme kapasitesinden ya da (denilebilir ki) ihtiyaçtan tekrar tekrar yaratır. Böylece bebekte öznel bir olgu gelişir; bu anne memesi dediğimiz şeydir. Anne gerçek memeyi tam da bebeğin yaratmaya hazır olduğu yere tam gerektiği anda koyar.³⁹

Annenin yavrusuyla böyle bir uyum içinde olması, onunla özdeşleşmesine bağlıdır. Annenin özdeşleşimi, yoğunluğu nedeniyle bir nevi hastalığı andırır. Annenin bu hastalıktan kurtulması, çocuğundan yavaş yavaş ayrılaşmasıyla olanaklıdır. Böylelikle bebeğin insan gerçekliğine kavuşabilmesinin yolu açılmış olur. Bu ayrılma sürecini betimlemek için Winnicott'un kullandığı bir metaforu anımsatalım. Bebekler denizden, yani anneden doğarlar. Yaşamın zorunluluklarıyla yüzleşmek için deniz kenarına, diğer bir deyişle, gerçek dünyaya savrulurlar.

Bu bölümde Melanie Klein ve Winnicott'un kuramlarını tartışırken, babanın konumuna değinmedim. Bu da bir sorun yaratabilir. Nesne ilişkileri kuramına gönderme yapmakla, çocuğun yaşamında anne-çocuk ilişkisinin odak noktası olduğu izlenimini vermiş olabilirim. Oysa anne-çocuk ilişkisinin büyüüne kapılmış bir bakışı, yani kendi bakışımı iletme hedefim değildir. Bu tür bir ilişki sözde bir bütünlüğün ve eksiksizliğin yan-

³⁹ Donald W. Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik*, agy., s.30.

sıtlığı yer olarak düşünülebilir. Ama bu ilişki elbette eksiksiz değildir. Tüm insan ilişkilerinde olduğu gibi, sevgi-nefret diyalektığı göz önünde tutulmadan değerlendirilemez. Anne-çocuk ilişkisine dair tüm tartışmalar üçüncüyü, üçüncü bir terim olan babayı kapsarlar. Melanie Klein, Winnicott gibi psikanalistler kuramlarında açık bir şekilde işlemeseler de, babanın yeri bellidir. Anne eşini arzulayarak onunla birleşmesi sonucunda doğan yavrusuna, bu ilksel arzuyu iletir. İlksel arzuya gönderme yaparak babayı teninde temsil eder. Baba, anne ve çocuğun yanında olmasa da, arzu boyutuyla üçüncü olarak temsil edilmiş olur.⁴⁰

Anne-çocuk ilişkisinde babanın yerinin yeterince önemsenmemesi yalnız kültürel nedenlere bağlı değildir. Çocuk psikanalizinde de böyle bir eğilim söz konusudur. Çocuk psikanalizin tarihine göz atarsak, bu pratiğin kadın psikanalistlerin ayrıcalıklı alanı haline geldiğini görürüz. Bu konuda Freud şöyle der: "Çocuk psikanalizi kendiliğinden kadın psikanalistlerin alanı haline dönüşmüştür ve kuşkusuz böyle devam edecektir".⁴¹ Sylvia Fendrik çocuk psikanalizinde kadın analist-çocuk çiftini sorgular. Kadın analistin konumunun çocuk psikanalizin tarihinde yatan nedenlere bağlı olduğunu düşünür.⁴² Bu nedenlerin altında çocuk psikanalizin iletimine, yani kuramsal-pratik gelişimine özgü bir mantık bulabiliriz. Bu mantığa göre, psikanalitik kuramda anne-çocuk ilişkisi odak noktasıyken, pratikte kadın analist-çocuk ikilisi merkez haline gelir.

Anneden söz ederken, onu bebeğe bakmakla yükümlü bir insan olarak tanımlıyorum. Bakıcının özanne olup olmaması önemli değildir. Burada vurgulamak istediğim annenin işlevidir. Winnicott'un da belirttiği gibi, bebeğin *bağımlılığının* ger-

⁴⁰ Elda Abrevaya, "Los Lugares del Padre en la Cura Analítica con Niños", *Revista de Ciencias Sociales*, Nueva época, no. 3, haziran 1997.

⁴¹ Sigmund Freud, *New Introductory Lectures on Psycho-analysis*, *The Standard Edition of the Complete Psychological Works*, İngilizceye çeviren: James Strachey, Londra: The Hogarth Press, 1986, cilt XXII, s.148.

⁴² Silvia İnes Fendrik, *Psicoanálisis para Niños*, Buenos Aires: Amorrortu, 1988, s.166.

çek ve neredeyse mutlak olduğu bir evrede, onu annenin bakımından bağımsız bir şekilde düşünemeyiz. Ben de şunu eklemek isterim: babayı da katmadan annenin bakımını değerlendiremeyiz.

Şimdi oyun konusuna yeniden dönelim. Winnicott yaratıcı bir süreç olan çocuğun oynama yeteneğine önem verir. Melanie Klein ve kimi analistler, oyunu psikanaliz tekniği açısından yararlı gördükleri için bu yönetime başvurmuşlardır. Oysa oyunun -burada Winnicott, Erikson ile aynı fikirdedir- başlı başına terapötik bir işlevi vardır. Oyunun heyecan verici ve istikrarsız oluşu cinsel veya saldırgan dürtülerin boşalmasına bağlı değildir. Asıl neden, oyunun özneli nesneden ayıran sınırdaki konumlanmasıdır. Oyunun istikrarsızlığı da bu nedenledir.

Oyun çocuk analizinde olduğu kadar, yetişkin analizinde de etkilidir. Yetişkin analizinde kimi sözcüklerin seçiminde, ses tonunda, esprilerde kendini gösterir. *Terapötik Konsültasyon ve Çocuk* adlı kitabında Winnicott bizi konsültasyonda yer alan oyun sürecinin gizemli dünyasına götürür. "Terapötik konsültasyon" terimi, psikanalizin çocuk psikiyatrisi alanında uygulanmasına değinir. Vakaları okuduğumuzda çocuk ve psikanalizin *oyun ve fantezi mekânında* paylaştıkları bir hazı tadardır. Winnicott kendi konumunun, tekniğini geliştirerek en sonunda müzik çalabilen bir kemancıyla kıyaslanabileceğini belirtir. Çocukla iletişim kurmak amacıyla karşılıklı resim yapma tekniğini (*squiggle*) kullanır.

Winnicott çocuk psikiyatrisinde şöyle bir sorudan hareket eder: Klinik düzeyde asgari yapılması gereken nedir?⁴³ XX. yüzyılın en karmaşık görüngüsünün psikanaliz olduğunu ileri sürer. Çocukluğa ilişkin sorunları çözmek için hiçbir zaman yeterli derecede psikanalist, psikolog veya psikiyatr olmayacaktır. Ailenin en hasta ferdine veya çocuğa asgari bir yardım sunmakla bir iyileşme sağlanabilir. Böylelikle çocukluğa ilişkin sorunlar psikiyatrik bir problem olmaktan çıkarlar.

⁴³ Donald W. Winnicott, *La Consultation Thérapeutique et l'Enfant*, Fransızca'ya çeviren: Claude Monod, Paris: Gallimard, 1971, s.219

İlk görüşmelerde çocuk meslekadamına büyük güven duyar. Eğer bu aşamada yakın bir iletişim kurulamazsa, sonradan tedavi çerçevesinde bunu başarmak daha güçtür. Çocuk, psikanaliz çerçevesinde konumlandığı zaman direnç gösterir. Nedenine gelince bastırma düzeneğinin çocukluk döneminde güçlü olmasıdır.

İlk görüşmelerde bilinçdışının yorumu zorunlu değildir. Yorumsuz bir görüşme olabildiği gibi, yapılan yorum sayesinde yön değiştiren bir görüşme de olanaklıdır. Winnicott yorum yapacağı anı seçer. Çocuğun ona sürecin en esaslı ögesini iletmesini bekler. Çocuğun yarattığı süreci bozmamaya dikkat eder. Oyun mekânı dışında kalan sözel müdahale, boyun eğmeye yol açan bir aşılama değildir ve dirence neden olur. Önemli an çocuğun kendine şaşırttığı andır. "Yani önemli olan, benim zekice bir yorum yaptığım an değildir".⁴⁴ Psikanalist alçakgönüllü olmalı, kendi bilgisini ötekine zorla kabul ettirmemelidir. Tedavi ilişkisinde ötekine saygı temeldir.

Oyun ve kültürel deneyimin potansiyel mekânı, *aktarım* alanına dönüşür. İster çocuk ister yetişkin olsun, öznenin oyun oynayamaması endişe vericidir. Psikanalistin görevi de özneyi oynayabileceği bir aşamaya götürmektir. Çünkü özne yalnız oynayarak yaratıcı olur ve kendini canlı hisseder. Güven ilişkisine dayanan rahatlık ortamında, özne oyunun temelini oluşturan yaratıcı dürtülerini özgürce ifade edebilir. "İnsanın deneysimsel varoluşunun tamamı oyun oynama temeli üzerinde inşa edilir".⁴⁵

Winnicott yaratıcılık fikriyle gerçeklik karşısında takınılan belli bir tavıra değinir. Böylelikle özne yaşamının bir anlamı olduğu duygusuna kapılır. Psikotiklerle olan klinik deneyimi ona esaslı birşeyi öğretmiştir. Nevrotik hastalıkların yokluğu sıhhat göstergesi olabilir, fakat hayatın kendisi değildir. İşte yaşamla ölüm arasında gelip giden psikotikler, hepimizi yakından ilgilendiren bir soruyu bize yöneltirler: Hayat nedir?

⁴⁴ Donald W. Winnicott, *Oyun ve Gerçeklik*, agy., s.70.

⁴⁵ agy., s.87.

BEDEN İMGESİNİN YAPILANMASINDA AYNANIN İŞLEVİ

Bebek nesneler dünyasını keşfeder. İlk nesnesi olan meninin güzelliği ve çekiciliğine kapılır. Epistemofilik dürtüler bebeğin yaşamında sevgi ve nefret kadar temeldirler. Bunlar bebeği, anne bedeninin fantezisel içeriklerini tanımaya iterler. Melanie Klein'ın tartıştığı Dick vakasında, çocuğun anne bedeninde hayal ettiği nesnelerle (babanın penisi, dışkılar, annenin bebekleri...) dış dünyadaki nesneler arasında nasıl imgesel denklemler kurduğunu gördük. Bunun sonucunda dış dünyadaki nesnelerin farklılaştığını öğrendik.

Özne, dil ve sözcüklerin yardımıyla nesneleri adlandırır. Böylelikle "şeyin tahribi ve şeyden simgesel düzene geçiş", yani sözcüklere geçiş olanaklıdır.¹ Freud'un onsekiz aylık torunu, "fort-da" oyunuyla annesinin yanından uzaklaşmasını ve yeniden ona dönmesini tasarılar. Bu oyunda Lacan'ın açısından belirleyici olan dil boyutu, yani çocuğun oyununa eşlik eden fonemlerdir. Çocuk annesinin yanında olmayışının yarattığı acı durumdan oyun aracılığıyla kurtulur. Annesi tarafından beşikte yalnız bırakılan çocuk oyunda annesini simgesel olarak uzaklaştırıp tekrar yanına getirttiğinde, duruma egemen olan bir oyuncudur.

Çocuk iple bağlanmış tahta bir çıkırık makarasını yatağının kenarına öfkeyle fırlattığında oyuncak gözden kaybolur, fakat ip halen elindedir. Oyunağı ortadan yok edince "o" sesini çıkarır. Annesi ve Freud onun "Fort" demek istediğini düşünürler. Fort almanca "Git!" anlamına gelir. Sonra oyunağı iple kendine çekerek onun ortaya çıkmasını "a" sesiyle, yani "Da"

¹ Jacques Lacan, *Les Ecrits Techniques de Freud*, agy., s.244.

ile selamlar. "Da" almanca "Burada" anlamına gelir. Böylelikle çocuk annesini simgesel bir iple tutmuş olur. İsteddiği zaman onu uzaklaştırır veya yanına getirir. Bir gün aynada kendi imgesini farkeder. Diz çöktüğü takdirde imgesinin aynadan kaybolduğunu keşfeder. Böylelikle ilişkinin iki oyuncusunu, terkedenle terkedileni tasarımlar. Fort-da oyununda gözlemlenilmesi gereken yalnız çocuğun nesnelere ilişkin egemenliği, dolayısıyla devinimsel gelişimi ve iç dünyayla dış dünya arasındaki farklılığının bilincinde olması değildir. Asıl bu oyunda temel olan sözcüklerin gerçek dünyanın inşa edilmesindeki yapıcı işlevidir.

Lacan öznenin nesneler dünyasıyla ilişkisi göz önünde tutulduğunda, dil boyutunu ihmal eden "nesne ilişkileri" düzeyinde kalınması riskine karşı bizleri uyarır. Şöyle der: "Yalnız özne bir anlamı anlayabilir, tersine her türlü anlam görüngüsü bir özneyi ima eder".² Nesneler ilişkisi kuramı, öznenin dış dünyayla ilişkilerinin kökünde yatanın herşeyden evvel "simgenin kullanılışı" olduğunu yeterince vurgulamaz.³

Bu yüzden Melanie Klein, Frances Tustin, Winnicott gibi psikanalistlerin metinlerini içeren çocuk öznelliği üzerine bir araştırma, Lacan'ın yapıtının sağladığı simgesel anahtarları ihmal edemez. Lacan'dan sonra artık bu metinleri eskisi gibi okumak olanaksızdır. Nesne ilişkileri kuramını bu kez dil ve sözcükler açısından okumak zorunludur. Diğer yandan, hayatın başlangıcına sadece Lacan'ın kavramlarından hareket ederek de varamayız. Öznenin yapılanmasını bedeninin ilişkisel mimarîsi olarak tasarımıyorsak, Lacan bize bu mimarînin iskeletini sağlar. Fakat içini, yani değişik renk ve tonlarda olan manzaraları keşfetmemize izin vermez. Bu yüzden bu iki bilgi alanını bütünleştirmek gerekir. Ancak o zaman imgesel dünyamızı nitelendiren vahşi şiir, simgesel ağlarda anlam kazanabilir.

² Jacques Lacan, "L'agressivité en Psychanalyse", *Ecrits*, Paris: Seuil, 1966, s.102.

³ Jacques Lacan, *Les Ecrits Techniques de Freud*, agy., s.244.

Bu kitaptaki bütün tartışma temel bir soruna gönderme yapar. Gerçeklik nasıl kurulur? Önemli bir noktayı vurgulamak gerekirse, o da gerçek dünyanın özneye doğal, apaçık, besbelli bir şekilde gözükmediğidir. İnsan yavrusunun ilk tanıdığı gerçeklik karmakarışıktır, farklılaşmamıştır. Yani doğrudan duyumsal olarak algılanan bir gerçekliktir. Nitekim otistik çocuk dolaysız bir duyumsal gerçeklik içinde yaşar. Bu kitapta psikoz sorununu araştırmamın nedeni, psikotik çocukta gerçekliğin niçin yapılanamadığını anlamaktır.

Dolaysız bir gerçekliği dolaylı bir gerçekliğe dönüştüren nedir? Kesinlikle bunu sağlayan simgesel işlevdir. Lacan psikanaliz deneyimini incelemek için *simgesel, imgesel ve gerçek (réel)* olmak üzere üç düzeye gönderme yapar. Ama kuşkusuz üçü arasında en yapılandırıcı olan simgeseldir. Çocuğun gözlerini dünyaya açmasından itibaren bulduğu boyuttur. Simgesel, öznenin ilişki kurduğu nesneler dünyasını örgütlemeye ve ona bir biçim vermeye yarar. Öznenin dış dünyayla ilk ilişkileri imgesel alanda örülürler. Öznenin evvel varolan simgesel ve kültürel bir düzen sayesinde, bunlar kademeli bir simgeleşmeye tabi tutulurlar.

Şimdiye değin imgesel boyutu *ruhsal gerçeklik* olarak inceledim. Çocuğun ruhsal gelişiminde hangi andan itibaren bu kavram geçerlidir? Ruhsal gerçeklikten söz edebilmek için, iç dünyayla dış dünya arasında ilk aylardaki belli bir ayrımlaşma yeterli midir? Yoksa dış dünyanın yapılanması, dolayısıyla iç dünyadan kesin farklılaşması mı gerekir? Sanırım bu soruları yanıtlayabilmek için, çocuğun iki buçuk ile üç yaşları arasında, özne-ben olarak konumlanmasıyla sonuçlanan süreci göz önünde tutmamız gerekir.⁴ Çocuğun birinci tekil şahıs "ben" ile özdeşleşebilmesi, bireyleşme sürecinde önemli bir aşamaya var-

⁴ Lacan özne-benle (*je*) benlik (*moi*) arasında bir ayrım yapar. "Bilinçdışı, insanın kendisini benlik (*moi*) olarak tanımasını olanaklı kılan kesinlikler çemberini tamamıyla aşar...Analizde özne-ben (*je*) olarak tanımlanan, işte benlik (*moi*) alanının en bilinmeyen yanıdır". Jacques Lacan, *Le Séminaire, Livre II, Le Moi dans la Théorie et dans la Technique de la Psychanalyse*, Paris: Seuil, 1978, s.16.

dığını gösterir. Oedipus karmaşasının çözümüyle bireyleşme süreci son bulur ve çocuk simgesel düzene girer.

Lacan'da ayna evresi

Bireyleşme sürecinin başlangıcında ona damgasını vuran dramatik bir an vardır. O da yaklaşık altı aylık çocuğun aynadaki imgesiyle karşılaşmasıdır. 1936 yılında Lacan'ın geliştirdiği ayna evresi, imgesel ilişkinin yapılanmasında belirleyici bir anı oluşturur. Yetişkinin kollarında taşıdığı bebek, altı aylıkken ilk olarak aynadaki imgesine dikkat eder. Bu imgenin kendisine ait olduğunu bilmeden güler. Sonradan, yaklaşık onsekiz ile yirmidört ay arasında bu imgenin kendisine ait olduğunu anlar, yani kendisini tanır.

Lacan, Henri Wallon'un 1934 yılında yayımlanan *Çocukta Karakterin Kökenleri* adlı kitabında yaptığı analizden hareket eder.⁵ Ayna imgesi karşısında gerçeklik yanılsaması insan yavrusunda mutlak iken, Wallon'un deneylerinde kullandığı hayvanlarda hiç böyle birşey söz konusu değildir. "Yansıtılan imge onlarda ne gerçeklik yanılsamasını, ne de benzerliği uyandırır".⁶ Çocuk açısından imgenin çekiciliği, infans'ın ne denli insan biçimine ve ilk haftalardan itibaren insan yüzüne ilgi duyduğunu gösterir. Organik gelişimini tamamlamamış olan ve bu yüzden temel uyumsuzluğu (*discordance primordiale*) yaşayan insan yavrusunun imgeye gösterdiği ilgi büsbütün şaşırtıcıdır.

Aynada yansıyan imge, görünenin dünyasına açılan bir penceredir. Bu bedenın tasarımı için zorunludur. Wallon bu konuda şöyle der:

Dolaysız deneyimle şeylerin tasarımı arasında öyle bir farklılık gerekir ki nesnenin özellikleri ve varlığı, başlangıçta içine karıştığı izlenimlerden ve eylemlerden ayrımlaşabilsin. Bu şekilde nesneye, başlıca nitelikler arasında, dışsallık atfedilebi-

⁵ Henri Wallon, *Les Origines du Caractère chez l'Enfant*, Paris: Quadrige/PUF, 1998.

⁶ Henri Wallon, *Les Origines du Caractère chez l'Enfant*, agy., s.221.

lir. Bu koşul olmaksızın tasarım mümkün değildir.⁷

Aynadaki görüntüsü karşısında bebek ne yapar? Lacan bize sevinçle güldüğünü söyler. Henüz tek başına hareket edemeyen ve bağımlı olan birinin, imgenin çekiciliğine kapılmasıyla duyduğu sevinçtir bu. Tüm beden biçiminin yansıtıldığı görsel bir Gestalt sayesinde, insan yavrusunun devinimsel düzeyde bedenine vâkıf olmadan çok evvel, imgesel düzeyde vâkıf olması olanaklıdır. Bu Gestalt dışsallaşmış biçimiyle beden deneyimini dönüştürür. Dışsallaştırma Wallon'un da belirttiği gibi, kendini tasarımıylaabilmenin koşuludur.

Böylelikle ayna imgesi insan yavrusunun ilk kez kendisini seyredebilmesini sağlar:

Ayna imgesinin kazanımıyla çocuk gerek kendisi, gerek öteki için görünür olduğunu farkeder...Ayna imgesi kendine bakmayı olanaklı kılar.⁸

Ayna imgesi deneyimiyle, benlik artık dolaysız gerçeklikten ayrımlaşır. Karşısında görünür bir benliğe eklenir. İdeal benlik (*moi idéal*) veya imgesel bir benlik söz konusudur şimdi. Merleau-Ponty şöyle bir açıklama getirir:

Bu bağlamda kendimden koparıldım. Aynadaki imge beni daha ciddi, bir başka yabancılaşmaya hazırlar. Bu da ötekilerin neden olduğu yabancılaşmadır. Çünkü ötekilerin benimle ilgili olarak tek gördükleri, ayna imgesine benzer bu dışsal imgedir.⁹

Ayna imgesi özneyi geriye dönülmez bir biçimde dönüştüren, zorunlu bir dramdır. Öznenin kendine ilişkin bedensel deneyimiyle ötekilerin onu gördüğü biçim arasında bir yarılma yaratır. Altı aydan itibaren onu özdeşleşimler diyalektiğine iten bir dramdır bu. Özdeşleşimlerden oluşan benlik, özneye katı yapısı olan bir kimlik kazandırır: "katı yapısıyla zihinsel gelişimin tümünde iz bırakan yabancılaştırıcı bir kimliğin zırhına gi-

⁷ Henri Wallon, *Les Origines du Caractère chez l'Enfant*, agy., s.227-228.

⁸ Maurice Merleau-Ponty, *Las Relaciones del Niño con los Otros*, Felsefe ve Hümanite Fakültesi, Cordoba Devlet Üniversitesi, s.69-69.

⁹ Maurice Merleau-Ponty, *Las relaciones del Niño con los Otros*, agy., s.69.

rilir".¹⁰ Benlik psikolojisinin temsilcileri, öznenin toplumsal çevreye "uyumunu" sağlaması için, işte bu zırhın gerekliliğini vurguluyacaklardır. Oysa analiz süreci benliğin güçlenmesine değil de, imgesel ayrışmasına karşılık gelir. Bu ayrışım, benliğin içinde olduğu "imgesel köleliğin düğümü"ne varmak için gereklidir.¹¹

Lacan'a göre ayna evresinden evvel çocuk kendi bedenini parçalanmış olarak yaşar. İşte bu noktada Lacan ile Dolto arasında ayna imgesine ilişkin görüş ayrılıkları belirirler.

Ayna imgesi ve bedenin bilinçdışı imgesi

Lacan bebeğin kendi bedeniyle ilgili duymal deneyimleri parçalanmış olarak algıladığı bir dönemde, aynadaki imgenin bir bütün oluşturduğunu iddia eder. Oysa Dolto ayna evresinde bebeğin kendi bedenini parçalanmış olarak algılamadığını ileri sürer. Ayna evresinden evvel, bebek viseral duymalar sayesinde kendini bir bütün olarak algılar. Yemek yediğinde ağızındaki duymaları ve sindirim borusundaki peristaltik duymaları hisseder. Diğer yandan, dışkıların bedenden atılması kokusal ve dokunsal duymalara yol açar. Fakat bebekte süreklilik ve bütünlük duygusu yaratan bu süreç, annenin bakımına ve özellikle anneye olan dilsel iletişime bağlıdır. Ama annenin bakımında, yavrusunun yanında bulunması kadar ondan uzaklaşmasının da önemine işaret etmek isterim. Ancak bu şekilde çocukta simgeleşme süreci gelişebilir.

Anneye olan dilsel iletişim; bebeğin kokusal, dokunsal, görsel, işitsel duymalarını düzenlemeğe yarasa da, onun bedene ilişkin bireyleşme sürecini olanaklı kılmaz. Bireyleşme sü-

¹⁰ Jacques Lacan, "Özne-ben" in İşlevinin Oluşturucusu olarak Ayna Evresi. Psikanaliz Deneyiminin Ortaya Koyduğu Biçimiyle", Saffet Murat Tura, *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz* içinde, türkçeye çeviren: Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996, s.178. Bakınız; Jacques Lacan, "Le Stade du Mirroir comme Formateur de la Fonction du Je telle qu'elle nous est Révélée dans l'Expérience Psychanalytique", *Ecrits*, agy, s.97.

¹¹ Jacques Lacan, "Le Stade du Mirroir comme Formateur de la Fonction du Je", *Ecrits*, agy., s.100.

reci doğrudan bedenın sınırlarının kurulmasıyla bağlantılıdır. Dolto şöyle der: "dile dayanan algıların mekânsal sınırları belirsizdirler: o annesi, annesi de odur çünkü onun huzuru, üzüntüsü veya sevinci annesidir".¹²

Çocukta birey duygusunu yaratan ayna deneyimidir. Bu deneyimi sevinçli bir an olarak kavrayan Lacan'ın tersine, Dolto bunu acı bir *iğdiş sınavı* (*épreuve de castration*) olarak görür. Çocuk kendi varlığıyla, şimdi soğuk ve düz bir yüzeye yansıyan ayna imgesi arasında bir yarılma yaşar. Beden imgesiyle ayna imgesi arasındaki uyumsuzluk, çocuğun görünüşler dünyasına dramatik girişini başlatır. O ana değin çocuğun annesiyle paylaştığı bedensel duygulanımların dünyası artık geride kalmıştır. Böylece ayna imgesi çocuğu gerçek bir sınava hazırlar. O ana kadar annesinin yüzü kendi varlığının biricik aynasıyken, şimdi aynada kendi yüzünü keşfeder:

*O zamana kadar iletişim halinde olduğu öteki onun tek aynasıyken, şimdi kendini diğerlerinde de gördüğü bir bebek biçiminde algılar.*¹³

Dolto bu tartışmaya otuz yıldan fazla araştırdığı bedenın bilinçdışı imgesi kavramını getirir. 25 Ocak 1985 tarihinde Juan David Nasio, Dolto'yu seminerine davet eder. Dolto'nun *Bedenın Bilinçdışı İmgesi* kitabı üzerine konuşmasını ister. Dolto bu kavramı pratikte çocukların yaptığı resimlerden hareket ederek geliştirir. Dolto çocuğun resim çizdiğinde kendisini çizdiğini farkedir. "Resim çocuğun dünyayla olan ilişkisini kurmaya yarayan beden yapısının yansıtılmasıdır".¹⁴ Bununla beraber, resimde yansıtılan beden imgesi ancak psikanalitik diyalogla ortaya çıkarılır. Beden imgesi çocuğun grafik veya plastik (hamurla çalıştığı zaman) figüründeki imgeye karşılık gelmez. Psikanalist çocuğun resimleriyle çalışırken, aynen rüya veya

¹² Françoise Dolto, *L'image Inconsciente du Corps*, Paris: Seuil, 1984, s.150.

¹³ *agy.*, s.151.

¹⁴ Françoise Dolto, Juan David Nasio, *L'enfant du Miroir*, Paris: Rivages, 1987, s.37.

oyunun yorumunda olduğu gibi müdahale eder. Rüya ve oyunun yorumu öznenin çağrışımlarını, dolayısıyla sözcüklerini gerektirir.

Burada temel olan tasarım fikridir. Bunu gerek Wallon, gerek Lacan'ın ayna evresiyle ilgili incelemelerinde gördük. Fakat Dolto kendini tasarımlamanın *duygulanımsal, ilişkisel* yönüne dikkatimizi çeker. Söz konusu olan çocuğun ilk üç veya dört yılında oluşan bedenin bilinçdışı tasarımıdır. Beden imgesi; koksul, dokunsal, görsel, işitsel, devinimsel deneyimlerle bağlantılı olarak, ötekilerle kurulan dilsel ve libidinal bir ilişkide oluşur. Beden imgesi ilk aşamada ayna imgesinin keşfedilmesiyle, sonra da ödipal iğdişin yer almasıyla bastırılır. Beden imgesi, öznenin libidinal tarihinin somutlaştığı *yapısal kalıntıdan (trace structurale)* ibarettir. Beden şeması (*schéma corporel*) ise beden imgesinden farklıdır. Anatomik verilere, fiziksel dünyayla temas halinde olan tensel bütünlüğe karşılık gelir.¹⁵

Çocuğun ilk aylardan itibaren tasarımlama ve imge yaratma etkinliğine tanık olduk. Çocuğun bu yönünü gerek Winnicott, gerek Melanie Klein'in yapıtlarında keşfettik. Dolto açısından bu imgeler, çevreyle olan dilsel iletişimde çocuğun bedeninde iz bırakan duygulanımlarla bağlantılıdır. Burada imge sözcüğünün anlamını açıklamak gerekir. Dolto ona apayrı bir anlam katar. Görsel boyuttan çok, "ötekiyle olan ilişkisel temel" söz konusudur.¹⁶

Ebeveynlerin sözcükleri ve duyguları çocuğun etrafında bir güvenlik ağı örерler. İşte çocukta oluşan bu güvenlik duygusu, ilk beden imgeleri, yani ilk özdeşleşim göndermelerine (referanslar) yol açar. Dolto beden imgesinin üç yönünü vurgular: temel imge (*image de base*), işlevsel imge (*image fonctionnelle*), erojen imge (*image érogène*). Temel imge varlığın aynılığına, diğer bir deyişle varlığın *narsisik sürekliliğine* karşılık gelir. Öznenin varlığı bu aynılıktan kaynaklanır. Varlığın kökeni, anne rahmine düştüğü andan itibaren öznenin yaşama arzusunda yatar.

¹⁵ Françoise Dolto, *L'image Inconsciente du Corps*, agy., s.22-23.

¹⁶ Françoise Dolto, Juan David Nasio, *L'enfant du Miroir*, agy., s.13.

Doğma arzusu sayesinde doğum sınavından sağ çıkar. Burada söz konusu olan *asal narsisizmdir (narcissisme fondamentale)* ki bu dölütün rahimdeki gelişimini destekler. Asal narsisizm birincil sahne (*scène primaire*) ile bağlantılıdır. Yani birbirlerini arzulayan ebeveynlerin cinsel birleşmesiyle, ilk aşamada embriyon, üçüncü aydan itibaren de dölütün varlığı olanaklı kılınmıştır. Asal narsisizm aynı zamanda ebeveynlerin, bebeğin doğum sınavından sağ çıkmasını arzulamalarıyla da ilgilidir.

Yaşam dürtüleriyle ölüm dürtüleri arasında hayat boyu süren çatışma, işte temel imge, yani asal narsisizm düzeyinde yer alır. Yaşam dürtüleriyle ölüm dürtüleri arasındaki karşıtlık, Dolto'nun şiirsel bir şekilde ifade ettiği gibi, biraz gecenin gündüzü izlemesini andırır. Dolto ölüm dürtüleri konusunda önemli bir açıklama getirir. Ölüm dürtüleri saldırgan dürtülerden farklıdır. Saldırgan dürtüler her zaman libido'nun, yani yaşama arzusunun hizmetindedirler. Oysa ölüm dürtüleri derin uykuda, komada, öznenin bilinç kopukluğu yaşadığı anlarda etkilidirler. Burada önemli olan öznenin ölme arzusu değil de, yaşamın gerekliliklerinden kurtulma ve dinlenme isteğidir. Ölüm dürtülerini nitelendiren bir özellik varsa, o da tasarımlardan yoksun olmalarıdır. Bu da kanımca üzerinde durulması gereken bir noktadır.

Dolto'nun açıklamaları bizi şaşırtır. Klinik yeteneği, sezgileri ve bu konudaki sağlam bilgileri bizleri gizemli insan hayatının yüreğine götürür. Aslında onun etik tavrı, en ümitsiz durumlarda bile öznenin yaşama arzusunu deşifre etmesini sağlar. Öznenin yaşama arzusu günden güne sağ kalmasıyla kendini belli eder. Bu da öznenin "yaşamla olan kontratını yenilediği" anlamına gelir. Bunu bilmek hastayla çalışmaya başlamak için yeterlidir.¹⁷

¹⁷ Catherine Mathelin ve Alain Vanier, Dolto'yla 7 Haziran 1988'de bir görüşme yaparlar. Bu buluşma Dolto'nun evinde, ağır hasta olduğu bir sırada gerçekleşir. Nitekim 25 Ağustos 1988 tarihinde de vefat eder. Dolto hayatta kalma görevini son nefesine kadar benimser ve sonuna kadar yaşam için savaşır. Bakınız: *L'enfant et la Psychanalyse*, Paris: Editions Esquisses Psychanalytiques, 1993, s.600.

Dolto böyle bir etik tavrı üstlenmekle psikanalistlerin yalnız nevrotiklere değil (bu daha kolay bir çalışmadır), psikotiklere de kendilerini adanmaları için bir çağrıda bulunur. Psikotik hastalarla çalışmanın kazandırdığı ve psikanalistin diğer hiçbir alanda bulamadığı birşey vardır. O da kendi analizinde bulunduğu noktadan daha ileri gidebilmesidir. Psikotiklerle yürütülen çalışmanın eğitici olduğunu Winnicott da vurgular. Psikotikler yaşam ve ölüm üzerinde bizleri sürekli sorgulayarak hayatın niteliğine ilişkin düşünmemizi sağlarlar.

Daha yukarıda temel imgeyi öznenin narsisik sürekliliği olarak tanımlamıştık. Yaşam ve ölüm dürtülerinin bu narsisik süreklilik etrafında etkili olduklarını görmüştük. Beden imgesinin ikinci ögesi işlevsel imgedir. İşlevsel imge aracılığıyla, yaşam dürtüleri içe alma, dışa atma gibi bedensel işlevlerden destek görürler. Böylelikle yaşam dürtüleri, bebeğin çevresiyle olan ilişkilerinin bu bedensel işlevler etrafında örgütlenmelerini sağlarlar. Üçüncü öge ise erojen imgedir. İşlevsel imgeyle birlikte, hazzın duyulduğu cinsel duyarlı bölgede merkezileşir. Dolayısıyla beden imgesi, yaşam dürtüleriyle birbirine bağlanmış üç imgenin - temel, işlevsel ve erojen- canlı sentezidir.

Beden imgesi çocuğun yaşamının ilk aylarında oluşur ve ayna deneyimi sayesinde narsisik bireyleşmeyle sonuçlanır. Bunu birincil narsisizm (*narcissisme primaire*) olarak nitelendiririz. Birincil narsisizm asal narsisizme eklenir. Çocuğun aynada yüzünü ve kız veya erkek olarak bedenini keşfetmesiyle devreye giren birincil narsisizm, bedenin yansıtılarak tasarımı olanaklı kılar. Böylece ayna deneyimi beden imgesini bastırır. O andan itibaren özne kendini bir maskeyle, yani dışsallaşmış imgesiyle dünyaya tanıtır. Ve bu imgeyi kendi varlığıyla bağdaştırma çabası onun bitmez tükenmez görevi haline gelir.¹⁸

Dolto kör çocuklara ilişkin ilginç bir örnek getirir. Kör çocuk ayna deneyiminden geçmemiş olduğundan, beden imgesi bastırılmamıştır. Kendisini ifade ettiğinde çok dokunaklı bir tablo ortaya çıkar. Yüzü duygularını doğrudan yansıtır. Diğer

¹⁸ Françoise Dolto, Juan David Nasio, *L'enfant du Miroir*, agy., s.52.

bir deyişle kör çocuk duygularını ifade ettiğinde, bunlar saydamlığını korurlar çünkü ayna deneyimiyle bozulmamışlardır.

Dolto aynaya ilişkin tartışmaya yeni bir boyut getirir. *Ötekinin ilişkisel, simgesel işlevinden* söz eder. Bu işlev gözardı edilirse o zaman ayna deneyiminin hiçbir anlamı kalmadığını ileri sürer. Şöyle der: "*Özne varlığına ayna tutan ötekinin yoksunluğuyla karşılaşırse herşey boşunadır*".¹⁹ Diğer bir deyişle, Dolto annelik görevini üstlenen insanla çocuk arasındaki ilişkinin önemine dikkatimizi çeker. Bu ilişki Lacan'ın ayna evresinden evvel yapılır. Yaşamın ilk aylarında çocukla anne arasında bir dizi buluşmalar olmasaydı, ayna evresi hiçbir işe yaramazdı. Winnicott da, Lacan'daki ayna evresinin öncülü olan aynanın ilişkisel yönünü, özellikle annenin yüzünü vurgular. Bebek annesinin yüzüne baktığında ne görür? Annesine verdiğini, ayna işlevi gören annenin yüzü sayesinde geri alır: "anne bebeğine bakar ve yüzünün ifade ettiği gördüğüyle doğrudan bağlantılıdır".²⁰

Dolto ayna temasını en önemli çalışmalarından biri olan "Çiçek-bebek aracılığıyla psikanaliz tedavisi" adlı metinde ele alır. Ekim 1949'da Paris Psikanaliz Derneği'nde bu metin üzerindeki tartışmaya katılan psikanalistler arasında Lacan, Nacht, Lebovici de vardır.²¹ Lacan Dolto'nun "çiçek-bebekle" ilgili buluşlarının, ayna evresine ilişkin kendi araştırmalarıyla örtüşüklerini vurgular. Dolto aynanın *yalnız görüneni değil, işitileni, duyarlıyı, istemliyi de yansıtan bir nesne* olarak düşünülmesi koşuluyla, Lacan'ın fikrine katılır.

Bernadette vakası ve çiçek-bebek

Bernadette otistik ve anorektik güçlükleri olan, beş yaşında zekâ özürlü bir kızdı. Klinik tabloya bakıldığında organik so-

¹⁹ Françoise Dolto, *L'image Inconsciente du Corps*, agy., s.148.

²⁰ Donald W. Winnicott, *Jeu et Réalité*, agy., s.155. Ayrıca bakınız: *Oyun ve Gerçeklik*, agy., s.139.

²¹ Bu tartışmaya ilgili bildiri için Bakınız: *Revue Française de Psychanalyse*, no. 4, Ekim-Aralık 1949, s.566-568.

runlar ağırlıktaydı. Şaşıydı, yarı felç geçirmiş olduğundan sol kolu büküktü ve sol bacağına yerde sürüklüyordu.²²

Dolto, Bernadette ile birkaç seans çalışır. Onunla iletişim kurmakta güçlük çekince, "çiçek-bebek" kullanmaya karar verir. Bernadette'in annesinden kızı için bir bebek dikmesini ister. Bebeğin yüzü olmayacaktır. Başında yapma papatyadan oluşan bir taç bulunacaktır. Yüzü, kolları ve bacakları ten rengi yerine, yeşil bir bezle kaplanacak ve kıyafeti hem kız, hem erkek çocuğunu çağrıştıracaktır.

Bernadette öbür seansa çiçek-bebeğiyle gelir. Çok sevinçlidir. Sekizinci seansta çiçek-bebek saldırgan dürtülerin yansıtıldığı nesne haline gelir. Bebek korkunçtur ve kötüdür. Dolto nedenini sorunca, Bernadette şu yanıtı verir:

-Onun için kötü olmak sevimli olmak demektir çünkü işleymeyen bir kolu ve bir bacağı vardır.

Dolto sorar:

-Nasıl bu onu kötü kılar?

Bernadette Dolto'nun kulağına fısıldar:

-Başkalarına zarar vermek onun sevimli olma biçimidir. Kötü değildir, hastadır. Sen ona bakacaksın.

Böylece Bernadette bakması için bebeğini Dolto'ya bırakır. Bir sonraki seansta Dolto'ya çiçek-bebeğin nasıl olduğunu sorar.

-Biliyor musun, ona hergün baktım. Ama yalnız bir anne çocuğunu tanır. Sen bana onu nasıl bulduğunu söyleyeceksin.

Bebeğiyle konuştuktan sonra, Bernadette şunu ifade eder:

-İyileşmiş, kolu ve bacağı çok iyi işliyor. Ona iyi bakmışsın.

Biraz bükülü elini Dolto'ya gösterir.

-Bir kurt kızdır. Dolayısıyla sevmesi için tırmalaması gerekiyor. Seni de çok sevdiği için kurt kız sana ne kadar güçlü olduğunu gösterecektir.

Tırnaklarını Dolto'nun eline batırır.

-Korkma, kan görmesi gerek. Çünkü seni seviyor.

²² Françoise Dolto, "Cure Psychanalytique à l'Aide de la Poupée-fleur", *Au Jeu du Désir*, 1981, Paris: Seuil, s.133-194.

-Tırnaklarını batırmaya devam eder.

-Acıyor mu?

-Biraz, ama beni sevdiğini biliyorum.

Kız sol koluyla tırmaladığı Dolto'nun elini, sağ eliyle okşar.

-Bu bir insan kızdır, sana hiç ama hiç zarar vermek istemez.

Ondört ile onbeşinci seans arasında evde bir olay meydana gelir. Dolto bunu hezeyan niteliği taşıyan ve boşalım (*catharsis*) işlevi gören bir olay olarak değerlendirir. Bernadette ebeveynlerinden ve evde çalışan kadından, onun düzenlediği bir törene katılmalarını ister. Oyuncak Nuh'un gemisinden çıkardığı dişi bir maymunu da ortaya yerleştirir. Bernadette'in yemek yemesini ve yaşamasını engellemekten sorumlu tutulan bu maymun nefret kaynağıdır. Kız vahşi bir dans sırasında maymunu tekmeleyerek tahrip etmeyi denerse de başaramaz. Kaygıyla babasından yardım ister. Babası kısa bir duraksamadan sonra eline bir çekiç alarak maymunu tahrip eder.

Maymunun tahribiyle Bernadette rahatlar. Anorektik semptomlar ortadan kaybolurlar ve Bernadette iyileşir. Çiçek-bebeğin işlevi ne olmuştur? Bu nesne Bernadette'e ayna işlevi görür. Nesnenin aracılığıyla kız saldırganlığını hem insan, hem de bitkisel olan bir biçime yansıtabilir. Çiçek-bebeğin özgül biçimi, yani yüzü olmayışı nedeniyle, hiçbir insanla doğrudan özdeşleştirilemez. Dolayısıyla kız suçluluk duygusu yaşamadan, olumsuz duygulanımlarını yansıtabilir.

Bernadette ikircikliğini ifade eder. Dolto bunu gerçek bir ikilik olarak nitelendirir. Sakat tarafın eli ("kurt kızdır") sadist (Dolto'nun elini kanatana kadar tırmalar, ısıtır) sevgisini ifade ederken, sağlam tarafın eli sevgiyi dile getirir ("insan kızdır").

Kuşkusuz Bernadette'de yer alan olumlu değişikliklerde Dolto'nun payını unutmamak gerekir. Çiçek-bebek, çocuğun analistle aktarım ilişkisi kurmasında aracı olur. Oysa nesnenin kullanımından evvel, Bernadette Dolto'ya hiç ilgi göstermiyordu. Acaba bu tedavi Dolto'suz başarılı olabilir miydi? Elbette hayır. O dönemde genç bir analist olmasına karşın, Dolto'nun

beden imgesi gibi karmaşık bir konu üzerinde bilgisi vardır. Bernadette ile çiçek-bebek kullanmasının yararlı olacağını düşünür. Nitekim Bernadette suçluluk duygusuna kapılmadan olumsuz duygulanımlarını bu nesneye yansıtabilir. Dolto çocukla arasında gelişen oyun alanında konumlanmayı başarır. Bu da analistin kendi beden imgesini devreye sokabilme yeteneğine bağlıdır. Çocuk Dolto'nun eline tırnaklarını batırdığı an bile bu oyun alanı bozulmaz. Diğer yandan, Dolto'nun çocuktaki paradoksal dili ne kadar iyi kavradığını görürüz. Bu paradoksal dile göre "Kötü olmak, sevimli olmak demektir". Dolto çocuğun iyi tarafıyla kötü tarafı arasındaki bölünmeye de duyarlıdır. Kuşkusuz karşımızda gerek kuramsal-teknik açıdan, gerek etik değeri açısından örnek bir klinik çalışma vardır.

BABANIN ADI VE CİNSELLİK

Bir önceki bölümde bedenin bilinçdışı imgesi kavramını tartıştım. Ama simgeseli yaratan iğdişler (*castrations symboligènes*) göz önünde tutulmazlarsa, beden imgesi oluşamaz. Simgeseli yaratan iğdişler haz alan bedenin değişimini, dönüşmesini sağlarlar. Dürtülerin doyumuna yasaklamalar getirerek, bedenin simgesel statüsüne kavuşmasını olanaklı kılarlar. Dolto iğdiş terimini şöyle tanımlar:

*Psikanalizde iğdiş terimi insanın arzusunu istediği şekilde gerçekleştirmesinin Yasa tarafından yasaklanmış olduğunu, ötekinin bildirmesiyle yer alan süreci açıklamaya yarar.*¹

Beden imgesi, bedenin tasarımlanma olanağına karşılık gelir. Göbeks (ombilical) iğdişten ödipal iğdişe değin tüm iğdişler, bedeni birbirini izleyen yapılaşmalarında biçimlendirirler. Böylelikle bedenin tasarımını olanaklı kılarlar.

İlk sınav göbek bağının kesilmesi ve plasentanın kaybıyla bağlantılıdır. Göbeks iğdiş, doğum sırasında bebeğin annenin bedeninden ayrılmasını işaretler. Bebek rahim içindeki tanıdık duyumsal dünyadan kopararak, yeni algıların kargaşalığında bulur kendini. Kokusal, dokunsal duyumlar, basınç, ağırlık, ses ve ışığa ilişkin duyumlardan oluşan bir kargaşalıktır bu. Sıcak su ortamından yer çekimine dayanan hava ortamına geçiş şiddetli ve travmatiktir. Bu geçiş soluğun tıkanımına ilişkin kaygıyla işaretlenir. Yeni çevre koşullarına yetersiz uyum gösteren bebeğin yaşadığı çaresizlik ve acizlik, ötekiyle iletişime sıkı sıkıya bağlı olan insan kaderine damgasını vuracaktır. Hayat veren, sevgi ve teselli kaynağı meme imago'sunun işte

¹ Françoise Dolto, *L'image Inconsciente du Corps*, agy., s.78.

insanda kök salmasının nedeni de bu çaresizliktir.²

Oral evrede bebek memeyi yalnız açlık nedeniyle değil, zevk için de emer. Emme hazzı, oral gereksinmenin karşılanmasından türer (*s'étaye*). Ve daha sonra bu bedensel işlevden bağımsız hale gelir. Böylelikle gereksinmenin doyumuna karşılık gelen biyolojik düzeyle, arzunun gerçekleşmesine karşılık gelen ruhsal düzey farklılaşırlar.

Oral iğdiş, yamyamca (*cannibalistique*) hazzın yasaklanması demektir. Fakat iğdişlerin etkili olabilmeleri için çocuğun birçok kez doyumunu yaşamış olması gerekir. Böylelikle oral evrede memeden kesilme, yerini seslerin ve sözcüklerin doğuşuna bırakır. Ama böyle bir gelişimin koşulu bebeğin daha evvel yamyamca hazzı tatmış olmasıdır.

Birinci yılın sonunda ağız ve dudaklar, cinsel duyarlı bölge (*zone erogène*) olarak etkinliğini yitirirler. Anal bölge ön plana çıkar. Anal haz, oral hazda olduğu gibi bedensel bir işleve dayanır, ondan türer. Anal iğdiş çocuğun anne bedeninden ayrılması ve özerkliği anlamına gelir. Aynı zamanda çocuğun bedene ve onu çevreleyen nesnelere zarar verebilecek her türlü etkinliğin yasaklanması da demektir. Anal iğdiş yalnız dışkılara ilişkin eğitimi teşvik etmekle kalmamalı, devinim, el ve ses hünerine ilişkin etkinlikleri de desteklemelidir.

İki buçuk ile üç yaşları arasında genital bölgenin ön plana çıkmasıyla, çocuk cinsler arası farklılığı keşfeder. Bu keşfi genital bölgede odaklanan hazla bağlantılıdır. Bu evre aynı zamanda, yaşam ve ölüm etrafında dönen gizemlerin zamanıdır. Çocuk, bebeklerin nasıl dünyaya geldiklerini ve dolayısıyla kendisinin nasıl doğduğunu, yani kendi ebeveynleriyle bu bağlamda ilişkisinin ne olduğunu bilmek ister. Çocuksu cinsel kuramları, ebeveynlerinin açıklamalarından yoksun kalan çocuğun bu gizemleri çözme biçimidir. Belki de ebeveynlerin hiçbir sözü, cinsel deneyimlere ilişkin o yoğun ve şiddetli yaşantıyı açıklamaya yetmez. Cinsel farklılığın keşfedilmesini izleyen dö-

² Jacques Lacan, *Les Complexes Familiaux*, Paris: Navarin, 1984, s.32.

nemde kız ve erkek Oedipus karmaşasını yaşarlar. Karmaşanın çözümü çocuk cinselliğinin bitişinin habercisidir.

Oral evreden anal'e ve daha sonra Freud'un fallik olarak nitelendirdiği evreye geçiş, dürtülerin olgunlaşması olarak, yani doğal bir süreç şeklinde düşünülemez. Bu süreçte Ötekinin de yerini unutmamak gerekir. Oral dürtüden anal dürtüye geçişte Ötekinin müdahalesi söz konusudur:

*Oral dürtüden anal dürtüye geçiş, olgunlaşma sürecinden dolayı değil de, dürtü alanına ait olmayan birşeyin müdahaleleriyle - Ötekinin talebinin araya girmesi, ters çevrilmesiyle (renversement) gerçekleşir.*³

Çocuğun, doğduğu andan itibaren ve hatta doğumundan evvel ebeveynlerin fantezisinde bir yeri vardır. Çocuğun bedeni "Ötekinin hazzı, arzusu, fantezisi için bir nesne" oluşturur.⁴ Simgesel dünyaya özne olarak girişi, Ötekinden gelen imleyenlerden geçmesine bağlıdır. Baştan çıkaran, hazzı arayan ve aynı zamanda hazzı yasaklayan Ötekidir bu. Çocuk dil ve yasa düzenindeki Ötekiyle, baştan çıkaran Öteki arasında bulur kendini. Bu bağlamda, oral'den anal'e geçişte Öteki, yemek yemeğe veya dışkılara ilişkin talebiyle müdahale eder. Her annenin bebeğine sunduğu yemeği (veya memeyi) yemesi için az çok talepte bulunduğunu biliriz. Daha ciddi vakalarda annenin yemeğiyle beslenmeyi reddetmeye kadar varabilen bebekteki beslenme güçlükleri, bu talep ve yanıt diyalektiğinin bir örneğidir. Çocuğunu besleyemeyen anne, anneliğe ilişkin özdeşleşimlerini bir ölçüde gerçekleştirememeye tehlikesiyle karşılaşır. Anal evrede ise Ötekinin talebi çocuğun uygun bir zaman ve yerde dışkılarını boşaltması şeklinde belirir.

Nestor Braunstein haz (*jouissance*) sözcüğünü tanımlarken, hukuktaki anlamı olan yararlanma hakkına değinir. Bu dışkılar kime aittir, çocuğa mı, Ötekine mi? Bir yandan Öteki, çocuğun dışkılarını uygun bir zaman ve yerde boşaltması için talep eder

³ Jacques Lacan, *Le Séminaire, Livre XI, Les Quatre Concepts Fondamentaux de la Psychanalyse*, Paris: Seuil, 1973, s.164.

⁴ Nestor Braunstein, *La Jouissance*, Paris: Point Hors Ligne, 1992, s.20.

ve bu talebini zorla kabul ettirmeye çalışır. Diğer yandan, çocuk Ötekini hoşnut etmek için dışkılarını istenilen zaman ve yerde boşaltarak onları bir "armağan" biçiminde Ötekine sunmayı arzular. Fakat aynı zamanda onları kendi hazzı için de muhafaza etmeyi diler ve bu yüzden bir çatışma yaşar. "Bednim benim mi, yoksa Ötekinin hazzına mı adanmıştır? Sadece Ötekinin hırs ve kaprisinden koparabildiğim takdirde benim olabilecek bu mülkiyeti benden çalan, imleyen ve yasa düzeninin Ötekisi".⁵ Kısacası çocuğun bedeni, kendisiyle Öteki arasında haz için sürdürülen çatışmanın merkezi haline gelir.

Bu noktada türkçeye haz olarak çevirdiğim *jouissance* sözcüğünü açıklamakta yarar var. Bu sözcüğün bir kavrama dönüşmesi Freud ile değil de, Lacan sayesinde olmuştur. Lacan bu terimi 5 Mayıs 1958'de sunduğu *Bilinçdışı oluşumları (Les formations de l'inconscient)* adlı seminerde önermiştir. Ondan evvel öğretiminin ilk yıllarında bu kavrama belirsiz bir şekilde değinmiştir. Örneğin çocuğun ayna imgesi karşısındaki sevinçinden söz etmiştir. 1936'da tanımladığı ayna evresinde imgesel boyut ön plandaydı. Bundan sonraki yıllarda Lacan'ın öğretisi, arzu kavramı, arzunun Ötekinin arzusuyla ilişkisi, arzuların karşılıklı ve diyalektik bir şekilde tanınmaları etrafında merkezileşir. Oysa 1958'de sunduğu seminerde insan arzusunun özgüllüğünün, ancak ona karşıt olan *jouissance* boyutuyla kavranabileceğini ileri sürer.

Bu kavramla Lacan, Freud'un yapıtına ikinci kez dönmüş olur. Birinci dönüş 1953'de Roma'da psikanaliz kongresinde dil üzerine sunduğu bildiriyle gerçekleşir. İkinci dönüş ise Freud'un haz ilkesinin (*principe de plaisir*) ötesinde konumlandığı ölüm dürtüleriyle bağlantılıdır.⁶ Türkçede *jouissance* ve *plaisir* terimlerini haz sözcüğü ile çeviriyoruz. Oysa Lacan'ın açısından hareket edersek, her ikisi arasında bir ayrım yapmak gerekir. Lacan'a göre *jouissance*, *plaisir*'in karşıtıdır. Çünkü haz ilkesi, yani *principe de plaisir* düzenleyici, denge-

⁵ Nestor Braunstein, *La Jouissance*, agy., s.14.

⁶ Nestor Braunstein, *La Jouissance*, agy., s.16.

leyici (*homeostasis*) bir işlevden ibarettir. Hazzı (*jouissance*) frenlemeye yarayan "doğal" bir engeldir. Cinsel ilişki sırasında erkeğin orgazmik boşalması haz ilkesine (*principe de plaisir*) örnek gösterilebilir. *Jouissance, plaisir*'in karşıtıdır çünkü haz ilkesine (*principe de plaisir*) dayanarak aranan rahatlık ve huzurdan uzaktır. Tam tersine bedendeki gerginlik, acı ve zorlama *jouissance*'ın, haz ilkesinin (*principe de plaisir*) ötesinde kaldığını ve ölüm dürtüleriyle bağlantılı olduğunu gösterir.

Erkekde Oedipus karmaşası

İki ile iki buçuk yaşları arasında erkek çocuk zaman zaman sertleşen penisinin varlığını keşfeder. Üç yaşında da kızların ve annesinin bir penisi olmadığını anlar. Bu buluşu onda kaygı yaratır. Kızda ve annesinde penisin yokluğunu, uzuvun kesilmiş olmasına bağlar. Oysa o ana değin herkesin bir penisi olduğunu sanar. Erkeğin, kızın penisi olmayışını kabullenmesi kademelidir. İlk olarak olguyu reddeder. Sonra kızıdaki penisin küçük olup, büyüyeceğine inanır. En sonunda kızın cezalandırılmak amacıyla, iğdiş edildiğini düşünür. Aynı şeyin kendi başına geleceği sonucuna varır.

Erkekde iğdiş tehdidi (*menace de castration*), kızın genital bölgesini görsel olarak keşfetmesinden sonra etkili olur. Ancak o zaman ebeveynlerin uyarıları ve penise dokunmayı yasaklayan sözcükleri anlam kazanırlar. Cinsel farklılığın keşfiyle "kendi penisinin kaybını tasarımlama olanaklı kılınır ve iğdiş tehdidi sonradan (*nachträglich*) etkili olur".⁷ "Bedenin bu kısmına verilen narsisik değerle ebeveynsel nesnelerin libidinal yatırımı arasında" çıkan çatışmada birincisi, yani penisin zarar görmeden muhafaza edilmesi üstün gelir.⁸ İğdiş kaygısının (*angoisse de castration*) etkisiyle, çocuk babanın temsil ettiği en-sest yasasını kabul eder. Diğer bir deyişle, annesinden vazge-

⁷ Sigmund Freud, "La Disparition du Complexe d'Oedipe", *La Vie Sexuelle*, fransızcaya çeviren: Denise Berger, Jean Laplanche, Paris: Presses Universitaires de France, 1969, s.119.

⁸ Sigmund Freud, "La Disparition du Complexe d'Oedipe", *agy.*, s.120.

çer. Büyüdüğü zaman başka bir hazza, yani "simgesel yollarla izin verilen hazza" erişmek vaatiyle anneden vazgeçer.⁹

Babanın temsil ettiği yasanın kabullenilmesi, üstbenlikte (*surmoi*) baba yetkesinin içselleşmesine yol açar. Üstbenlik, Oedipus karmaşasının mirasçısı haline gelir. Bu şiddetli bir süreçtir: "Ama betimlediğimiz süreç bastırmadan da fazladır. Herşey ideal bir şekilde yürürse, karmaşanın tahribi ve yok edilmesine eşdeğerdir".¹⁰

İğdiş karmaşası erkek çocukta Oedipus karmaşasının çözümüne neden olurken, kızda Oedipus karmaşasını başlatan et-kendir. Kızda Oedipus karmaşası ikincil bir oluşumdur, yani iğdiş karmaşasının bir sonucudur. Her ikisi arasındaki bağlantıya göz atalım:

*Oedipus karmaşasıyla iğdiş karmaşası arasındaki bağlantı konusunda, iki cins arasında temel bir karşıtlık oluşur. Erkeklerde Oedipus karmaşası, iğdiş karmaşasının etkisiyle gömülürken, kızdaki ise iğdiş karmaşası sayesinde olanaklıdır ve bu şekilde ortaya çıkar.*¹¹

Kızda Oedipus karmaşası

Freudcü kadın cinselliği kurgusu, penisin evrenselliğine ilişkin inancın her iki cinsten egemen olduğunu varsayar. Bu varsayım üzerine kurulur. Her iki cinsten penisin evrenselliğine ilişkin inanç, Oedipus karmaşasının birinci zamanını oluşturur.¹² Bu kuşkulu mantığa göre klitoris penise denktir. Ve bu yüzden kız, herkes gibi kendisinin de penise benzeyen bir organı olduğunu sanır.

Oedipus karmaşasının ikinci zamanı kızın, erkek genital bölgeyi görsel olarak keşfettiği ana karşılık gelir. Bu gözlem kı-

⁹ Nestor Braunstein, *La Jouissance*, agy., s.28-29.

¹⁰ Sigmund Freud, "La Disparition du Complexe d'Oedipe", agy., s.120.

¹¹ Sigmund Freud, "Quelques Conséquences Psychiques de la Différence Anatomique entre les Sexes", *La Vie Sexuelle*, agy., s.130.

¹² Juan David Nasio, *Enseignement de Sept Concepts Fondamentaux*, Paris: Petite Bibliothèque Payot, 1992, s.25.

zın "penise imrenmesine" (*envie du pénis*) yol açar. Çünkü kız kendi "küçük ve gizlenmiş" klitorisiyle kıyaslandığında, "iyice görülebilir büyük penisin" üstünlüğünü farketmiştir.¹³ Sanırım kadın cinselliğine ilişkin bu fikirleri özümsemek olanaksızdır. Jacques Derrida *fallusu* merkez alan (*phallogocentrisme*) psikanalitik kuramı eleştirir. Fakat bu eleştirilerin Lacancı psikanalitik söylemde değişiklikler yarattığını sanırsak yanılmış oluruz. Lacan ve onu izleyen psikanalistler, kadın hazzının gizemlerini kadın psikanalistlerin çözmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Ama gerçekten kadın psikanalistlerin *kadınsıya* ilişkin araştırmalarını tanımak isterler mi? Lacancı çevrelerde (gerek Fransa'da, gerek Kuzey ve Güney Amerika'da Lacan'ın kuramının egemen olduğu psikanalitik çevrelerde) böyle bir eğilim söz konusuysen, Fransa'da başka psikanaliz ekolleri bu konuda ilginç çalışmalar yapmaktadırlar. Kanımca kadınsıya ilişkin olanı ortaya atmak ve araştırmak ancak beden dilinden hareket ederek olanaklıdır. Bu beden dili (Lacan'ın *lalangue* kavramı) psikanalitik söylemin engelleriyle karşılaşır. Burada kadın hazzının (*jouissance*) diliyle, psikanalitik söylemin temelinde yatan fallus merkezli mantık arasındaki karşıtlığın altını çizmek gerekir.

Psikanalitik kuramın fallus üzerinde merkezileşmesi; bir söylem, pratik, etik ve kurum olarak ortaya çıkar.¹⁴ Psikanalitik söylemde değişiklikler yapmak, fallus merkezli öğretinin dayanağı olan mantığın yapısökümünü (*déconstruction*) zorunlu kılar. Cinsellik sürecine ilişkin söylemin, erkeğin cinsel deneyiminin bir evresini temel alması bu öğretinin dayanağı haline gelir. "Her iki cinsten bir tek genital organ, erkek organı rol oynar. O halde genital'in önceliği değil de, *fallusun* önceliği söz konusudur".¹⁵ Aynı metinde, biraz daha ilerde Freud şu fikri ileri sürer: "Çocukluk genital örgütlenmesinin bir ilerki evresinde, yal-

¹³ Sigmund Freud, "Quelques Conséquences Psychiques de la Différence Anatomique entre les Sexes", *agy.*, s.126.

¹⁴ Jacques Derrida, *La carte postale*, Paris: Flammarion, 1980.

¹⁵ Sigmund Freud, "L'organisation Génitale Infantile", *La Vie Sexuelle*, *agy.*, s.114.

nız eril vardır, kadınsı yoktur. Buradaki karşılık şöyle açıklanır: ya erkek genital organ, ya da *iğdiş edilmiş olmak*".¹⁶ Kadınsı ergenlikte oluşur. Bundan evvel sadece eril bir kız vardır.

Fallus terimini psikanalitik kuramda merkez bir kavrama dönüştüren Lacan'dır. Bu kavramı üç düzeyde ele almak gerekir. Gerçek düzey erkek organına, imgesel düzey ise penisin imgesel biçimine değinir. Erkek çocukta olan ve kız çocuğun yoksun olduğu penisin imgesel biçimi, Oedipus karmaşasının her iki cinste simetrik olmayan kaderlerini belirler. Simgesel düzeyde ise fallus, arzunun imleyenidir (*signifiant du désir*). Yani iğdişin işaretlediği bir arzunun imleyenidir. Fallusun, arzunun imleyeni olduğunu belirtmek, her arzunun cinsel olduğu ve zorunlu olarak doyumsuzlukla sonuçlandığı anlamına gelir. Bu konuda Nasio şöyle bir açıklama getirir:

*Fallusun, arzunun imleyeni olduğunu Lacan ile kesin olarak söylemek şunu anımsamaktır: çocukluk ve yetişkinliğin tüm erojen deneyimleri, tüm insan arzuları (oral, anal, görsel arzular, vs.), her zaman esas bir deneyim tarafından işaretlenmiş olacaktırlar. Bu da annenin hazzından vazgeçme ve arzunun doyumsuzluğunu kabul etmeye ilişkindir.*¹⁷

Fallus merkezli bu kuramı eleştirmek gerekir. Çünkü gerçek, imgesel ve simgesel boyutların birlikte varolmaları, bunlardan bir tanesiyle ilgili herhangi bir sava anlam belirsizliği katmaktadır. Simgesel boyuta, yani bir imleyen olarak fallusa değinirsem, onun penisle olan bağlantısından soyutlayamadığım gibi, toplumsal alanda temsil ettiği iktidardan da ayrı düşünemem. Arzunun imleyenini niçin erkek organına gönderme yapan bir terimle adlandıralım? Bu kuramsal bakış aslında erkeğin kadına göre üstünlüğüne ve önceliğine ilişkin söylemi temel alan bir dünya görüşünü ifade eder.

Kız çocuğu penisi olmadığını kabul ettiği andan itibaren kadınlık deneyimi başlar. Penisin görüntürlüğü ve toplumsal açıdan değerli oluşu nedeniyle, kız kendi genital organını imgesel

¹⁶ Sigmund Freud, "L'organisation Génitale Infantile", *agy.*, s.116.

¹⁷ Juan David Nasio, *L'enseignement de Sept Concepts Cruciaux*, *agy.*, s.53.

düzeyde tasarımı olan bu organla karşılaştırır. Fakat bu bir haset değildir. Eğer kızın yaşamında değer verdiği kadınlar ve özellikle annesi, kadın olmakla aşağılık duygusu hissediyorlarsa, o zaman bir haset söz konusu olabilir. Kız erkek gibi işemeyi dilerken, erkek de annesinin elbiselerini giymek, bir bebek sahibi olmak, oyuncak bebeklerle oynamak ister. Erkek çocuktaki bu annelik özlemini Melanie Klein işler. Bunu erkekte haset olarak nitelendirebilir miyiz?

Kızın penisi olmadığını kabullenmesi ve genital organına değer vermesi, annenin kendi kadınlığına ilişkin bilinçdışı tavrına ve kadınlığı aktarabilen sözcüklerine sıkı sıkıya bağlıdır. Annenin bu aracılığı, kızın kadınlar safında konumlanmasını ve babaya yönelmesini sağlar. Annenin babayı arzuladığı ölçüde, kız annenin arzuladığı nesneyi arzular.

Fakat Freudcü mantığa göre, kızı babaya yönelten neden başkadır. Erkek iğdişin gerçekleşmesinden korkarken, kız iğdişi bir olgu olarak kabullenir. "Hemen bir kaniya varmış ve karar vermiştir. Bunu görmüştür, onda olmadığını bilir ve ona sahip olmak ister".¹⁸ Oedipus karmaşasının üçüncü zamanı annenin iğdişinin anında ve kesin olarak tanınmasına karşılık gelir. Kız, sevgi nesnesi annesinden uzaklaşır. Freud'a göre kız, penisi olmadığından dolayı annesinden nefret eder.

Şimdi kız ensestüel arzusunun nesnesi haline gelen babaya yönelir. Baba sayesinde kadınlığını sergiler. Baba kızının kadınsı bedenini tanır. Kızını çekici bulur. Öte yandan kendisinin temsil ettiği ensest yasası sayesinde, kıızıyla hazzın yasaklandığı bir ilişkiye girer. Kızdaki nesne değişikliği, yani onun anneden babaya yönelmesi, kadın cinselliğinin özgüllüğünü yaratır. Oysa erkek çocukta anne gerek ilk sevgi nesnesi, gerek Oedipus fantezilerinin nesnesidir. Annenin hem genital eğilimi, hem de bakıma ilişkin temel eğilimleri temsil etmesi erkeği bir çıkmaza götürebilir ve cinsel düzeyde geri dönmeye (*régression sexuelle*) yol açabilir. Kızdaki nesne değişikliğinin koşulu penisin yoklu-

¹⁸ Sigmund Freud, "Quelques Conséquences Psychiques de la Différence Anatomique entre les Sexes", *agy.*, s.127.

ğunu kesin bir şekilde kabullenmesidir. Bu onu cinsel düzeyde geri dönme tehlikesinden kurtarır. Bu yüzden kızda genital eğilimin, anne bakımına ilişkin temel eğilimlerden ayrılaşması daha kolaydır.

Babayı arzulamak, cinsel ilişkide penisten haz almayı arzulamak anlamına gelir. Bu da babadan bir çocuk isteme ve doğurma arzusunu birlikte getirir. Erkek çocuk iğdiş karmaşasının etkilerine köklü bir şekilde maruz kalırken, kızın durumu bambaşkadır:

*Oedipus karmaşası erkeği bekleyen kaderden farklıdır. Yavaş yavaş terkedilebilir, bastırma ile çözülebilir veya kadının normal ruhsal yaşamını büyük ölçüde etkileyebilir.*¹⁹

Juan David Nasio kadında Oedipus karmaşasının tüm yaşam boyunca sürdüğünü ileri sürer. Çünkü kızdaki iğdiş karmaşası, erkekte olduğu gibi Oedipus karmaşasının çözümünü sağlayan ikincil bir oluşum değildir. Nasio kadınsıyı "penisin yerini en iyi tutabilecek şeyi bulmaya yönelik, ilişkilerin çoğulluğuyla kesişen sürekli bir evrim" olarak nitelendirir.²⁰ Nasio'nun fallus merkezli dilini düzelterek, kadınsıya erişmenin bitmez tükenmez bir arayıştan geçtiğini belirteceğim. Bu arayış kadında eksikliği çıkış noktası bilir. Bedendeki eksiklik, yani penisin yokluğu, varlıktaki eksiklikle birleşir. Fakat varlıktaki eksiklik her iki cins için söz konusu olup, insanlık durumumuzla ilgilidir.

Kadın cinselliğine ilişkin görüşleri karşı cinsle ilişkiler çerçevesinde değerlendirdim. Oysa cinsel gelişimde tek bir yolun olduğu izlenimini yaratmak istemem. Cinsellik konusunda tüm geleneksel görüşlerin sorgulandığı bir zamanda, sorunun açıklıkla ortaya konulması büsbütün önem kazanır. Fikirleri çok tutucu olmakla birlikte, Freud cinsellik konusunda kendi söylemini tek doğru olarak üstlenmemeye özen gösterir. Oysa kimi psikanalistler, Freud'un kadın cinselliği konusundaki görüşlerini

¹⁹ Sigmund Freud, "Quelques Conséquences Psychiques de la Différence Anatomique entre les Sexes, *agy.*, s.131.

²⁰ Juan David Nasio, *agy.*, s.29

eleştirisiz kabul etmişlerdir. Çünkü kadın cinselliğini sorgulamak, psikanalitik söylemin kurgusunu sorgulamak anlamına gelir. Freud cinsel farklılığın ruhsal sonuçlarına ilişkin açıklamalarının bir tek koşulla desteklenebileceklerini düşünür: "...bir avuç vaka üzerinde yaptığım buluşlar geniş kapsamlıysa ve tipik iseler bu değerlendirme geçerlidir. Eğer bu böyle değilse, cinsel gelişimin izlediği yolların çoğulluğuna ilişkin bilgiye katkıdan başka birşey olamaz".²¹ İşte cinsel gelişimin izlediği yolların çoğulluğu, günümüzde kadın ve erkeklerin cinsel deneyimlerinin karmaşıklığını belki de en iyi dile getiren fıkirdir.

Oedipus karmaşasının her iki cinsten çözümü

Kızın babadan bir çocuk istemesine ilişkin enstüel arzusu ve erkeğin anneye bir çocuk verme arzusu, gerçeklikte engellerle karşılaşır. Bu engeller her iki cinsten kaygıya yol açarlar. Çocuğun boyunun yetişkine göre daha kısa olması, genital organların henüz olgunluğa erişmemiş olması, ikincil cinsel özelliklerin yokluğu (örneğin kııda göğüslerin henüz çıkmamış olması) gibi etkenlerle, bu durum daha da ciddileşir. Aynı cinsten ebeveynin imago'su ile özdeşleşim, Oedipus karmaşasının çözümünü olanaklı kılar.

Oedipus evresinde özdeşleşim nesnesi, arzu nesnesine (karşı cinsten ebeveyn) karşılık gelmez. Üçgende cinsel işlevi ketyen, engelleyen nesneye karşılık gelir. Oedipus karmaşasında özdeşleşim nesnesini yeni gerçekliğinde kuran, öznenin narsisik savunmasıdır. Oedipus karmaşasında özdeşleşimi de özgül kılan budur.²² Bir başka ifadeyle, karşı cinsten ebeveyn duyduğu arzuyla sevgiyi yitirme korkusu arasında yakalanan özne, arzu nesnesinden vazgeçerek narsisik çıkarını kollamayı yeğler. Ebeveyn imago'ları bir idealin yeri, yani benlik ideali (*idéal du moi*) olarak çocuk için önemlidirler. Oedipus karmaşasının çözümü, gerçekliğin yüceltilmesine (*sublimation*) ilkörneği oluşturu-

²¹ Sigmund Freud, "Quelques Conséquences Psychiques de la Différence Anatomique entre les Sexes", *agy.*, s.132.

²² Jacques Lacan, *Les Complexes Familiaux*, *agy.*, s.63.

rur.²³Yüceltme, genital eğilimin ketlenmesiyle başarlılır ki bu da kültürel etkinliklere yol açar. Diğer yandan benlik ideali (*idéal du moi*), öznenin yetişkin cinselliğine erişebilmek için katetmesi gereken yolların inşasında bir örnek teşkil eder.

Lacan yüceltme işlevini en saf şekliyle babaya atfeder. Çünkü anne imago'su her iki cinsten temel özdeşleşimlerle bağlantılıdır. Fakat bu durum annenin yüceltme işlevi göremediği anlamına gelmez. Babanın yokluğunda, Babanın Yasasının "yorumcusu" (Pierre Legendre) haline gelen ve yasanın iletimini sağlayan kuşkusuz annedir. Yüceltme işlevini de gören odur. Fakat eylemi sınırlıdır, çünkü anne imago'su kesin bir şekilde temel özdeşleşimlerden ayrılamaz. Anne imago'sunun bu özelliği, erkek cinselliğini daha çok etkiler. Oedipus karmaşasında kız temel sevgi nesnesi olan anneden babaya yönelirken, erkekte ilk sevgi nesnesi ve enstetüel nesne aynıdır, yani annedir.

Cinsel işlevin ketlenmesi, babanın enstet yasasını temsil etmesi ve gerektiği yerde çocuğa bu yasayı belirtmesiyle olanaklıdır. Baba da tüm toplumları düzenleyen bu temel yasaya tabidir. Böylelikle, temel yasa bir simgeleşme yasasıdır. Ancak onun aracılığıyla insan cinselliği gerçekleşebilir. Bu simgeleşme yasası işlemez olsaydı özne, aile ve toplumsal örgütlenmede son derece yıkıcı etkileri olan enstet ilişkisinde hapis kalırdı. Bu konuda Lacan şöyle yazar:

İnsanın en doğal ilişkisi, dişi ile erkek arasındaki ilişkiyi kurabilmesi için bir üçüncünün müdahalesi zorunludur. Bu üçüncünün başarılı birşeyin imgesi, bir uyumun örneği olması gerekir. Söylediklerim yeterli değil - bir yasa, bir zincir, bir simgesel düzen, söz düzeninin müdahalesi, yani baba gereklidir. Özbaba değil de, baba olarak nitelendirilen. Durumun tümüyle patlamasını ve çarpışmasını önleyen düzen, bu Babanın Adının (le Nom du Père) varlığı üzerine temellenmiştir.²⁴

Karmaşa terimi ruhsal oluşumun "örgütleyici" işlevine kar-

²³ Jacques Lacan, *Les Complexes Familiaux*, agy., s.64.

²⁴ Jacques Lacan, *Le Séminaire, Livre III, Les Psychoses*, Paris: Seuil, 1981, s.111.

şlık gelir.²⁵ Oedipus karmaşası çatışmaların yeri ve çekirdeği haline gelir. Bu çatışmalar öznenin bir dizi karşıtlıklar içinde oluşmasını sağlarlar. Bunlar haz ile korku, cinsel bastırma ile yüceltme, cinsel işlevin ketlenmesi ile vaat arasındaki karşıtlıklardır. Karmaşa bu çatışmalara "bireyin aklılcı oluşumu için gerekli azami etkililiği" katar.²⁶

Lacan *Aile Karmaşaları*'nı 1938 yılında yazar. 1953'de ise Roma'da yer alan Psikanaliz Kongresi'nde "Psikanalizde sözcük ile dilin işlevi ve alanı" adlı bildiriye sunar. Dilin işlevine ilişkin bu çalışması psikanalitik kuramın tümünü etkileyecek denli önemlidir. Oedipus karmaşası, cinsel dürtüleri örgütlemeye yarayan simgesel bir yapıdır. Ama böyle bir işlevi görebilmesi ancak bir yasayı, imleyen düzenini (*ordre du signifiant*) devreye sokabildiği ölçüde olanaklıdır. Oedipus karmaşası, cinsel normalleşme süreci için esastır. Çünkü kadınlık ve erkekliğin fethinde imleyenin işlevini devreye sokar.²⁷ Fakat cinselliğin normatif deneyiminden söz etmek, arzusunun normalleşmesi anlamına gelmez. Her zaman vahşi boyutuyla karşımıza çıkan arzu, evcilleştirilmeye direnir. Arzu, nesnelerini arayışında özneyi hep doyumsuz bırakır.

Oedipus karmaşasının çözümüyle çocuk, cinsinin özgüllüğü içinde kendini tanır ve konumlanır. Genital dürtülerin bastırılması, bunların simgesel ve kültürel düzeyde yer değiştirmelerini, yani yüceltilmelerini sağlar. Ve bu bağlamda çocuğun simgesel düzene girişi anlam kazanır. Çocuk bu andan itibaren ebeveynlerine olan bağımlılığından kopar. Sosyal gruptaki kimliğini oluşturmak için kendi arzusu ve adına hareket etmeğe başlar.

Gerçekliğe erişme

Çocuğun gerçekliğe erişmesi Oedipus karmaşasının çözümüyle olanaklıdır. Çocuğun Oedipus sınavından geçmesiyle iş-

²⁵ Jacques Lacan, *Les Complexes Familiaux*, agy., s.24.

²⁶ Jacques Lacan, *Les Complexes Familiaux*, agy., s.71.

²⁷ Jacques Lacan, *Le Séminaire, Livre III, Les Psychoses*, Paris: Seuil, 1981, s.214.

leyen temel yasa, yani ensest yasağı daha evvel yaşanmış çocukluk deneyimlerini yapılandırır. Bunlar ensest yasası dolanımında örgütlenir ve tarihselleşirler.

Lacan, Freud'un "Yadsıma" ("*La négation*") adlı metnini inceler. Öznenin, gerçekliği ilk kavrayışının varlık yargısıyla (*jugement d'existence*) mümkün olduğunu ileri sürer. Varlık yargısı sayesinde özne şunu diyebilir: "Bu benim rüyam veya sanrım veya tasarımı değil de, bir nesnedir".²⁸ Fakat Lacan'ın bu metine ilişkin açıklamasını ilginç kılan nokta, tüm nesnelliğiyle oluşan gerçekliğin özne ve arzusuyla sıkı sıkıya bağlı oluşudur. "Dışsalın içsel tarafından sınanması ve öznenin gerçekliğinin nesneyi yeniden buluşuyla oluşması söz konusudur. Bunu da söyleyen ben değil, Freud'dur".²⁹

Freud'un dilinde kendimizi ifade edersek, nesnel olarak algılananla öznenin algıya dayanarak gerçekleştirdiği tasarımın örtüştüğü yer algısal gerçeklik alanıdır. Bu alanın temelinde yatan da arzudur. Diğer bir deyişle, özne için kendi deneyimi çıkış noktasıdır. Ancak o şekilde gerçekliğe sahip çıkar ve onu dönüştürür. Aristo'ya göre insan ruhuyla düşünür. Dolto da insanın bedeniyle düşündüğünü belirtir. Böylelikle özne sürekli nesneyi arar. Karşılaşmada umduğu doyum bulamaz ve yeniden arayışına devam eder. Gerçeklik ilkesi de öznenin hiçbir zaman arzusunun nesnesini bulamayışı, onu yeniden arayışı ve bu arayışın sürekli yinelenmesi üzerine kurulur. Yalnız ensest ilişkisinde, yani anneyle olan ilişkide tam bir doyum olabilir. Bu da özneye deliliğin kapılarını açar. Gerçeklik ilkesine ilişkin Lacan şunu yazar:

(...) özne arzusunun nesnesini bulmamalıdır....tam tersine, temelinde sanrılanmayla ortaya çıkan nesneyi yeniden bulmalıdır. Elbette onu hiçbir zaman bulamaz. Gerçeklik ilkesi de işte bundan ibarettir. Özne her zaman, Freud'un dediği gibi, söz konusu gereksinmelerine az çok doyumla yanıt verecek farklı bir nesneyi yeniden bulur. Her zaman farklı bir

²⁸ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, agy., s.171.

²⁹ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, agy.

nesneden başka birşey bulamaz. Çünkü ilke olarak, ödünç verilmiş bir şeyi yeniden bulmalıdır.³⁰

Psikozlarda gerçeklik kurulamamıştır. Psikotik özne iğdiş tehdidine ilişkin deneyimi simgesel düzeyde kabul edememiştir (*bejahung*). Bu yüzden bu deneyim söylem düzeninin dışında kalmıştır. Bu simgeleşme bozukluğuna Freud reddetme (*verwerfung*), Lacan da dışta bırakma (*forclusion*) adını verir.³¹

Freud 1894 yılında yazdığı "Savunma Psikonevrozları" adlı metninde benliğin patolojik savunmalarından hareket eder. Savunma kavramı, nevrozları ve psikozları eklemlmeyi olanaklı kılar. Histeri, obsesif nevroz ve sanrısız psikoz (*psychoses hallucinatoires*) gibi patolojik rahatsızlıkların her birinde benlik, *uzlaşmaz tasarıma* (*représentation inconciliable*) karşı özgül bir savunma yaratır.

Konversiyon histerisinde benlik *uzlaşmaz tasarımla* bağlantılı olan duygulanımı koparır ve onu bedensel düzeye yöneltir. Konversiyon yoluyla duygulanımı zararsız hale getirir. Duygulanım konversiyon histerisinde bedenselle yer değiştirirken, obsesif nevrozda çatışmanın kaynağı olan *tasarımdan* ayrılır. Çatışmaya neden olan *tasarım*, duygulanımdan ayrılmasıyla gücünü yitirir. Fakat onunla bağlantılı olan duygulanım, başka tasarımlara yönelir. Bunlar şimdi obsesif tasarımları oluştururlar. Böylelikle histeri ve obsesif nevrozda benliğin *uzlaşmaz tasarıma* karşı geliştirdiği savunma, duygulanımın çatışma kaynağı *tasarımdan* ayrılmasıyla gerçekleşir. Bu ayrılma sayesinde, zayıflamış ve tecrit edilmiş *uzlaşmaz tasarım* ruhsal gerçeklikte kayıtlıdır. Bu bağlamda bastırılmış *tasarımla*, bastırılmış *tasarımın* semptom biçiminde bilince dönüşü aynı şeydir. İkisi birbirine denktirler.

³⁰ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, agy., s.98.

³¹ Lacan, Freud'un *verwerfung* terimini *forclusion* sözcüğü ile çevirir. Hukukta dava hakkının düşmesi anlamına gelir. Nevroza özgü mekanizma bastırma iken, psikozu nitelendiren mekanizma dışta bırakmadır (*forclusion*). İğdiş tehdidine ilişkin bir deneyimde olduğu gibi, öznde büyük kaygı uyandıran ve bu nedenle tahammülsüz olan tasarımların, bilinçdışında simgeleşmeden reddedilmeleri, dışta bırakılmalarına karşılık gelir.

Oysa psikozda durum farklıdır. Uzlaşmaz tasarımla sanrı biçiminde benliğe dönen içerik arasında hiçbir simgesel denklik yoktur. Savunma düzeneği devreye girdikten sonra, bu tasarımın ruhsal gerçeklikte hiçbir izi kalmaz: "Burada benlik uzlaşmayan tasarımı duygulanımıyla birlikte reddeder (*verwerfen*). Adeta tasarım benlikte hiç gözükmemiş gibi davranır".³² Bu güçlü savunma düzeneğinin işlemesiyle, sanrısız konfüzyon (*confusion hallucinatoire*) biçiminde beliren psikoz özneyi istila eder. Uzlaşmaz tasarım ruhsal gerçeklikte hiçbir iz bırakmadığından dolayı savunma etkili olmuştur. Ama gerçeklik duygusunun kısmi kaybı da bunun bedelidir:

*Benlik uzlaşmaz tasarımdan kopar. Ama bu tasarım, nesnel gerçekliğin bir parçasından ayrılmaz bir biçimde onunla bağlantılıdır ve benlik bu sonuca varırken, tümüyle veya kısmen nesnel gerçeklikten uzaklaşır.*³³

Ruhsal düzlemde tahammül edilemeyen tasarım dışarı atılır. Fakat bağlantılı olduğu bir gerçeklik parçasını da kendisiyle birlikte sürükler. Bu deneyim ruhsal gerçeklikte ortadan kaldırıldıktan sonra ondan eser kalmaz. Tasarımla gerçeklik parçası arasındaki bağ da kaybolur. Bu bağlamda, ikisi arasında denklik korunamaz. Bu noktada Juan David Nasio'nun görüşünü getirmekte yarar var. Benlikte bir parçalanma, bir kayıp meydana gelmiştir, fakat bu kısmi bir parçalanma ve kayıptır. Bir savunma düzeneği olarak dışta bırakma (*forclusion*) psikozun başlamasını açıklayamaz. Dışta bırakma ancak sanrı, çok şiddetli bir hezeyan, *acting out* gibi yerel olguları belirleyen yerel bir düzeneğe karşılık gelir.³⁴

O zaman Freud açısından ruhsal düzlemde tahammülsüz olan tasarım nedir? Bu tasarım benlik tarafından özümse-

³² Sigmund Freud, "The Neuro-psychoses of Defense", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works*, İngilizceye çeviren: James Strachey, cilt III, Londra: Hogarth Press, 1986, s.58.

³³ Sigmund Freud, "The Neuro-psychoses of Defense", *agy.*, s.59.

³⁴ Juan David Nasio, *Les Yeux de Laure. Le Concept d'Objet a dans la Théorie de J. Lacan*, Paris: Aubier, 1987, s.115-132.

yen iğdiş deneyimiyle bağlantılıdır. Freud bu sorunsalı Kurt Adam (*l'Homme aux Loups*) vakasında işler. Özne, çocukken cinsel farklılığı ve iğdişi simgesel olarak kabul edememiştir (*bejahung* gerçekleşmemiştir). Freud'un bu konuda söylediklerine bir göz atalım:

*Hastamızın iğdiş sorunu karşısında almış olduğu tavrı çoktan biliyoruz. Onu reddedip (verwerfung), anal yolla gerçekleşen cinsel ilişki kuramına bağlı kaldı. Onu reddetti dediğim zaman bu şöyle bir anlama geliyor: bastırmada olduğu gibi, o konuyu hiç bilmek istemedi. Sanki öyle bir sorun hiç yokmuş gibi varlığı üzerinde bir yargıda bulunmadı.*³⁵

Freud bu alıntısında "bastırmada olduğu gibi o konuyu hiç bilmek istemedi" der. Oysa bu bağlamda bastırma terimi bir kavram karışıklığına yol açabilir. Onun yerine daha uygun bir kavramı bulmak gerekir. Burada söz konusu olan nevroza özgü bilmemezlik değildir. Nevrozda bastırma, bir imleyenin simgesel düzeyde kabul edilmesinden (*bejahung*) sonra, bilinmemesi anlamına gelir. Bilmemezlikten geline ve bastırılan içerik, semptom olarak bilince döner.

Lacan'a göre, iğdiş imleyeninin dışta bırakılması (*forclusion*) simgesel gerçeklikte bir delik açar. Bu yüzden psikozda imleyen benliğe dönmesi farklı bir yol çizer: "içerde iptal olan, dışarıdan geri gelir".³⁶ Schreber vakasında olduğu gibi içerde iptal edilen, sanrı biçiminde geri gelir. Lacan, Freud'un fikrini kendi terimleriyle şöyle dile getirir: "simgesel düzende *Verwerfung* anlamında reddedilen herşey, gerçekte (*réel*) yeniden ortaya çıkar".³⁷

³⁵ Sigmund Freud, "Extrait de l'Histoire d'une Névrose Infantile. (L'homme aux Loups)", *Cinq Psychanalyses*, fransızcaya çeviren: Marie Bonaparte, Rudolph M. Loewenstein, Paris: Presses Universitaires de France, 1973, s.389.

³⁶ Sigmund Freud, "Remarques Psychanalytiques sur l'Autobiographie d'un Cas de Paranoïa. (Le Président Schreber)", *Cinq Psychanalyses*, agy., s.315.

³⁷ Jacques Lacan, *Les Psychoses*, agy., s.21.

Kurt adam metnini inceleyen Lacan, hastanın iğdişi üstlenememesiyle beş yaşında başından geçen sanrısız nitelikte bir olay arasında bağlantı kurar. Çocuk bahçedeki ceviz ağacının kabuğunu bıçağıyla kesmeye çalışmaktadır. Birden küçük parmağını kestiğini farkeder. Parmağını sadece derisinin tuttuğunu görür. Hiç acı hissetmez, fakat çok kaygılanır. En yakınında bulunan bankların birine çöker. Sakinleşip parmağına baktığı zaman onun yerinde olduğunu görür. Çocuk parmağının kopmasına ilişkin bir sanrı yaşamıştır. Bu vakada gördüğümüz gibi, psişizmde iğdişe ilişkin reddedilen tasarım, dışarıdan sanrı biçiminde geri gelir. Bu fikri Lacan'ın sözcükleriyle ifade edersek, "simgesel düzende *Verwerfung* anlamında reddedilen herşey, gerçekte yeniden ortaya çıkar".

Babanın Adı

İğdiş karmaşasının çözümü neye dayanır? İğdiş karmaşasının, öznenin cinsel kimliğini üstlenebilmesini sağlayan normatif bir deneyim haline gelmesi nasıl olur? Bu üstlenme çocuğun iğdişi, babanın simgesel eylemi olarak kabul etmesine bağlıdır. Lacan, babanın simgesel eylemini *Babanın Adı* (*Nom du Père*) olarak nitelendirir: "Ezelden beri babanın kişiliğini, yasa figürüyle özdeşleştiren simgesel işlevin dayanağını *Babanın Adında* tanımak gerekir".³⁸

Babanın Adı, çocuğun özdeşleştiği babanın simgesel işlevine karşılık gelir. Fakat bu işlevin geçerli olabilmesi için anne, babanın sözünü saymalı ve yasanın uygulanmasında ona bir yer vermelidir. Nasio bu konuda önemli bir açıklama getirir. Babanın Adı sadece özbabanın simgesel işlevine değinmekle kalmaz. Aynı zamanda babayı temsil eden, anne ve çocuğun ürettiği her türlü simgesel ifadedir.

Burada *baba metaforu* (*métaphore paternelle*) terimini önermek gerekir. Babanın Adı olarak adlandırdığımız konumda, herhangi bir imleyenin bu yere konulması etkinliğine (*mouve-*

³⁸ Jacques Lacan, "Fonction et Champ de la Parole et du Langage en Psychanalyse", *Ecrits*, Paris: Seuil, 1966, s.278.

ment de substitution) değinir. Böylelikle "herhangi bir imleyen, Babanın Adı imleyeninin niteliğini taşıyacaktır".³⁹ Babanın Adı olarak nitelendirdiğimiz tek ve merkezi yerle, bu konumda yerleşebilen çeşitli imleyenler arasında bir ayrımlaşma yapmak gerekir. Bu yüzden bir çocuk özbabası yanında olmadan büyü-yebilir. Anneden veya çevreden kaynaklanan imleyenler, Babanın Adı olarak nitelendirilen bu konumda yerleşirler. Böylelikle anne-çocuk ilişkisinde üçüncünün yeri belirtilmiş olur. Diğer bir deyişle, bu işlevi üstlenmek cinsiyetle ilgili değildir. Bir anne de, babanın temsil ettiği simgesel işlevi görebilir, yeter ki ilişkilerde üçüncüye yer verebilsin.

Lacan, Schreber vakasının analizinde şunu ortaya atar: öznenin oluşumu, Oedipus karmaşasının çözümünden ve Babanın Adını edinmiş olmaktan geçer. Schreber'in durumunda Babanın Adı dışta bırakılmıştır (*forclusion*). Bu nokta Babanın Adı imleyeninin reddedildiği anlamına gelmez çünkü böyle bir imleyen yoktur. Burada esas olan yerine koyma (*substitution*) etkinliğinin işlemezliliğidir. Babanın Adı olarak nitelendirilen yere bir imleyen konulamamıştır: "Dışta bırakılan öge değil, etkinliğin kendisidir; varlık değil, işlevdir".⁴⁰ Bu bağlamda Nasio işlev ile ögeyi birbirinden ayrımlaştırır.

Lacan'a göre, Babanın Adının imleyeni Oedipus karmaşası sırasında dışta bırakılır. Oysa psikotik çocuklarla olan deneyimime dayanarak, bu düzeneğin çok daha erken bir dönemde oluştuğunu düşünüyorum. Dolto da, Piera Aulagnier gibi bu düzeneğin daha erken bir dönemde etkili olduğunu belirtir. Dolto bu düzeneği, cinsel farklılığın bilincine varılmasına karşılık gelen birincil iğdişin (*castration primaire*) yer aldığı dönemde, ya da ondan daha evvel ayna evresinde konumlandırır. Dolto dışta bırakma düzeneğini simgeleşme öncesinin yokluğu olarak tanımlar.⁴¹

³⁹ Juan David Nasio, *Les Yeux de Laure*, agy., s.123.

⁴⁰ Juan David Nasio, *Les Yeux de Laure*, agy., s.125.

⁴¹ Françoise Dolto, *L'image Inconsciente du Corps*, agy., s.250.

Lacan'ın Psiko­lar se­mi­ne­rin­de ge­leş­ti­r­di­ği bir fikir, Dol­to'nun gö­rüş­le­ri­yle bir ek­le­me­le­me ya­pıl­ma­sı­nı ola­nak­lı kı­lar. Freud ya­şamın baş­lan­gı­cın­da kısı­mi bir sim­ge­sel örgüt­len­me­den söz eder. Lacan da Kurt adam met­ni­ni in­ce­ler­ken, Freud'un bu fik­rine gön­der­me ya­par. "Freud im­le­yen­ler biçiminde nok­ta­lan­mış ve ya­pı­lan­mış ger­çek­lik dün­ya­sı­nın, bu tem­el be­den içi­nde oluş­tu­ğ­u­nu sa­vlar".⁴² Bu­ra­da­ki tem­el be­den fik­ri, im­le­yenin be­deni­ne (*corps du signifiant*) de­ğ­inir. Dış­ta bı­rak­ma dü­ze­ne­ğ­in­in, bu ilk sim­ge­leş­me dü­ze­yi­nde iş­le­di­ğ­ini düşü­ne­bi­li­riz. Dol­to sim­ge­leş­me ön­ce­sin­den, Lacan da ilksel, sanal im­le­yen­ler­den söz eder. Örneğin, Kurt adam bir buçuk ya­şın­day­ken ebe­veyn­le­rinin cin­sel birleş­me­si­ne tanık ol­ur. Birincil sahne sanal bir im­le­yen ola­rak bilinç­dış­ın­da kay­de­di­li­r. Çocu­ğ­un Oedipus sı­na­vın­dan ge­ç­me­si­yle son­ra­dan (*après coup*) an­lam­lan­dırılır.

Kurt adamın ebe­veyn­le­ri ara­sın­da­ki cin­sel iliş­ki­ye tanık ol­ma­sı sanal bir im­le­yen ola­rak baş­tan beri bilinç­dış­ın­da kay­de­di­li­r. Ama bu im­le­yenin tarihselleş­me­si, yalnız Oedipus karma­şası sı­ra­sın­da cin­sel arzunun ortaya çık­ma­sı­yla müm­kün­dür. Bir sim­ge­leş­me ya­sa­ğı olan tem­el ya­sa, ya­ni en­sest ya­sa­ğı an­cak cin­sel arzunun belirmesiyle devreye girer. Tem­el ya­sa ilk im­le­yen­le­rin bir tarih içi­nde zincirleşmelerini sağlar. Bu mantığa göre ayna evresinde dış­ta bı­rakılan Babanın Adı im­le­yen­i (*signifiant du Nom du Père*), sa­de­ce Oedipus karmaşası sı­ra­sın­da ya­pı­sal bir et­ki­de bul­un­ur. Çün­kü çocu­ğ­un cin­sel arzusuna iliş­kin en­sest ya­sa­sı­nın ilk devreye girdiği zamandır bu.

⁴² Jacques Lacan, *Les Psychoses*, agy ., s.171.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Simgesel Oluşumun Gerçekleşememesi

PSİKOZDA SİMGESEL YARALAR

Annenin ayna işlevinin bebeğin yaşamının ilk aylarında ne denli önemli olduğunu Dolto sayesinde gördük. Psikotik çocuk, onu bireyliğiyle tanıyabilecek Ötekinden yoksun kalmıştır. Derin simgesel yaraları, bir insanlaşma sürecinin oluşmadığının kanıtıdır. Çocuğa bakmakla yükümlü insan ona ilgi duymamıştır. Çocuğa, sevgisi veya nefretini iletebilecek duygularla dolu sözcüklerle konuşmamıştır. Bu durumda yetişkinin nefretini bile belirtmesi ruhsal olarak yokluğundan daha iyidir. Hiç olmazsa çocuk açısından olumsuz da olsa, gerçek duygular söz konusudur. Bir çocuk ancak gerçek duygular taşıyan biriyle ilişki kurabilir.

Ötekiyle iletişim kuramayan çocuk, bedensel duygularını simgeleştiremez. Beden imgesinin oluşum süreci yarıda kalır. Çünkü beden imgesi yalnız Ötekiyle kurulan dilsel iletişimde yapılır. Çocuk bir özne olarak varolma arzusundan ve gerçeklikte bedeniyle yaşamaktan vazgeçer. Beden imgesinin oluşumu, bir insani ilişkinin simgesel dolayımını gerektirir. Bunlar olmaksızın, beden imgesi beden şemasına indirgenir. Çocuk beden şemasında sessiz ve yalnız yaşar. Yani nefes alır, yemek yer, insan soyunun bir ferdi olarak hayatta kalır. Fakat ötekilerle iletişim içinde olan özgül bir öznenin niteliklerine sahip değildir. Arkaik bir beden imgesinde, yani annesinin kollarında memeyi arayan çocuk imgesinde saplanmışır.

Algılarına anlam verebilecek bir yetişkinin yanında olmaması nedeniyle, çocuk kaotik yaşantısını tek başına simgeleştirmeye çalışır. Bunu da bize göre hezeyan (*délire*) niteliği taşıyan, fakat onun açısından anlamlı olan bir dille gerçekleştirir. Öznenin oluşumunun koşulu, babayı da temsil eden tensel bir anneyle ilişki kurabilmektir. Anne çocuğun dürtülerinin nesne-

si haline gelir. Yavrusuna yalnız yemek değil, ilgisini, sözcüklerini ve okşamalarını da sunar. Hiçbir insan yavrusu, yaşamın ilk aylarını nitelendiren çaresizliği ve acizliği ona ilgi gösteren bir yetişkin olmaksızın aşamaz. Dolto şöyle der: "Psikotik çocuk, simgeleşmenin gerçek tümörünün yeridir; şöyle diyebiliriz *ötekiyle hiçbir ilişkinin kurulamadığı, boşuna işlemiş bir simgesel işlev* tarafından inşa edilen imgesel bir tümörün merkezidir".¹

Anneyle olan temel ilişkinin kurulamaması simgeleşme erişmeyi olanaksız kılar. Ama bu dönemde Dolto açısından söz konusu olan simgeleşme öncesidir. Çünkü çocuğun simgesel düzene girmesi Oedipus karmaşasının çözümüyle olanaklıdır. Ödipal iğdişin işlevi, çocuğun ensest yasasını içselleştirerek karşı cinsten olan ebeveyninden vazgeçmesidir. Çocuk ancak bu sınavdan geçtikten sonra ailesinde konumlanabilir. İlk kez ebeveynlerinin arzularını yerine getirmek yerine, kendi arzularını talep edebilir.

Bebegın simgesel dünyası, anneyle kurulan dilsel iletişimin imgesel dokusunda kademeli olarak yapılır. Bu bağlamda, imgesel sayesinde simgeleşme varmak olanaklıdır. İmgesel boyut, öznenin yaşamında sürekli olarak etkindir ve özkimliğın temelidir. Wilfred Bion, Frances Tustin, Donald Meltzer gibi psikanalistler de Dolto'yla aynı görüşü paylaşırlar. Kişiliğın yapılanmasını imgesel bir süreklilik içinde tanımlarlar. Bu süreçte *anne nesnesinin ruhsal ve düşünsel özellikleri* büyük önem taşır.

Düşünen meme

Annenin memesi, bebek açısından hayati bir değer taşır. Sevgi ve kösnüllüğün kaynağıdır ve bu yüzden son derece değerlidir. Ama meme aynı zamanda düşünen bir memedir (*thinking breast*). Çünkü çocukta ruhsal yaşamın ve düşüncelerin

¹ Françoise Dolto, *L'image Inconsciente du Corps*, agy., s.219.

oluşumunu olanaklı kılar.² İyi meme yalnız oral dürtülerin değil, *epistemofilik dürtülerin* de doyumunu, yani bilme arzusunu karşılar.³

Melanie Klein 1930'da yayımlanan "Benliğin Gelişiminde Simgelerin Oluşumunun Önemi" adlı yazısında epistemofilik eğilimi, bebeğin annenin bedenindeki içerikleri bilme arzusu olarak tanımlar. Bu arzu yapıcı bir nitelik taşır. Ve çocuğun kendisini çevreleyen dünyayı, yani *kendi* dünyası olan annesinin bedenini keşfetmesine yol açar. Bu bağlamda, bilme arzusu Freud'un fallik evrede gözlemlediği cinsel meraktan önce yer alır. Bion açısından bilme arzusuna karşılık gelen epistemofilik dürtüler, çocuğun ruhsal yaşamında, sevgi ve nefretin yanında asal bir öge oluştururlar.

Anne çocuğunun bakımıyla uğraşırken ona kendi dünya görüşünü, deneyimlerini ve düşüncelerini sunar. Florence Guignard bir süre için annenin kendi düşünce ve deneyimlerini yavrusuna "ödünç verdiğini" belirtir. Anne bu şekilde çocuğuna insani bir değer vermiş olur.⁴ Anne sevgisi, düş kurma (*rêverie*) etkinliğiyle kendini ifade eder. Bu etkinlik, annenin bebeğin "içindeki" çaresizlik ve kargaşalığı düşünme ve hayal edebilme yeteneğine karşılık gelir.⁵ Bebeğin içinde diyorum çünkü yansıma ve özdeşleşmeye ilişkin bir etkinliktir bu. Ama bu süreç doğumdan evvel, annenin gebeliğiyle başlar. Anne doğacak bebeğiyle ilgili düşlere dalar. Onun nasıl olacağını, ki-me benzeyeceğini hayal eder. Baba da çocuğuyla ilgili düşler kurar. Ebeveynlerin çocuğa ilişkin bu tasarımını *imgesel çocuk*

² Wilfred R. Bion, *Learning from Experience*, *Seven Servants* içinde, New York: Jason Aronson, 1977, Bakınız Didier Houzel, "İdentification Introjective, Réparation, Formation du symbole", *Journal de la Psychanalyse de l'Enfant*, no. 10, s.57.

³ Claudine Geismann, Pierre Geismann, "Croissance d'une Pensée", *Journal de la Psychanalyse de l'Enfant*, no.5, s.60-63.; Bakınız Didier Houzel, "Autisme et Conflit Esthétique", no. 5, s.103.

⁴ Florence Bégoïn-Guignard, "Identification Projective et Identité de Groupe", *Journal de la Psychanalyse de l'Enfant*, 1991, no. 10, s.27.

⁵ Wilfred R. Bion, *Learning from Experience*, *agy.*, s.36.

olarak nitelendirebiliriz. Doğum sonrası ebeveynler *gerçek çocuk* ile yüzleşirler.

Gebeliği sırasında ve doğumu izleyen ilk aylarda annede keskin bir duyarlılık gelişir. Doğumdan itibaren bebeğinin herşeyine duyarlıdır. Aile ve toplumsal yaşamda beliren birçok durum karşısında, özellikle yavrusunun gereksinimleri ve arzularıyla bağlantılı olanlara yanıt verir.

Yaşamın başlangıcında, bebek bir kargaşalık içindedir. Katotik ve kaygı dolu deneyimlerini memeye yansıtır, meme de bunları kapsar. *Kapsayan nesnenin, yani memenin ruhsal nitelikleri* sayesinde acı deneyimler dönüşürler ve zulmedici olmaktan çıkarlar. Kaygı ve ruhsal acı şimdi daha kolay kabul edilebilir hale gelirler. Bebek böylelikle bu deneyimleri yeniden içe yansıtabilir. Kendi acı deneyimleriyle annesinin dönüştürdükleri arasında gidip gelen çocuğa, simgelerin ve düşüncelerin yolu açılır. Gerçeklikle yüzleşebilmek için gereken hünerlerden, -devinime, toplumsala ve düşünceye ilişkin hünerlerden- yoksun bebeğin, dünya ile olan ilişkisi şiddetli, kaygı dolu ve karmakarışıktır. Bu şiddet, dağınıklık ve kaygıyı hafifleten, dünyayla bebek arasında aracılık görevi yapan annedir.

Bebek dünyaya gelişinde, *yoğun estetik bir deneyime* yol açan duyumsal uyarılara maruz kalır. Bu fikri Donald Meltzer geliştirir.⁶ Burada estetik fikri, bebeğin anne nesnesinin güzelliği ve kösnüllüğüyle büyülenmesine gönderme yapar. Bebek dünyayla olan ilişkisinin yoğunluğu ve şiddeti altında ezilir. Fakat işaretlenmesi gereken anne nesnesinin estetik özelliklerinin, ruhsal niteliklerle değil de yüzeysel niteliklerle bağlantılı oluşudur. İnfans'ın maruz kaldığı tehlike, sevgi nesnesinin güzelliğine kapılıp duyumsal izlenimlerden kopamamasıdır. Otistik çocuklar da işte bu duyumsal deneyimler düzeyini aşamamışlardır. Anne görevini gören insanla (özanne, başka bir kadın veya bu işlevi gören bir baba olabilir, bu aşamada cinsel farklılık önemli değildir) ruhsal bir iletişim kurulamamıştır. Bu

⁶ Didier Houzel, "Autisme et Conflit Esthétique", *Journal de la Psychanalyse de l'Enfant*, no. 5, s.100.

yüzden annenin ruhsal niteliklerinin önemi büyüktür. Bunlar bebeğin algıladığı duyumları kapsama ve örgütlemeye yararlar.

Bebeğine kendi dünya görüşünü ve düşüncelerini ödünç veren anne, çocuğun deneyimlerinde aracılık görevi görür. Bebeğin ilk algılarına ve duygulanımlarına *duygusal bir anlam* vererek, bu içeriklerin örgütlenmesini sağlar. Fakat otistik çocukta duyumsal öğeleri bütünleştirmek yerine, onları bölerek parçalayan *dağıtma ve yıkma (démanteler)* düzeneği etkili olur. Böylelikle duyumsal öğelerin, anlamlı duygulanımsal bir deneyimde örgütlenmeleri engellenmiş olur.

Meltzer'in İngilizce metninde geçen *dismantling* sözcüğünün asıl karşılığı surları yıkmaktır. Oysa sözcüğün bu karşılığı otistik durumlarda geçerli değildir. Çünkü otistik çocuğun yaptığı bir "kaleye" sığınmaktan ibarettir. Ve bu kalenin içi, Bruno Bettelheim'in belirttiği gibi boştur. Burada söz konusu olan, otizme özgü savunma düzeneklerinin yıkılması değildir. Bunlar tam tersine son derece güçlüdürler. İngilizcede *dis-mantling* sözcüğü mantoyu sökme fikrine gönderme yapar. Manto bedeni örtmeğe ve korumağa yarayan kıyafettir. Bebeğin durumunda da, korumak amacıyla onu saran, manto işlevi gören annedir. Bu bağlamda Esther Bick'in *ruhsal deri (peau psychique)* kavramına veya Wilfred Bion'un *kapsayan (contenant)* terimine gönderme yapabiliriz.

Annenin kapsayan bir işlevi olması veya çocuğu için ruhsal bir deri oluşturmaması, dıştan gelen uyarılara fiziki bir engel teşkil etmesi anlamına gelmez. Bu fikir asıl çocuğun algılarını örgütlemeye yarayan annedeki duygulanımsal tutarlılığa (*cohesion affective*) gönderme yapar.⁷ Başlangıçta bebek sevgi nesnesinin güzelliği ve kösnüllüğüyle büyülenmiş olsa da, sonradan başka duyumlar onu cezbetmeye başlarlar. Renkli, kokulu,

⁷ Geneviève Haag, "Présentation de la Traduction Française", Donald Meltzer, John Bremner, Shirley Hoxter, Doreen Wedell, İsca Wittenberg, *Explorations dans le Monde de l'Autisme*, fransızcaya çeviren: Geneviève Haag, Michel Haag, Léni Iselin, Anik Maufras du Châtellier, Gabrielle Nagler, Paris: Payot, 1984, s.IV.

sesli, yumuşak ve sıcak, tadı güzel duyular yalnız sevgi nesnesinden değil, dış dünyadaki çeşitli nesnelerden de kaynaklanırlar. Bebeğin dış dünyaya giderek ilgisi artar. Nesnelere ilgi göstermek etkin bir süreçtir. Tersine çocuk nesnelere ilgi göstermediğinde, dağıtma ve yıkma (*dismantling*) düzeneği devreye girer:

*O halde dikkat etmemeye ilişkin bir yeteneğin (bunun düzeneğini daha sonra incelemeye çalışacağız) varlığını öneriyoruz. Bu yetenek sayesinde duyular o an en çekici nesneye doğru başıboş bir halde yönelirler. Duyuların bu şekilde dağılmasıyla, zihinsel bir aygıt olarak kendilik (self) çözülür. Fakat bu süreç edilgen bir biçimde, parçalar halinde dağılması ve yıkılmasıyla gerçekleşir.*⁸

Böylelikle çocuk dış dünyaya ilişkin uyarıları bütünleşmiş bir halde algılayıp onları duygusal düzeyde anlamlandıracağına, bu süreci olanaklı kılan kendi yeteneğini baltalamış olur. Duyumsal öğeler arasında kurduğu ilişkiler mekanikleşir. Duygulanımsal düzeyde kendini uyaraabilecek herşeye karşı yoğun savunma düzeneklerini harekete geçirir.

Melanie Klein'ın çalışmalarını incelediğimizde, çocuğun depresif konumda ruhsal gerçekliğin bilincine vardığını görmüştük. Oysa şizoid-paranoid konumda çocuk yıkıcı dürtülerinin bilincinde değildir ve bu yüzden kendini sorumlu hissetmez. Depresif konumda deneyimlerinin giderek bütünleşmesi, sevgi nesnesine nefretle saldıran çocuğun kendisini sorumlu hissetmesine yol açar. Yas deneyimi, sevgi nesnesine zarar vermiş olma duygusundan kaynaklanır. Bu da tahrip edilen nesneyi düzeltmek ve onarmak arzusunu harekete geçirir. Eylemlerinin daha fazla bilincinde olmak *ruhsal acıyı* şiddetlendirir. İşte yaratıcılık yeteneği ve onarma eğilimi, bu acı ve kayıp duygusunun üzerine kurulurlar.

Psikotik çocukta yer alan sürecin niteliği nedir? Bion, Melanie Klein'ın depresif konum olarak betimlediği noktada çatış-

⁸ Donald Meltzer, "La Psychologie des Etats Autistiques et de l'Etat Mental Post-autistique", *Explorations dans le Monde de l'Autisme*, agy., s.20-21.

manın meydana geldiğini ileri sürer. Çocuk yıkıcı dürtülerini, dış gerçekliğe vâkıf olmada etkili olan benliğin öğelerine yönelir. Sözel dil ve düşünceye özgü olan bu öğeler bilinç, dikkat, düşünce ve bellek gibi işlevlerden ibarettir. Psikotik çocuk kendi düşünme ve anlamlandırma yeteneğine yıkıcı bir şekilde saldırır. Dolayısıyla simgesele geçişi engellenir. Bu bağlamda simgeselin işler duruma gelmesinin koşulu, ruhsal gerçekliğin belli bir düzeyde oluşması ve çocuğun da bu gerçekliğin kısmen de olsa bilincinde olmasıdır. Tüm bu ilerlemeler depresif konumla bağlantılıdır.

Düşüncenin karşıtı olarak çocukluk otizmi

Çocukluk otizmi (otizm sendromunu ilk kez Leo Kanner tanımlamıştır), sembiyotik psikoz (Margaret Mahler), çocukluk şizofrenisi (Loretta Bender) gibi psikozlar arasında, simgesel boyutun yaşamın başlangıcında ne denli işlemez olduğunu en açık ortaya koyan çocukluk otizmidir. Frances Tustin normal otizm ile *patolojik otizm* arasında bir ayrım yapar. Normal otizm, yaşamın başlangıcında infans'ın dış dünyaya ilişkin bilincinin çok az oluşuna değinir. Otizm sözcüğü içine kapanmak ve kendi dolanımında yaşamak anlamına gelir.

Anne bakımının yetersizliği veya çocuğun özellikle *bu bakımdan yararlanamaması* nedeniyle, çocuk duyuların ege- men olduğu bir evreye takılı kalır. Anne bakımını gerektiği gibi kullanamama, çevreyle ilişkisinde edilgen olmayan birinin özgün yanıtını ima eder. Duygulanımsal ve düşünsel işlevlerin gelişimi durur. Çocuk katı bir biçimde otistik süreçlere sarılır. Bu şekilde kendi düşünme ve dış gerçeklikle iç gerçekliğin bilincinde olma yeteneğini engeller. Bu böyle olmadığı takdirde, ruhsal yetenekleri onun daha çok acı ve kaygı hissetmesine yol açabilirler. Normal otizm *düşünce öncesi bir durum iken*, patolojik otizm *düşüncenin karşıtı bir durumdur*.⁹

Yaşamın başlangıcında bebeğin duyuumsal deneyimlerini

⁹ Frances Tustin, *Autisme et Psychose de l'Enfant*, Paris: Seuil, 1977, s.12.

nasıl tanımlayabiliriz? Bebek bedenini; eller, kollar, ağız, karın gibi birbirinden ayrı organlar biçiminde algılar. Gözlemci bu organları kısmi nesneler olarak düşünse de, infans açısından öyle değildir. Bebek bu organları bütünsel nesneler şeklinde algılar. Bu konuda Dolto ile Tustin'in görüşleri aynıdır. Bedensel düzlemdeki bu süreklilik ve tutarlılık, annenin yavrusuyla özdeşleşme yeteneğine bağlıdır. Böylelikle çocuk memenin kendine ait olduğu yanılmasına kapılır. Bu birliktelik duyumu, "ağızdaki meme ucu" deneyimiyle ifade edilir.

Kendini çevreleyen dış dünya karşısında, bebeğin birinci gönderme noktası organların duyarlılığı, yani enteroseptif duyarlılıktır. Ama bebek organlarına ilişkin deneyimleri birbirinden bağımsız bir şekilde yaşar. Bebeğin her deneyimde kendisini bir bütün olarak hissedebilmesi için, kapsayıcı işlevi gören dışsal nesneyi içe alması zorunludur. Meme; saran, koruyan *ruhsal bir deri* olarak algılanır. Bu konuda Esther Bick şunu belirtir:

Bütünleşmenin olanaksız olduğu ilk çocuklukta, kapsayan bir nesneye duyulan gereksinme, bir nesnenin - bir ışık, ses, koku veya başka bir kösnül nesne- adeta çılgınca aranmasına yol açar. Nesnenin dikkati dağıtmayan ve sonuçta kişiliğin parçalarını bir anlık da olsa biraraya getiren ve tutan bir nesne olarak hissedilmesi gerekir. En uygun nesne ağızdaki meme ucuyla birlikte, bebeği kollarında taşıyan ve ona konuşan annenin tanıdık kokusudur.¹⁰

Anne kendi sorunlarından dolayı kaygılıyken ve onlara kendini kaptırmışken, çocuğun beklediği ilgiyi gösteremez. Ona dikkat edemez. Bu durum doğumla veya ailesiyle ilgili bir depresyon geçirdiğinde meydana gelebilir. Buradaki dikkat sözcüğü genel anlamından biraz farklıdır. Bion, Tustin ve Meltzer annenin bebeğe yönelttiği dikkatten söz ederken, annedeki in-

¹⁰ Esther Bick' i alıntılayan Donald Meltzer, "La Dimensionnalité comme Paramètre du Fonctionnement Mental: sa Relation à l'Organisation Narcissique", *Explorations dans le Monde de l'Autisme*, agy., s.241.

fans'ı destekleyen, kapsayan hayal, düşünce ve düş kurma boyutuna değinirler.

Bu dikkatten yoksun kalan infans kendini boşlukta hisseder. Dışsal nesnenin, yani memenin bedeninin bir parçası olmadığından aniden bilincine varır. Annesiyle olan imgesel süreklilikte bir kopma hisseder ve büyük bir öfkeye kapılır. "Ağızdaki meme ucu" deneyimi diğer duyumları örgütleyici temel bir deneyim olduğu için, kayıp hissi ağızla bağlantılıdır. Çocuğun anneye ilişkisine gönderme yapan kimi ağız duyumları kaybolurlar. Diğer bir deyişle, yaşamın başlangıcında söz konusu olan bu kayıp yalnız memenin değil, öznenin de bir parçasının yitirilmesine karşılık gelir. Memenin kaybı öznenin kimi bedensel deneyimlerinin, özellikle ağızla ilgili olanların yitimini de birlikte getirir.

Çocuk bu kaybı, bedeninin kökünden bir parça koparılmış gibi yaşar. Beden o zaman parçalanma ve dağılma tehlikesi geçirir. Dışarı atılan yabancı beden parçası, öznenin de bir parçasını birlikte sürükler.¹¹ Winnicott bu çözülme ve dağılma durumunu psikotik depresyon olarak nitelendirir. Bu bağlamda psikotik depresyon tepkisel depresyondan farklıdır. Tepkisel depresyon çocuğun altı aydan sonra yaşadığı kayba ilişkin verdiği yanıttır. Bu dönemde çocuk kendi ruhsal gelişiminde önemli kazanımlar elde etmiştir. Anne nesnesinin bütünsel bir nesne olarak varolduğu bir aşamadır bu. Çocuğun vardığı ruhsal gelişim düzeyi onun ötekinden ayrışımını olanaklı kılar.

Psikotik depresyon durumunda bebeğin yaşadığı çözülme ve dağılma duygusu ölümü andırır. Bu deneyim kavramların oluşumundan önceki aşamada yer alır. Düşünce ve sözcüklerden henüz yararlanamayan bebek, yaşadığı kaygı durumunu anlamlandıramaz. Bu yüzden Winnicott bu kaygıyı *düşünülemez kaygı (angoisse impensable)* olarak adlandırır. Diğer bir deyişle bebek, yaşadığı kaygıya anlam verebilmesini sağlayan

¹¹ Frances Tustin, *Autisme et Psychose de l'Enfant*, agy., s.55.

simgesel gelişim düzeyine varmamıştır. Bion ise bu durumu *adsız dehşet (terreur sans nom)* olarak nitelendirir. Bu yüzden otistik çocuk bir tehdit olarak yaşadığı dış dünyaya karşı aşılmaz bir duvar diker.

Diğer yandan, Bruno Bettelheim çocukluk otizminin umutsuzlukla yaşanan *aşırı bir duruma (situation extrême)* tepki olarak geliştiğini düşünür.¹² Bettelheim "aşırı durum" fikrini kendi yaşam deneyiminden çıkarmıştır. Temerküz kamplarında hayatta kalmış olmasına dayanarak bu fikre gönderme yapar. Tüm çocukluk psikozlarının ve özellikle çocukluk otizminin, çok erken yaşlarda çocuğun kendi hayatının tehlikede olduğuna kanaat getirmesiyle oluştuklarını düşünür. Bu kanı olmaksızın hiçbir insan kendi hayatı gereksinmelerinin aleyhinde işleyen, bu denli güçlü savunmalar kuramaz. İnsanın hayatı ancak böyle bir tehlikeye girdiğinde, dünyadan uzaklaşma, içine kapanma ve duygulanımlarını "dondurma" gibi savunma düzeyleri hayatta kalabilmenin tek yolu haline gelirler. Ama o zaman sorun yaşamak değil de, hayatta kalmaktır.

John vakası ve psikotik depresyon

John, Frances Tustin'in tedavi ettiği ilk otistik çocuktur. Psikanalitik tedavi sırasında John psikotik depresyona ilişkin kayıp duygusunu dillendirir. Burada söz konusu olan kayıp, dilsel düşünce öncesine ilişkindir. Bu nedenle Tustin'in seanslardan sunduğu bazı bölümler çok değerlidirler. Psikotiklerle çalıştığımızda onların ifade ettiği acı, umutsuzluk, şiddetli kaygı gibi duygulanımlar, onlara açık olmak koşuluyla, bizi özne olarak etkilerler ve sorgularlar. Fakat sağlam bir temele dayanmayan kişilik dengesini parçalamakla tehdit eden duygulanımların şiddetini hiçbir zaman tam anlamıyla hissedemeyiz.

Tustin, John ile o kırk üç aylık iken çalışmaya başlar. Erken çocukluk otizmi teşhisi koyan psikiyatrin raporunda otizme özgü semptomları bulabiliriz. John mekanik nesnelerin devini-

¹² Bruno Bettelheim, *La Forteresse Vide*, fransızcaya çeviren: Roland Humery, Paris: Gallimard, 1969, s.101.

miyle büyülenen bir çocuktur. Konuşmaz. Birşey istediği zaman muhatabının elini nesneye doğru yöneltir. Bazı durumlarda günlerce ulumasına yol açacak kadar aşırı kaygılanır.

Anne İskoçya kökenliydi. Usulleri kendi yurdundan çok değişik olan bir İngiliz doğum kliniğinde çocuğunu dünyaya getirmişti. Hemşirelerin bebeğini dilediği gibi emzirmesini engellediklerini düşündü. Çok sütü olmasına karşın bebeğini emziremedi. John'un emme gücü yetersizdi.

Doğumdan sonra ebeveynler John'un babasını büyüttmüş olan halanın evine taşındılar. Anne yavrusuyla olan ilişkisini bu kez halanın engellediğini düşündü. Eşi başka bir şehirde çalışmak zorunda kalınca büsbütün kendine olan güvenini yitirdi. Böylelikle John'un yaşamının ilk günlerinden itibaren ailede gergin bir psikolojik ortam gelişti. Eşinin desteğinden yoksun kalan anne, yabancı bir evde kendini yalnız hissetti.

Bu bağlamda çocuğun yaşamında doğum ve doğum sonrası koşullarının önemini gözden kaçırmamak gerekir. Bir kadının annelik işlevini yerine getirebilmesi için eşi ve çevresi tarafından desteklenmesi gerekir. Ne kadar söylesek azdır: bir infans'ı kesinlikle anne bakımının dışında düşünemeyiz. Bu bakım da belli bir toplumsal örgütlenmeyi zorunlu kılar. Aynı şekilde bir anneyi de tarihinden ve çocuğunun babasıyla (artık yanında olmasa bile) olan imgesel ilişkisinden ayrı düşünemeyiz.

John'un annesi öbürleri gibi yanıt vermeyen, memeyi iyi emmeyen ve dolayısıyla iyi beslenemeyen bebeğinden dolayı hüsrana uğrar. John doğumunu izleyen haftada gözlerini de açmamıştı. Normal koşullarda çocuk bakıcısına annelik fantezilerini gerçekleştirme olanağını tanır. Böylelikle ikisi arasında duygusal bir bağ kurulur. Böyle olmadığı takdirde anne kendini çocuğunda göremez ve tanıyamaz. Yani çocuk onu anne kılamaz. Yalnız bebek annesine anneliği öğretebilir. Anne kaygı yaratan bu duruma çocuğu reddederek tepki gösterebilir. Çocuk da buna otistik bir dünyadan çekilmeyle yanıt verebilir. Fakat açıklanması gereken nokta şudur: tüm çocuklar annele-

riyle ilişkilerindeki benzer güçlükler karşısında otistik bir tepki göstermezler.

John, Tustin'in muayenehanesine ilk kez gittiğinde psikanalistin varlığına kayıtsız kalır. Yalnız bir an psikanalistin elinden tutarak kendisi için çevirdiği topaca doğru götürür. John topacın nasıl döndüğünü görmek üzere heyecanla öne eğilir. Bir eliyle penisini döndürürken, diğer eliyle ağzının etrafında çember biçiminde devinimler yapar. Bunu gören Tustin çocuğun kendi bedenini, topacın devinimlerinden ayırdedemediğini farkeder. Diğer yandan, John'un uyarılmasındaki kösnül (sensuel) boyutu gözlemler. Böyle bir durumda psikanaliz çerçevesinin titizlikle muhafaza edilmesinin çok önemli olduğunu düşünür. Bu hedef doğrultusunda çocukla bedensel temastan kaçınır. Yalnız yorumlar yapar.

Cuma 9 Şubat 1952 (23. seans)

John'un ilk sözcükleri onu büyülediren topaca ilişkindir. Topacı halının üzerinde çevirmeğe çalışır, başaramaz. Kendi bedeninin bir parçasıymış gibi Tustin'in elini şiddetle yakalar. O elin topacı çevirmesini ister. Bu şekilde de başarılı olamayınca büyük bir öfkeye kapılır. Topacı tavana fırlatır. Topaç yere düşer ve kırılır. Çok üzülen John "Kırık" der ve topacı tamir etmeğe çalışır.¹³

Pazartesi 26 Kasım 1952 (130. seans)

O gün her zamankinden değişik olarak, John'u Tustin'in muayenehanesine götüren babasıdır. John babasıyla vedalaştığında onun az daha düşecek gibi olduğunu görür ve çok üzülür. Seans sırasında Tustin'e, etkinlikleriyle ve tümgüçlülüğüyle babasını hayatta tutabileceğini göstermek ister. Divanın üzerine çıkar ve şöyle der: "Babacık düzeldi, babacık düzeldi". Seansın sonunda onu almaya gelenin babası değil de, annesi olduğunu görünce ulumaya başlar: "Babacık, babacık gitti! Ba-

¹³ Frances Tustin, *Autisme et Psychose de l'Enfant*, agy., s.20-25.

bacık kırıldı!". Bu olaydan sonra bütün gece ulumaya devam eder ve şöyle der: "Onu istemiyorum. Kırık düğme! Kendini ısırmasin! Kendine vurmasin!"

Babasının olası tahribi karşısında John'un duyduğu kaygı bu seansı belirler. Babasının düşecek gibi olması ve seans bitişinde gelmeyişi babasının yok olduğunu, öldüğünü kanıtlıyordu. İnsani nesneleri insani olmayanlardan ayırmaştıramayan John, bir topacı tamir eder gibi babasını onarmağa çalışır.

Cuma 25 Ocak 1953 (153. seans)

Aralık ayında John bir annenin bebeğini emzirdiğini görür. Psikanalist o zamana değin meme sözcüğünü kullanmamıştı. John'un da bu sözcüğü tanıdığını bilmiyordu.

John dört tane renkli kalem haç şeklinde özenle yerleştirir ve şöyle der: "Meme". Kendi ağzına dokunarak " Düğme ortada!" diye ifade eder. Tustin bunu çocuğun kendisi için bir meme inşa etme arzusu olarak yorumlar. Bunun üzerine John birkaç kalem daha ekleyerek daha büyük bir haç yapar. "Daha büyük bir meme yapmak. Daha büyük bir meme yapmak" diye sözlerine ekler. Tustin, bebek John'un gerçek memeden daha büyük bir meme yapmak istediğini belirtir. Çocuk öfkeyle kalemlere vurur. Kalemler masanın üzerinde dağılırlar. " Kırık meme" der. Psikanalist John'un dilediği kadar büyük bir memeye sahip olamadığı için öfkелendiğini söyler. Çocuk şöyle yanıtlar: "Düzelتيyorum! Düzelتيyorum! Delik gitti! Düğme üzerinde!".

Diğer seanslarda olduğu gibi, bu seansta da John memenin aniden kaybını derinlemesine çalışır. Bu kayıp anneyle olan imgesel sürekliliğe ilişkin yanılsamanın yitirilmesine yol açmıştır. Ama seansta çocuk memeyi onarır ve eski haline getirir. Bedensel sürekliliğe ilişkin yanılsamanın ürünü olan "düğmeye", yani sembiyotik nesneye yeniden kavuşmuş olur. Ağzının bir parçasının koparılması fantezisi de (sembiyotik nesnenin kaybı böyle bir fanteziye yol açar) aşılış olur: "Delik yok artık".

Salı 28 Ocak 1954 (360. seans)

O gün renkli kalemleri "meme" figürünü gerçekleştirecek şekilde yerleştirir. Ağzına dokanarak şöyle der: "Düğme ortada!". Figürün ortasına bir kalem koyar ve şu sözü ekler: "Füze!" Yaptığı figüre "meme-havai fişek" adını verir. İçinden "pis kokuların" çıktığı kubbe biçiminde bir nesnenin resmiyle "havai fişek-meme" figürü arasında bağlantı kurar. Daha evvel çizmiş olduğu resime "havai fişek" adını verir. John daha evvelki seansların birinde bu resmi çizmişti. Tustin'in elini, çocuğun bedeninin bir parçasıymış gibi kullanmasına izin vermemesiyle John büyük bir öfkeye kapılmış ve bu resmi yapmıştı. Elini ağrıyormuşcasına ağzına götürür ve şöyle der: "Ağzımda sivri uç!", sonra: "Düş!"..."Kırık düğme!"..."Ağzımdaki kötü siyah delik!". Penisinin yok olduğu kaygısına kapılarak, panik içinde penisine dokunur: "Pipi halen burada mı?"

Seanslardan alınan bazı bölümler sayesinde, John'un eskiden konuşamazken, sözel dilin gelişiminden evvelki bir dönemde yaşadığı aşırı kaygı durumunu nasıl dillendirdiğini gördük. John'un ruhsal gerçekliğinin henüz oluşmadığı bir dönemde, kaygısını konumlandirebilecek *ruhsal bir yer* yoktu. Bu yüzden çocuk bu döneme ilişkin deneyimleri bir felaket boyutunda yaşar.

Çocuğun, nesnelerin tahribi karşısında duyduğu acı, memeyi aniden kaybetmiş olmasıyla bağlantılıdır. Bu derin elem, çocuğun annesiyle yaşadığı bedensel süreklilikteki kopmadan kaynaklanır. Anne yavrusuyla özdeşleşebildiğinde, bebekte memenin kendine ait olduğu yanılması yaratılır. Bedensel sürekliliğe ilişkin yanılama, ağızdaki meme ucu duyumu üzerinde odaklanır. Anne memeyi tam bebeğin beklediği anda verir. İşte o zaman bebek memeyi tümgüçlülüğüyle kendisinin yaratmış olduğu duygusuna kapılır. Dış dünyaya egemen olabilmek onda çevresine ilişkin bir güven yaratır. "Annenin be-
liğ'in ihtiyaçlarına uyum göstermesi, yeterince iyi olduğunda,

bebeğe onun kendi yaratma kapasitesine tekabül eden bir dış gerçeklik olduğu *yanılsamasını* verir".¹⁴

Ebeveynlerin görevi yanılsamayı kademeli olarak bozmaktır. Fakat bu sürecin başarılı olabilmesi için başlangıçta çocuk açısından yeterli yanılsama fırsatları yaratılmalıdır. Ayrılık, yani annenin farklılığının bilincine varmış olmak, bebekte bir çalkalanmaya neden olur. Anne de bu durumu aşması için çocuğuna yardımcı olur. İşte bu noktada birlik durumundan ayırışmaya yol açan geçiş nesnesi (*objet transitionnel*) devreye girer. Anne bu zaman sürecinde çocuğunu destekler. Depresif veya kendine güveni olmayan bir anne, bebeğin yaşadığı bu çalkalanmaya tahammül edemez. Annenin çocuğa gereken duyarlılığı ve ilgiyi gösterememesi, çocukluğundaki çatışmalar veya çevresindeki olaylardan kaynaklanabilir.

Nitekim John'un annesi de gergin aile ortamından ve eşinin yanında olmayışından dolayı bebeğini bu zor anlarında destekleyememişti. Bedensel sürekliliğinde bir kopma yaşayan John, kendi varlığının tehdit edildiğini hissetti. Bu kopma sonucunda sembiyotik nesne, yani "düğme" yitince, geriye "siyah delik" ve "ağızdaki sivri uç" kalıyordu. O zaman zulmedici bedensel maddelere dönüşen korkunç şeyler, John'un dünyasını işgal ediyorlardı. Bu dehşet durumu dış dünyadaki nesnelere yansıyor ve dünyayı zulmeden, düşman bir yer haline getiriyordu.

Tustin John'un bir uzantısı gibi kullanılmayı reddettiğinde, çocuğun tepkisini anımsayalım. John engellemenin yol açtığı panik ve öfke nedeniyle, kötü nesnenin bir patlama sonucunda kendi bedeninden dışarı atıldığını sanıyordu. Bu dışarı atılmayla birlikte, çocuk bedeninin bir parçasını kaybetmekten korkuyordu. Bu tür bir kaygı yaşadığında John penisini yokluyor ve onun zarar görmediğinden emin olmak istiyordu (360. seans).

Tustin "tipik olmayan" bir çocuk vakasını getirir. Çocuk panik ve öfkeyle dolu bir tepkiden sonra psikanalistin kollarında

¹⁴ Donald W. Winnicott, *Oyun ve gerçeklik*, agy., s.31.

teselli bulamadan hıçkırarak ağlar ve şöyle der: "Bir parça dışarı düştü!".¹⁵ Öfke ve paniğin neden olduğu bedensel patlamaları (*explosions corporelles*) yaşayan çocuk, bedeninin bir parçasını kaybetme korkusunu işte böyle ifade ediyordu.

Bu seanslarda işaret edilmesi gereken, çocuğun aktarımda yaşadığı durum ve kullandığı dildir. John duygulanımları *ruh-sal* değil de, *fiziksel* şeyler olarak yaşar. Bunları ifade etmek için de somut bir dile başvurur. Acı ve umutsuzluk deneyimleri, düşen veya yitirilen nesneler halinde ifade edilirler. John bu deneyimleri *duyumlar* biçiminde algılar, *düşüncelere* dönüştürmez. Tedavi sürecinden önce John dehşet veren, "siyah delikli" evrende hapis kalmıştı. Ona yardım edebilecek ebeveynleriyle bile iletişim kuramamıştı. Dış dünyadan çekilme ve bedensel duyumlarda odaklaşma, otistik çocuğun düşünmeye ve dolayısıyla acı hissetmeye karşı geliştirdiği bir savunmadır. İşte bu noktada Bruno Bettelheim otistik çocuğun dünyadan çekilmesine ilişkin önemli bir açıklama getirir.

Otizme neden olan annenin tavrı değildir. Bu konuda Bettelheim'in görüşü açıktır. Annenin çocukta beliren güçlüklerden sorumlu tutulması mesleki bir önyargıdır. Bu yüzden bu konuda çok dikkatli olmamız gerekir. Annenin depresyonu veya çocuğuna itici davranması nedeniyle onun gereksinmelerine yanıt verememesi, otizme yol açmaz. Asıl sorun *çocuğun annesinin tavrına gösterdiği doğal tepkidir*. Çocuk ebeveynlerinin olumsuz duygulanımlarını doğru bir biçimde yorumlar. Fakat olumsuz duygulanımlardan söz etmek ille de ebeveynlerin çocuğu sevmedikleri anlamına gelmez.

Üçüncü bölümde ele aldığımız Bernadette vakasını, yani "çiçek bebek" vakasını anımsayalım. Çocuk doğumunu izleyen ilk haftalardan itibaren süt emmekte ve hazmetmekte çok güçlük çekiyor ve kan kusuyordu. Oral evrenin acı deneyimleri zorunlu olarak anneye bağlantılıydılar. Bernadette açısından anne zulmeden biriydi. Onun bütün çektiği acılardan sorumluydu.

¹⁵ Frances Tustin, *Autisme et Psychose de l'Enfant*, agy., s.32.

Bernadette'in annesinde algıladığı olumsuz duygulanım, çocuğunu acı çekerken görmekten kaynaklanan kaygıydı. Annesinin kaygısı karşısında, Bernadette dünyadan çekilerek ve kendi fantezi dünyasına sığınarak tepki göstermişti. Böylece ötekiyle iletişim kuramaz hale gelmişti. Dolto tedavi sırasında ötekini zulmedici olarak algılayan Bernadette ile iletişim kurabilmek için, bir aracı görevi gören "çiçek bebek" kullanmaya karar verir. Diğer bir deyişle, çocukla ebeveynler arasındaki ilişkide yalnız ebeveynin olumsuz tavrını işaretlemek yeterli değildir. Çocuğun da ebeveynlerin duygulanımları karşısında nasıl konumlandığını görmek gerekir. Ebeveynlerin olumsuz duygulanımlarına bütün çocuklar aynı yanıtı vermezler.

Otistik çocuk, annesini çektiği acıdan ve duyduğu kaygıdan sorumlu tutar. Böylelikle anne zulmeden ve nefret duyulan bir nesnedir. Anne çocuğun çektiği tüm acıların ve doyumsuzlukların simgesi haline gelir. Çocuk annesini reddederek tepki gösterir. Çocuğun bu paranoyak tepkisini otistik tepki olarak nitelendirebiliriz.¹⁶ Anne çocuğun kendinden uzaklaşmasına aynı şekilde yanıt verirse, yani o da uzaklaşırsa, o zaman her ikisi arasında aşılmaz bir duvar örülür.

Tüm çocuklar bakıcılarına karşı arada sırada paranoyak bir tepkide bulunurlar. Fakat bu onları otistik çocuk haline getirmez.¹⁷ Doğal ve geçici olan otistik tepkinin kalıcı bir duruma dönüşmesi için, annenin de çocuğu reddetmesi veya ondan uzaklaşması gerekir. Ebeveynlerin tutarsız, savsaklayan tavırları karşısında veya çocuğu reddetme durumunda, çocuğun dış dünyadan kopmasına ve geri çekilmesine (*retrait autistique*) yol açan özgül bir olayı işaretlemek mümkündür. Çocuğun geri çekilmesine neden olan yok olma tehlikesidir. Çocuk böyle davranmadığı takdirde yok olacağına kanaat getirir.

Fakat çocuk dünyadan çekilse bile onda gizli bir arzu yatar. İlgisiz ve kayıtsız gibi görünse de, öteki tarafından bulunma arzusu söz konusudur. Laurie'nin tedavi sürecinde Bettelheim

¹⁶ Bruno Bettelheim, *La Forteresse Vide*, agy., s.102.

¹⁷ Françoise Dolto, *L'image Inconsciente du Corps*, agy., s.282.

şunu öğrendi:

*Bu güçlüklerle karşın kararlılığın gücünü hiçbir zaman küçümsemeyelim; "olmak veya olmamak" sorununu tarttıktan sonra olmamayı tercih edenleri terketmeyelim. Biz onların "olma" cesaretini kendilerinde bulmalarına yardım edene kadar böyle bir "seçim" söz konusudur.*¹⁸

Laurie ve Marcia'nın dünyadan çekilmelerine yol açan olayları ve Chicago Üniversitesi Ortojenik Okul'da onlara verilen tedaviyi kısaca tartışacağım. Ortojenik Okul, üniversite kampüsündeki şirin evlerden birinde bulunmaktadır. Burada çocuklar tedaviyle yükümlü personel ile birlikte yaşarlar. Bettelheim Okul'u yönettiği sürede psikanaliz gerek bireysel, gerek kurumsal düzeyde uygulanan bir yöntemdi. Fakat Bettelheim Okul'dan ayrıldıktan sonra kuruma psikiyatrik bir yaklaşım egemen oldu.

Laurie

Laurie Ortojenik Okul'a geldiğinde yedi yaşındaydı ve anorektikti. Son dört yılda bir tek kelime söylememişti. Laurie'nin ebeveynleri evlenmeden önce aşkta hüsrana uğramışlardı. Evliliğini sağlamlaştırmadan çocuk yapmamaya karar vermişlerdi. Oysa, az sonra anne Laurie'den hamile kaldı. Laurie altı yaşındayken kızkardeşi dünyaya geldi.

Annesi çalışmaya başladığı için Laurie ilk haftalardan itibaren bakıcıya gitti. On beş aylıkken birkaç kelime söylemeğe başladı. Fakat ebeveynlerine "anne" ve "baba" diye hitap etmedi. Bakıcısının aniden ayrılması, o dönemde iki buçuk yaşında olan Laurie'yi çok etkiledi. Bildiği birkaç kelimeyi de söylemez oldu. Bir gün Laurie ses çıkarırken, annesi bu sesleri hayvan sesine benzettiği için öfkeleni. Kızına tokat atarak susmasını istedi. O günden sonra Laurie bir tek kelime söylemedi.

Laurie tüm bedensel gereksinmelerini üzerine yapmağa başladı. Bir süre sonra da giderek dünyadan çekildi. Günün

¹⁸ Bruno Bettelheim, *La Forteresse Vide*, agy., s.198.

büyük bir kısmında oturtulduğu yerde hareketsiz kalıyordu. Tek yaptığı elbiselerinin düğmelerini koparmak, çarşafı ve kağıt duvarları yırtmaktı. Beş yaşına doğru ciddi bir anoreksi durumu belirdi. Beslenilmesi gerekiyordu. Kızkardeşinin doğumundan sonra durumu daha da vahimleşti. Kendini ifade etmeye yarayan garip gülüşler, çıkardığı sesler ve yıkıcı davranışları sona erdi.

Ebeveynleri Laurie tarafından reddedildiklerini hissediyorlar ve onun kendilerine "anne" ve "baba" diye hitap etmemesine üzülmüyorlardı. Laurie'nin onları sevmediğini düşünüyorlardı. Kızının iyileşemeyeceğine kanaat getiren ve bu konuda umudunu yitiren baba, kızıyla ilgilenmez oldu. Hekimlerin Laurie'nin tedaviden yararlanabileceğini ileri sürmelerine karşın, baba kaderinin Laurie'nin yükünü taşımak olduğunu düşündü. Fakat sonra fikir değiştirdi. Laurie akıl hastanesinde kısa bir süre kaldıktan sonra Ortojenik Okul'a geldi.

Ebeveynleri kızlarını iyileşene değin Okul'da bırakacaklarına ilişkin söz verdiler. Fakat sözlerini tutmadılar. Birinci yılın sonunda onu bir akşam evlerinde kalmaları için Okul'dan aldılar ve Laurie bir daha geri dönmedi. Anne kızı olmaksızın yaşayamayacağını belirtirken, baba da Laurie'nin yükünü taşımakla görevli olduğunu ileri sürdü. Laurie'ye bakmış olan iki psikiyatr ve Bettelheim tüm çabalarına rağmen ebeveynleri ikna edemediler.

Bettelheim ebeveynlerin çelişkili tavrını keskinlikle deşifre eder. Onların kızlarına karşı ilgisiz olmadıklarını bilir. Onlar yıllar boyunca ebeveynlik görevini başaramadıklarını düşünmüşlerdi. Sonunda acı çekmemek için hiçbir şeyi hissetmez oldular. Laurie'nin kaydettiği ilerlemeler karşısında umutlanıp, sonra yeniden hayal kırıklığına uğramak istemiyorlardı. Okul'daki tedavi sonucunda Laurie artık kabız değildi, bedensel gereksinimlerini üstüne yapmıyordu, daha çok yemek yiyordu ve ötekilerle ilişkisinde daha etkindi.

Bettelheim onlara Laurie'nin tedavisinin bitimine kadar Okul'da kalacağına ilişkin verdikleri sözü anımsatır. Baba, Bet-

telheim'in sözlerini şöyle yanıtlar: "Sizlerin onu uzun bir süre tutmayacağınızı ve onun iyileşmez bir vaka olduğunu bildiğim için kabul ettim".¹⁹ İşin ilginç yanı, Laurie'nin kaydettiği ilerlemeler tedavinin yarıda kesilmesine yol açmıştı. Ebeveynlerin tavrındaki bu karmaşık ruhsal boyut, otistik çocukla yapılan terapötik çalışmada en büyük engellerden birini oluşturur. Ebeveynlerin yoğun direncinde adeta psikanaliste yönelik bir mesajı okumak olanaklıdır. "Biz çocuğumuzla kazanamamışsak, sen de kazanamayacaksın".

Laurie'nin tedavisinin bu şekilde sonuçlanması, Okul'da çalışanları çok sarsar. Bettelheim ayrılmadan evvel Laurie'nin diğer çocuklar ve personelle vedalaşması için ebeveynlerinden izin ister. Laurie Okul'a bir daha dönemeyeceğini öğrenince resmen çöker, hareket edemez hale gelir. Babası da bir paket taşıyıcı gibi onu eve götürür.

Bir yıl sonra Bettelheim Laurie'nin zekâ özürlü çocuklar için bir hastanede olduğunu öğrenir. Onu ziyarete gider. Onu Okul'a gelmesi için davet ettiği ilk gün gibi, yanına oturur. Onun Okul'dan ayrılmasından dolayı herkesin ne kadar üzgün olduğunu belirtir. Bettelheim'in dokunaklı sözcüklerini okuyalım:

*Başını çevirdi, yüzüme anlar gibi baktı. İlk karşılaşmamızda bizlerle yaşamasını istediğimi ona söylediğimde elini vermişti. Benzer bir şekilde elini dizime koydu. Anlamını sezdiğim bu jestle yanıt verdim. Ne kadar istesem de onu bu hastaneden çıkarma yetkisinin bende olmadığını belirttim. Elini yavaşça çekti. Uzun bir süre yanında durmama karşın, artık orada olduğuma ilişkin bir tepkiden eser yoktu.*²⁰

Neyse ki Okul'un tüm tedavi deneyimleri, Laurie'ninki kadar acı değildiler. Örneğin Marcia'nın ebeveynleri, kızları ilerlemeğe başladığında kendilerini özgür hissettiler. Suçluluk duygusundan kurtularak aile bağlarını güçlendirdiler ve yeni bir hayat kurdular.

¹⁹ Bruno Bettelheim, *La Forteresse Vide*, agy., s.197-198.

²⁰ Bruno Bettelheim, *La Forteresse Vide*, agy., s.198.

Marcia

Kurumun ciddi patolojiyle gelen büyük yaştaki çocukları kabul etmeme politikasına karşın, Marcia on yaşındayken Okul'a alındı. Marcia'nın tedavisi kısmi bir başarıyla sonuçlandı. Duygulanımsal düzeyde güçlükleri aşabilmişken, zihinsel düzeydekileri yenemedi. Bu olgu, Bettelheim'in psikotik çocukların tedavisine ilişkin önemli saydığım bir sonuca varmasına neden olur. Duygulanımların gelişimi biyolojik bir takvime bağlı değildir. Ama duygulanımsal deneyimlere dayanan zihinsel gelişim, belirli bir biyolojik zamanı gerektirir. Zihinsel yeteneklerin gelişimi için zorunlu olan duygulanımsal deneyimler, buluş çağından evvel yer almamışlarsa zihinsel yetenekler gelişmezler.²¹ Bettelheim'in vardığı bu sonuç, otistik çocuklarla büyük yaşlarda çalışmama anlamına gelmez. Otistik bir çocuk için insanlığına kavuşabilmesi, simgesel ve sosyal dünyaya kısmen de olsa erişmesi büyük bir kazanımdır.

Marcia'nın kendisini çevreleyen dünyanın tehlikeli ve yıkıcı oluşuna kanaat getirmesi nereden kaynaklanıyordu? Ebeveynlerin çocuklukları zor geçmişti. Marcia'nın annesi kardeşlerin en büyüğüydü. On bir yaşında babasını yitirince, tüm ailenin sorumluluğunu taşımak zorunda kalmıştı. II. Dünya Savaşı'nda birinci eşini tanıdı ve ona aşık oldu. Evliliklerinden az bir süre sonra eş savaşa ölünce, Marcia'nın annesi büyük bir depresyona girdi. Hemşire olarak orduya katıldığında Marcia'nın babasını tanıdı ve onunla evlendi. Ama ilk eşini sevmeğe devam ediyordu.

Marcia'nın babası da aşkta hüsrana uğramıştı. Genelinde kaygılı olan baba, evlendiği takdirde eşinin ona bu konuda yardım edebileceğini düşünüyordu. Oysa tam tersi oldu, evlence krizleri arttı. Eşinin hamileliğinin beşinci ayında, Marcia'nın babasının durumu ağırlaştı. Çocuk sahibi olmayı arzu etmiyordu, fakat karısının isteğine razı olmuştu. Bebeğin yerini almasından ve eşinin onunla yeterince ilgilenmemesinden kor-

²¹ Bruno Bettelheim, *La Forteresse Vide*, agy., s.298.

kuyordu.

Marcia doğduğunda onun "korkunç bir bebek" olduğunu düşündü. Kızına ayırdığı zaman çok azdı. Böyle anlarda tek yaptığı şey onu rahatsız edip kızdırmaktı. Marcia'nın annesine göre kızının ilk on sekiz ayı, babanın hastalığı ve ekonomik durumun kötülüğüne karşın sorunsuz geçti. Marcia bir buçuk yaşına bastığında, babanın durumu ciddileşti. Bu kez anne umutsuzluğa kapıldı. Gerek eşini, gerek kızını terketmeyi düşündü. Fakat kızına karşı kendini sorumlu hissettiğinden, bunu yapamadı. O zaman eski işi olan hemşireliğe döndü. Kendi umutsuzluğuna uyan bir iş ortamı seçti, yani terminal hastalarla çalışmaya başladı.

Marcia iki yaşına bastığında, ebeveynleri ekonomik nedenlerle taşınmak zorunda kaldılar. Anne yeni evine ısınamadı. Marcia ve eşi başta olmak üzere, yeni yaşamıyla ilgili herşeyden nefret etti. Marcia'nın dünyadan çekilmesi o döneme rast geldi. Konuştuğu birkaç sözcüğü de söylemez oldu. Yalnız annesi çok öfkelendiğinde, Marcia bir iki söz söylüyordu. Hiç olmazsa böyle öfke anlarında annesi olumsuz'da olsa kızına karşı birşey hissediyordu.

Marcia'nın ebeveynlerinden aldığı mesaj açıktı. Her ikisi onun varolmamasını diliyorlardı. Eşinden daha fazla ilgi bekleyen baba için Marcia bir engeldi. Anne ise eşinden kurtulmak amacıyla, kızının yaşamamasını arzuluyordu. Marcia ölümünü arzulayan ebeveynlerine, dünyadan çekilerek yanıt verdi. 'Dünyadan elini eteğini çekmek bir nevi ölmek demektir. Konuşmaz oldu ve bedensel gereksinmelerini üstüne yapmağa başladı. Bu şekilde ebeveynlerinin temsil ettiği tahrip edici dünyaya yanıt vermiş oluyordu. Kendini dış dünyaya kapatarak korumaya çalıştı: "kendinden birşeyler vermeyerek dışkıları kadar, düşünce ve duygularını da tuttu".²²

Fakat ebeveynleri dışkılarını tutan kızlarına zorla lavman uyguladılar. Marcia bu eyleme karşı tüm gücüyle direnince,

²² Bruno Bettelheim, *La Forteresse Vide, agy.*, s.207.

babası devreye girdi. Yatakta kızıyla yatıp onun hareket etmesini engellemek için ona sıkı sıkıya sarılıyordu. Anne de bu sırada lavmanı uyguluyordu. Babasından o ana değin hiçbir ilgi ve yakınlık görmeyen Marcia için, bu bedensel temas son derece uyarıcıydı. Böylelikle lavmanlar Marcia'nın temel çatışması haline geldiler.

Ebeveynlerin kızlarında dehşet yaratan tutumu, Marcia'nın cinsel olarak uyarılmasına da neden oluyordu. Diğer bir deyişle, Marcia'ya dehşet veren ebeveynlerin davranışı, aynı zamanda onun tek haz kaynağıydı. Lavman sırasında adeta barsaklarının deşildiğini hissediyordu. Kızlarının ölmesini arzulayan ebeveynleri, ona bedensel hazzı sağlayan kişilerdi de. Durum böyleyse Marcia ne kendi bedensel deneyimlerine, ne de arzularına güvenebilirdi. Marcia kendi varlığını ve onlarla her türlü ilişkiyi yadsıyarak, bu çatışmayı çözmeğe çalıştı. Üç yaşından itibaren insanlara bakmaz oldu. Kulaklarını ve burun deliklerini tıkadı. İşte o zaman tam olarak dünyadan çekildi.

Marcia'nın ilgisini çeken bir tek etkinlik vardı. Parmaklarını kompulsif bir biçimde, durmadan aynı şekilde, hızla oynatıyordu. Otitik çocuklara özgü bu tür davranışı, Bettelheim *twiddling* olarak nitelendirir. Marcia yüzünün önünde oynattığı parmaklarıyla kendisine sanrısız bir mekân oluşturuyor, böylece dünyadan uzaklaşıyordu. Bu mekânı, otistik çocuğun özel dünyasını yansıttığı bir düş perdesi (*dream screen*) olarak tanımlayabiliriz.

Otitik çocuk bu duyumları kendisi için yaratarak, dış dünyadan kaynaklanan algılar ve izlenimleri etkisiz hale getirir. Kendi yarattığı perdeyle dış dünyaya yaklaşır. Dışsal gerçeklik ancak bu şekilde tahammül edilebilir bir duruma gelir. Tüm garipliğine karşın bu semptom, çocuğun doğal olarak gerçekleştirdiği ve dış dünyayı belli bir ölçüye kadar dönüştürmeğe çalıştığı tek etkinliktir.²³

Otitik çocuğun parmaklarıyla gerçekleştirdiği bu etkinlik,

²³ Bruno Bettelheim, *La Forteresse Vide*, agy., s.216.

dramatik bir ikircikliğe işaret eder. Karşıt ve uzlaşmaz iki eğilimi ifade eder. Bir yandan memeyi arzulama, diğer yandan gerçekleştiği takdirde bu arzunun tamamıyla hayal kırıklığına uğratabilmesine ilişkin korku. Marcia'nın bu etkinliği, memeye sahip olma ve emme amacıyla yürüttüğü çılgın bir arayışı temsil ediyordu. Fakat Marcia parmaklarını ağzına değil de, çenesine yaklaştırıyordu. Çünkü bedeninin deliklerinden giren her şey tehlikeliydi. Nitekim ebeveynleri ona zorla lavmanı uyguladıklarında bu tehlikeyi yakından tanımıştı. Marcia uzun yıllardan sonra parmağını ağzına götürebildi. Fakat ağzına yaklaştırmaz, parmağını geri çekiyordu.

Tedaviyle yükümlü çalışma ekibi, Marcia'nın bu semptomuna tam anlamıyla saygı gösterdi. Bu semptomu onun etkin olarak katıldığı önemli bir çaba olarak yorumladılar. Bu çaba sayesinde Marcia bedenine ve dünyaya egemen olduğunu hissediyordu. Tüm garipliğine rağmen, bu etkinliğin önemi Marcia'nın kontrolünde olmasıydı. Terapistlere göre otistik çocuğun ilerlemeleri ve uygulamaları, doğal bir biçimde gerçekleştirdiği bu etkinlikten kaynaklanmalıydılar. Bu yüzden terapötik ekip Marcia'nın etkinliğini geliştirebilmesi için ona yardım edilmesi gerektiğine inanıyordu. Ancak bu şekilde çocuğun dış dünyadaki nesnelere açılması olanaklıydı.

Bu insanların kendilerini böylesine çalışmalarına adanmaları şaşırtıcıdır. Kuşkusuz bu tedavi anlayışının altında bir dünya görüşü yatmaktadır. Burada söz konusu olan etik tavrın, geleneksel psikiyatrik görüşle ilgisi yoktur. Terapistler Marcia'nın parmaklarıyla oynayışını taklit ederler. Yani ötekiler için hiçbir anlam taşımayan, fakat Marcia için çok anlamlı olan bu deli jesti kavramağa çalışırlar. Bu jestin Marcia üzerindeki etkisini daha iyi anlayıp, onu daha iyi tanımak isterler. Hiçbirisi Marcia kadar çabuk parmaklarını oynatamaz. Kısa bir süre sonra yorulurlar.

Aslında geçiş nesnesini yaratan çocuğun kendisi olmasına karşın, terapötik ekip Marcia'nın etkinliğine bir geçiş nesnesi katar. Marcia iki kurdeladan oluşan geçiş nesnesini benimser.

Yalnız kurdelerin masanın üzerinde durmaları gerekir. Hiç kimse araya girmemelidir. O kurdeleri kendisi bulmak ister. Böyle olmadığı takdirde ona veren kişiyi tanıma zorunluluğu, dolayısıyla ona borçlu olma durumu ortaya çıkacaktı. Başlangıçta Marcia'nın parmaklarını oynatma etkinliği bedeniyle bağlantılıyken, geçiş nesnesinin devreye girmesiyle dış dünyadan kaynaklanan bir nesneye doğru yönelebilir. Bir eliyle kurdelerle oynarken, diğer eli başka şeyler yapabilecek özgürlüğe kavuşur.

Terapötik ekibin yöntemi temel bir etik tavrı yansıtır. Geleneksel eğitim ve tedavi kurumları, otistik çocuğun dünyamıza uyum sağlamasına çalışırken, Bettelheim çocuğun daha evvel yaşamış olduğu dünyadan farklı bir evreni yaratmaya çalışır. Çocuk daha evvel yaşamış olduğu düşmanca dünyayı umutsuzluk nedeniyle terketmek zorunda kalmıştı. Bettelheim otistik çocuğun bu durumunu çok iyi anlayabilir. Çünkü o da temerküz kamplarında benzer *aşırı bir durumu* yaşamıştı. İşte burada gördüğümüz gibi, araştırmacıyla nesnesi arasında kısmi özdeşleşim olmaksızın deliliğe yaklaşmak olanaksızdır.

Bettelheim dünyamıza uyması gerekenin otistik çocuk olmadığını iddia eder. Bu onun yabancılaşmasını devam ettirmekten başka bir işe yaramaz. Tam tersine, yetişkinler çocuğa uymalıdır. Erişkinler bunu başaramadıkları takdirde otistik çocuğun inançları doğrulanmış olur: "onu hiçe saymaktayız ve onun belli bir rahatlığa kavuşması ve hatta gerginliklerini yenebilmesi için gösterdiği doğal çabaları karalamaktayız".²⁴

²⁴ Bruno Bettelheim, *La Forteresse Vide*, agy., s.219.

DANIEL VEYA BİR ÇOCUĞUN KURBAN EDİLMESİ

Bayan Esther Ruh Sağlığı Merkezi'ndeki Çocuk ve Ergen Kliniği'ne on bir yaşındaki oğlu Daniel için başvurur. Görüşme sırasında anne oğlunun havaleler geçirdiğini belirtir ve tedavi edilmesini ister. Kızının da tedaviye alınmasını dilettiğini ekler. Daniel Çocuk ve Ergen Kliniği'ne beş yıl önce başvurduğu için gerekli işlemler daha çabuk yapılır ve dolayısıyla kızkardeşinden evvel sırası gelir. O sırada açıklıkla görmediğim ve sonradan anladığım, annenin önceliğinin kızının tedavisi oluşuydu. Diğer bir deyişle, psikanalitik anlamda oğluyla ilgili bir talebi yoktu.

İlk görüşmelerde Daniel'in annesinden uzak oturduğunu, onunla iletişim kuramadığını ve hüzünlü olduğunu gözlemledim. Dış dünyayla olan ilişkisinde son derece temkinli oluşunu ifade edencesine başı yana doğru eğikti. Dünyaya ve insanlara doğrudan bakamıyordu. Bedeni de kaskatıydı. Beş yıl evvel onun babasıyla birlikte Kliniğe başvurduğunu anımsadım. O dönemde ebeveynler ayrı yaşadıklarından baba çocuğun bakımını üstlenmişti. Babanın çocuğuna baktığını söylemek pek doğru olmazdı çünkü Daniel ile bir iletişimi yoktu. Ruhsal bozuklukları nedeniyle Ruh Sağlığı Merkezi'ndeki Yetişkin Kliniği'nde tedavi görüyordu. Yaptığımız görüşmede bana şizofrenik olduğu izlenimini vermişti. O gün Daniel tacize uğramış bir çocuğun davranışını sergilemişti.

Daniel annesiyle Kliniğe geldiğinde onda havalelerin yanı sıra, çocukluk psikozuna ilişkin güçlükleri de gözlemledim. Annenin talebini tanımlayamadan çocuğun tedavisini başlattım, Daniel'in çaresizlik durumu, sağlam bir çerçeve kurmadan te-

rapötik süreci başlatmama yol açtı ve annenin sözcüklerinin gerisinde yatanı duymamı engelledi. Sonradan anneyi anlamak için yaptığım girişimlerde önüme diktiği duvarı aşmak mümkün olmadı.

Memenin yokluğu

İlk görüşmelerden itibaren Daniel anne memesine olan arzuyu dile getirdi. Fakat bu denli arzulanan meme kötü, baştan çıkarıcı bir memeye dönüşüyordu. Çünkü meme varken ona gereksinmesini duyduğu sütü sağlamıyordu. Rakip bir ağız, kızkardeşinin ağzı hayati bir besin olan sütü içmesini engelliyordu. Gerçek yaşamda anne Daniel'den on aylık daha küçük kızkardeşini tercih ediyor, onu seviyordu.

İkinci görüşmede hamurla bir figür yaptı. "Bu bir fil bebek, bir tane anne fil yapacağım. Ona süt verir. Memesi şöyle". Birinci figürde kızkardeşiyle annesini tasarımladığını düşündüm. "Ortanca fil" olarak nitelendirdiği ikinci bir figür kızkardeşine değindi. Şimdi birinci figür kendisine, ikincisi kızkardeşine, sonradan yaptığı üçüncüsüyse annesine gönderme yaptı. Burada dikkati çeken özdeşleşimlerin sabit ve yapılandıran imgelelere dönüşmemeleridir. Hamur aracılığıyla gerçekleştirdiği anne tasarımı, onda "köpek-anne" fikrini çağrıştırdı. "Anneme köpek derler. Ben onların yüzüne annem köpek değildir derim. Kuyruğu büyüyor".

Ebeveynlerle kendisi arasında insani bir buluşmanın yer alamaması, psikotik çocuğu öfkesinden kudurmuş vahşi bir hayvan haline getirir. Bu yaratık öfkesini insanca ifade edemediği için kendisini "ısıtır". Annenin, bebeğin gereksinmelerine yanıt verememesi memeyi yıkıcı kılar. Bebeğin çevresine olan bağımlılığının temel olduğu bir dönemde, cömert ve iyi memesini sunmayan bir anne zulüm edicidir.

Daniel ebeveynlerini insani yüzlerden yoksun yaratıklar biçiminde tasarımlamaktadır. Anne Daniel'i köpek dişleriyle parçalayabilir, baba köpek de onu tahrip edebilirdi. Kaldı ki imgesel olarak tasarımlanan baba şiddeti, gerçek bir olguya kar-

şılık geliyordu. Daniel babasıyla yalnız yaşadığı dönemde onun tacizine uğramıştı.

Daniel üçüncü bir figür yapar. "Bak anneye. Şimdi memeleri eksik. Altında yapacağım. Filler gelir ve onu emerler". Figürü bitirdikten sonra başka bir fil daha yapmak istedi. Böylece her yavru filin bir annesi vardı. Artık rakip bebeğin, yavru filin memesine sahip olma tehlikesi ortadan kalkmıştı. Oral arzunun doyumsuzluğu ikinci seansta dile getirilir: "Ben küçüktüm, bana bez koyarlardı ve pilav yerdim". Hayati besin olan süt yerine pilavın sunulması, bu besinin uygunsuz oluşunu iyice ortaya çıkarmaktadır.

Üçüncü seansta babasından söz eder. Sonra annenin karnını kesip nasıl çocuğu çıkarttıklarını, annenin bağırsaklarını kestiklerini ve çok kan aktığını anlatır. Hastanede yapılan vaftizden bahseder. "Bir bebek istiyorum...Bugün bir ambülans geldi. Beni hastaneye götürdüler. Hastaydım...Hamamböcekleri toprağın altında kalanları yerler. Pablito (babası) ile gittik. Bir kadın bağıırıyordu ve düştü. Kadın düşeceğini sandı. Bağırды, onu kapattılar. Toprağa gömdüler. Makine toprakla örttü. Ölü sandığı kırıldı ve üzerine düştü. Artık makine örttü ve Pablito ile gittik.... O makine ölülerin sandığını çıkarıyor. O makine güçlüdür. O beni bağlamaktan hoşlanır. Onun canı yanıyor. Bu yüzden onu sevmiyorum".

Daniel'in "Bir bebek istiyorum" sözü bende bir direnç yarattı. Psikanalist bir yorum yapmak istediğinde kendi direnciyle karşılaşır. Yorum için uygun olan, doğru olan sözün yaratılması da bir çeşit doğumdur. Sözü doğurmak bir çabayı gerektirir. Burada bir paradoks söz konusudur. Psikanalist ötekine açık olduğunda (üstlenilmesi gereken tek etik tavidir bu) onda yankı uyandıran anlam, aynı zamanda onun bilinçdışının da kapanmasına ve dolayısıyla direncine yol açan anlamdır.

Daniel'e annesinin şimdiki eşinden bir bebeği olmasını isteyip istemediğini sordum. O ise bebeğin babasından olmasını arzuladığını belirtti. Sonradan onun bana ne iletmek istediğini anladım. O "Bir bebek istiyorum" sözleriyle annesi ve baba-

sından yeniden doğma isteğini dile getiriyordu. Yeniden doğuşunun da vaftizle noktalanmasını istiyordu. Aktarımda onun simgesel olarak doğmasını sağlamam için bana bir talepte bulunuyordu. Onu iyileştirmemi ve ona bakmamı diliyordu. Doğuşuna ilişkin bu talep, ölüm temasıyla yakından bağlıydı. Korkunç bir yaşam-ölüm diyalektiğinde, doğuşu ancak ölümden geçerek olanaklıydı.

Ölüm temasını canlı olarak toprağa gömülme (kadınsı öge) ve güçlü makineler (eril öge) imgeleriyle işledi. Diğer bir deyişle, kadınsıyla erillik arasındaki karşılaşma sadece yıkıcı ve ölümcüldü. Babanın gücünü, ezip geçen bir makineye benzetti. Daniel'in fiziksel ve ruhsal acıya ilişkin sözleri ("Canı yanıyor") beni etkiledi. Bu duygularını, üçüncü tekil şahısta dile getirdi. Kimdir acı çeken, Daniel mi, babası mı? Simgesel babanın yerinde konumlanamayan babayla oğul arasında simgesel bir farklılık yoktur. Her ikisi de acı çeker, çünkü Daniel babası, babası da Daniel'dir.

Acı geçmişe ait bir duygu değildir, kalıcıdır. Simgesel işlevini yürütemediği ölçüde baba oğluyla aynı kaderi, aynı acıyı paylaşıyordu. Simgesel bir yasanın işlemez oluşu dünyayı son derece tehlikeli kılıyordu. Daniel'in varlığını tehdit eden tehlike o kadar büyüktü ki Allah bile dünyanın yıkıcılığından muaf değildi. İlk seansların birinde şöyle dedi: "Allah babayı öldürdüler. Askerler bir kayışla dövdüler, tekmelediler. Tehlikelidir. Allah baba bir sopaya bağlı. Ben Allah babanın annesinin Meryem ana olduğunu biliyorum." Burada Allah baba ile, hristiyanlara göre Allahın oğlu sayılan İsa arasında ayrışım yoktur.

Gerçek yaşamda Daniel babası tarafından dövülmüş ve aşağılanmıştı. Baba da, ailede ona düşen yerde konumlanamadığından dolayı aşağılanmış oluyordu. Babaya ailede bu yeri veren annedir. Baba, oğul konumundaydı, onun kadar yaralanabilir bir durumdaydı.

Daniel'in günlük yaşamında makineler, insanlar dünyasındaki olaylara ve değişikliklere karşı onu koruyan güvenli bir

evreni temsil ediyorlardı. Aynı zamanda onda olmayan hayati bir güç ve enerjiyi simgeliyorlardı. Cansız nesneler hayat doluyken, canlı nesneler bu hayatıyetten yoksundular. Bir gün (10. seans) "uzaktan kumanda" adını verdiği bir çeşit kutuya bağlanmış bir bitki çizdi. Ona "uzaktan kumanda"nın ne işe yarayacağını sorduğumda, şöyle yanıtladı: "Toprağa gereksinimleri vardı ve toprak yoktu". 35. seansta uzaktan kumandalı bitki, toprağa köklerini salan bir bitkiye dönüşür. Fakat bu kökler henüz yeterince sağlam değildirler. Şöyle der: "Bitki düştü. Çünkü büyüyor. Toprak onu tutamıyor ve düşüyor".

Anne bebeğine yönelttiği düşünceler ve gösterdiği ilgi sayesinde, ondaki duygulanımları ve kaygıları kapsar. Bebeğe yönelik düşüncelerini, adeta onu destekleyen, tutan annenin kolları olarak görebiliriz. Bebek bu ilgiden yoksun olduğunda sürekli bir düşme kaygısı yaşar. Bu kaygıyı Daniel çizdiği resimde tasarımılar: ana toprak bitkiyi tutamaz ve bitki düşer.

Rekabet

Frances Tustin tedavi sürecinde otistik çocukta, psikanalistin "özel yemeğini" yiyen "özel bebekler" olduğuna ilişkin bir fantezinin geliştiğini belirtir. Bu fantezi psikanalistin tedaviye aldığı öteki çocuklarla rekabet ortamında sahnelenir. Diğer bir deyişle, tedavi sürecinde psikanalistin bir çocuğa ilgi göstermesi, dikkatini vermesi onu ruhsal olarak beslemesi anlamına gelir. Bu konuda Tustin şöyle der:

Bu fantezide o (hasta veya benim terapötik "sütüm" ile beslenen çocuk), "memenin" öteki yanında bulunan, ondan meme ucunu ve onunla birlikte hayat ve besin kaynağını koparmak isteyen yırtıcı rakiplerle yarışa girer.¹

Daniel onun randevu saatinden evvel başka bir çocukla çalıştığını görünce şiddetli bir tepki gösterdi. Bahçedeki salıncakta tehlikeli bir şekilde sallandı. Bu davranışı benim müdahalemi gerektirdi. Diğer çocukla yaptığım çalışmayı yarıda ke-

¹ Frances Tustin, *Autisme et Psychose de l'Enfant*, Paris: Seuil, 1977, s.178.

sip dışarı çıktım. Ona bu şekilde sallanmasının tehlikeli olduğunu söyledim ve annesini uyardım. Daniel seans sırasında bir resim çizdi. Adını yazdı ve adının ortasında bir tabanca çizdi. Bana şöyle bir soru yöneltti: Ben birisini öldürsem ne olur? O gün başka bir çocuğu seansa aldığımda duyduğu öldürücü öfkesini işte böyle dile getiriyordu. Ötekine duyduğu öfkeyi resimde tasarımılayan tabanca, adının merkezinde yer alıyordu. Diğer bir deyişle, rakip çocuğa duyduğu öfke kendine, yani kendiliğini oluşturan adına yönelikti. Öteki çocukla yaşanan rekabette bir ölüm kalım sorunu, yani "öteki veya ben" şeklinde bir yüzleşme söz konusuydu.

Çizdiği resim dolanımında ortaya çıkan çağrışımlardan sonra şöyle dedi: "Öldürmek yasak". Ben de ona ne hayvanlar ne de insanların öldürülebileceğini, dolayısıyla başka bir insana zarar vermeyi engelleyen bir yasanın işlediğini ilettim. Kuşkusuz bu sözleri söylerken ona bir hayvan olduğunu hissettiren babasının fiziksel şiddeti aklımdaydı. Bunun üzerine Daniel resmin son ögesini ekledi: güneş. Böylelikle onun insanlar dünyasına ait oluşunun kesinliği, aydınlığı ve sıcaklığı, hayvani öfkesinin yarattığı karanlık ve soğuğu yenmişti.

Adını yitirmek

Daniel için ölmek artık varolmamak ve adını yitirmektir. Yeryüzünden hiçbir iz bırakmadan kaybolmaktır. Bu durumda adını yitirmek veya adsız kalmak en büyük cezaydı, hatta dayak yemekten beterdi. Çünkü hiç olmazsa fiziksel şiddet ilişkisinde dayacağı atanla bir ilişki kurulmuş oluyordu.

Dedesinin (anne tarafından) uzun bir hastalıktan sonra vefat etmesi onda büyük bir depresyon yarattı. Bu olay, psikanalitik çerçevede (randevu saatlerinde) değişikliklere ve Ruh Sağlığı Merkezi'nde özdeşleştiği bir erkek terapistin işte olmayışına denk geldi. Eril özdeşimlerinin çok önemli olduğu bir aşamada, bu terapist eril ideal benliğine (*moi idéal*) destek oluştuyordu. Bu terapist, kızı doğduğu için bir süre izin almıştı. Bir

kızın doğumu belki onun bebekliğinde kızkardeşiyle yaşadığı rekabeti yeniden canlandırmıştı.

O gün seansa (48. seans) çok mutlu geldi çünkü işe geri dönmüş olan erkek terapistle karşılaşmıştı. Böylelikle onun ölmemiş olduğunu teyid etti.

Daniel: Manuel (erkek terapist) benim adımını unuttu.

Ben: Manuel'i görmeyince artık onun için varolmadığını düşündün. Aynı şey benimle de oldu. Randevu saatini değiştirdiğinde sen benim için yoktun, ben de senin için. Borcun olan taşı getirmedi. (Seans saatleri değişince, her seansta bana getirdiği ve simgesel ödemesinin karşılığı olan taşı getirmez oldu. Diğer bir deyişle, psikanalitik çerçevedeki değişiklik ikimiz arasındaki imgesel bağları da tehlikeye atmıştı).

Ben: Manuel'in seni unutacağını düşünmek seni endişelendirdi.

Daniel: Manuel tatile çıktı, eşiyle birlikte bebeklere baktılar.

Ben: Senin hayvanlarına baktığın gibi. Onlar senin bebeklerin, bir annenin bebeklerine baktığı gibi bakıyorsun.

Daniel: Erkek kadını hamile bırakır ve kadının bebekleri olur.

Ben. Evet, erkek kadını hamile bırakır, anne bebeği karnında taşır ve doğurur.

Daniel: Kadın doktor ona yardım etti.

Ben: Tıp doktoru bebeklerin doğmasına yardımcı olur. Ben ki psikoloji doktoruyum senin bebek-düşüncelerini doğurturum. (Burada önemli olan onun simgesel doğuşunu vurgulamaktı. Bir çocuğun, anne ve babasının cinsel birleşmesiyle dünyaya geldiğini söylemek Daniel'i de bir çocuk olarak tanımak anlamına geliyordu.)

Daniel: Geçen sefer salıncaklarda sallanıyordum ve düştüm.

Ben: Geçen sefer (geçen seansta dedesinin ölümü nedeniyle çok hüznünlü oluşu beni endişelendirmişti) hüznünlü ve umutsuzdun. Seni ve adını unutacağımı sandın.

Aramızda ölüme ilişkin bir konuşma geçer. Bir insanın ölümünün, adı olması nedeniyle bir hayvaninkinden farklı olduğunu belirtirim. İnsanın bedeni yok olabilir, fakat adı geriye kalır. Çocuk dillendirebildiği ölçüde onda büyük kaygı uyandıran olaylar arasındaki bağlantıyı kurar. Bunlar büyükbabanın ölümü, erkek terapistin yokluğu, psikanalitik çerçevedeki değişikliklere karşılık geliyordu. Kaygı yaratan bu olayların ortak özelliği Ötekinin yitmiş olmasıydı. Bu da çocuk açısından bir gönderme oluşturabilecek özdeşim olanaklarının yok olması demektir. Çocuğun varlığını tanıyan Ötekinin bakışları yitmiş oluyordu. Dolayısıyla Daniel'in açısından Ötekinin ölümü kendi ölümü anlamına geliyordu.

Daniel'in dedesinin ölümüyle yaşadığı kaygı ve ölü dedeyle özdeşleşimi, annenin bilinçdışında kendi babasıyla oğlu arasında bir bağlantı olduğunu düşündürür. Sanıyorum annenin gebeliği sırasında ve daha sonra bebek Daniel ile kurduğu ilişkiler (veya kuramadıkları), annede kendi babasıyla ilgili duygulanımların yoğun bir şekilde geri gelmelerine yol açar. Bu duygulanımlar oğlunda kendi babasını hatırlatan tüm izleri ve bağları silip yok etmeğe neden olurlar. Bu bağlamda eşini baba rolünde tanıması da mümkün değildi. Daniel'in tarihinde işte bu noktada "*Babanın Adının dışta bırakılması*" (*forclusion du Nom-du-Père*) düzeneğinin yer aldığını düşünüyorum. Dolto'ya göre bu çocuğun psişizminde psikotik bir bölge oluşturur:

*Bana öyle geliyor ki bu dışta bırakma, dile getirilemeyen bir yokluğun, veya kendi ebeveyniyle olan evlat ilişkisinin yadsınmasıyla, terkedilmesiyle ile bağlantılıdır.*²

Daniel'in her iki ebeveyni, kendi babalarıyla olan ilişkiyi yadsımışlardı. Esther Hanım'da Babanın Adını dışta bırakma düzeneği şöyle kendini gösteriyordu: gebeliğine ve Daniel'in bebekliğine ilişkin sorular sorduğumda bir söylem boşluğuyla, yani onun simgeleştirme olanaksızlığıyla karşılaşılırdım. Bende ki bilme arzusunun onda erişilemeyecek bir şeye karşılık

² Françoise Dolto, *L'image Inconsciente du Corps*, Paris: Seuil, 1984, s.250.

geldiğini ve bu nedenle ona acı çektirebileceğimi anlayınca, soru sormaktan vazgeçtim.

Bir kadın için kuşkusuz gebeliği kritik bir dönemi oluşturur ve onu geniş ölçüde yaralanabilir kılar. Gebelik, çocuklukta yaşanmış travmatik bir deneyim nedeniyle bastırılmış içeriklerin yoğun bir şekilde geri gelmelerine yol açabilir. O zaman kadın doğacak çocuğun *imgesel tasarımı*na erişemez.³

Gebelik sırasında fantezi dünyasının önemli bir işlevi vardır. Düşleme etkinliği sayesinde, doğacak bebek anneden ayrılmış biri olarak imgesel düzeyde tasarımlanır. Oysa psikotik çocuğun durumu farklıdır. Gebeliği sırasında bastırılmış içeriklerin yoğun bir şekilde geri gelmeleriyle, anne dünyaya getireceği çocuğu düşleyemez, hayal edemez. Bebeğin imgesel tasarımından yoksun kalan anne, dünyaya getirdiği bebeğin *gerçek bedenini* organlar ve kaslar bütünü biçiminde algılar. Bu gerçek beden, annenin bebekle kurduğu ilişkinin dayanağı haline gelir. Anne bebeğin biyolojik gereksinimlerini fazlasıyla önemser ve onun insani değerini yadsır. Bebeğin bedenini kendi uzantısı olarak yaşar. Bu nedenle aralarında ayrımlaşma olanaksızdır. Çocuğun bedeni anne hazzının nesnesi haline gelir.

Aulagnier'nin bu kuramsal kurgusu, annenin bilinçdışı devreye girdiği için bütün çocuklarıyla aynı türden bir ilişkiyi kurduğu düşüncesini yaratabilir. Oysa bu böyle değildir. Ailede çocuklardan biri psikotikken, diğer kardeşler böyle olmayabilir. Bu olgu, çocuk ile ebeveynler arasında bir buluşmanın ne kadar temel olduğunu açıkça gösterir. Buluşma veya buluşamamaya neden olan etkenler arasında, her türlü olumsuzluk durumunu, ebeveynlerin doğacak bebeğe ilişkin düş ve fantezilerini ve çocuğun ebeveynlerinin tavırlarına verdiği yanıtı sayabiliriz.

Sondeyiş

Daniel'in tedavi süreci iki yıllık bir dönemi kaplar. Klinik notlarım bu döneme ilişkindir. Sonradan meydana gelen olay-

³ Piera Aulagnier, "Remarques sur la Structure Psychotique", *La Psychanalyse*, cilt 8, 1964, s.53.

lar çocuğun yaşamına beklenmedik bir yön verdiler. Çocuğun kaderini tümüyle değiştirdiler. Daniel'in tedavisi yarıda kesildi. Ailesi çocuğun bakımını bir devlet kurumuna teslim etti.

Çalışmanın son aşaması benim için çok üzücü olmakla beraber, bu terapötik deneyime ilişkin en değerli sorgulama ve düşünme zamanını oluşturdu. Çünkü annede dile getirilemeyen, yani simgeleşemeyen boyutun niteliğini ve kapsamını belli bir yere kadar anlamak mümkün oldu. Meydana gelen olaylar simgesel düzeydeki boşlukları belli bir ölçüde doldurabildiler.

Böylelikle psikanalitik pratiğinin değerinin sunduğu yanıtlarda değil de, kafalarda yarattığı soru ve sorgulamalarda yattığını görmüş oluruz. Bu sorgulamalar da rahatlatıcı olmaktan çok uzaktırlar. İşte belki bu nokta psikanaliz pratiğinin can alıcı yeridir. Bize acı çektiren fakat tutkuyla sevdiğimiz, üzerinde didinip uğraştığımız yer. Çocuk psikanalizin öncülerinin yaptıkları hatalardan ve onların karşılaştıkları güçlüklerden söz eden Leopoldo Bleger bir fikir atar ortaya. Çocuk psikanalizinde temel olanı kavrama açısından önemlidir bu fikir: "Adeta bir özgüllüğü kesip çıkarabilmek, gözler önüne serebilmek için bir magmaya dalmak zorunlu olmuştur ve bunu da dışarıdan değil de, içerden, can alıcı yerinden yapmak gerekmiştir. Zahmetli ve kirli bir doğumdur".¹

Terapötik süreç sayesinde, Daniel geçmişte onu ölüm kaygısına yenik düşüren kaotik bir dünyaya çeki düzen verir. Aynı zamanda yaşamın başlangıcındaki deneyimlerine ilişkin ve donmuş bir halde bulunan duygulanımları da çözülmeğe başlarlar. Psikotik çocuk etrafındaki herşeyi kendisiyle birlikte yıkabilecek ve tahrip edebilecek güçteki duygulanımlarının temsil ettiği tehlike nedeniyle, dış dünya ile kendisi arasında bir duvar örer. Etrafına bakmaz olur, ne ıstır ne konuşur. İnsanlara kendisini kapatır. O artık yaşayan bir ölüdür.

¹ Leopoldo Bleger, "L'enfant dans la Psychanalyse et la Psychanalyse d'Enfants. De Freud à Klein", *L'enfant et la Psychanalyse*, Paris: Editions Esquisses Psychanalytiques, 1993, s.72.

Tedavideki gelişmeler Daniel'i hayata uyandırırılar. Çocuk annesine meydan okumaya başlar. Saldırgan tavrında kendini ortaya koyma ve tanınma isteği vardı. Bu değişikliklerin özgül tarafı buluş çağında yer almalarıydı. Bir yandan ailesiyle olan ilişkilerin simgesel boyutuna, yani onların anlamına uyanıyor, bir yandan da cinselliğe ilişkin güçlü duygulanımlar yaşıyordu. Her ikisi arasındaki örtüşme patlayıcı bir nitelikteydi. Daniel dürtüleri tarafından boğulduğunu, ezildiğini hissediyordu.

Başka bir ailede, başka ebeveynlerle bu şiddetli dürtüler simgesel bir ifade bulabilirken, Daniel'in ailesinde bunlar çok tehdit ediciydiler. Daniel çok tehlikeli biri olarak görülüyordu. Diğer bir güçlük de Daniel'in saldırganlığını aktarımdan uzak tutmasıydı. Dolayısıyla saldırgan dürtülerini psikanalitik çerçevede kapsamak ve simgeleştirmek olanaksızdı. Böylelikle Daniel "kötü" anneye duyduğu patlayıcı öfkenin, aktarımda temsil ettiğim "iyi" anne imgesini bozmasını ve tahrip etmesini engellemiş oluyordu. Onun için birbirinden kopuk iki anne imgesi vardı, iyi ve kötü anne imgelerinin hiç bir şekilde aynı insanda örtüşmemesi gerekiyordu. Aksi takdirde aktarımda yapılan tüm iyi şeyler yıkılabilirlerdi.

Erikson'a göre şizofrenik bir insanla ve düşüncesiyle birlikte yaşayabilmek, ancak onun bakımından yükümlü olan yetişkinin bu düşünceyi anlamayı hedeflemesi, bir nevi onu kendine meslek edinmesiyle olanaklıdır.⁵ Bu görev özel bir içgörü, yani kendini dağıtmadan ötekinin yerine koyabilme yeteneğini gerektirir. Tam tersine yetişkin, sağlam duygusal bir temelden yoksun olunca kendini korumak amacıyla bu tür düşünceye kapanır. Sanırım ötekinin deliliği karşısında duyulan kaygı delinin bize birşey yapmasından çok, kendi aklımızı kaçırabileceğimize ilişkin korkudur.

Psikanalistin yaralanabilirliği

Ebeveynlerin Daniel'in bakımını devlet kurumuna teslim et-

⁵ Erik H. Erikson, *Childhood and Society*, New York: W.W. Norton & Company, 1963, s.202.

meleri beni derinden etkiledi. Çocuğa ilişkin endişelerim beni rahat bırakmıyor, geceleri uykumu kaçırıyorlardı. Dolayısıyla olayı bir türlü unutamıyor ve dinlenemiyordum. Bir yası andıran ve çok yorucu olan bu sürecin derinlemesine çalışılması bir yıldan fazla sürdü.

Ebeveynlerin çocukla ilişkilerini bu denli köklü bir şekilde koparmalarını engellemenin yolu olup olmadığına ilişkin kendimi birçok kez sorguladım. Acaba tedaviye başlamamak mı gerekirdi? Ebeveynler büyük bir olasılıkla eninde sonunda oğullarından kurtulmaya çalışacaklardı. Çünkü Daniel büyüdükçe onlar açısından zaptedilemeyen bir tehditi oluşturunuyordu. Bayan Esther'in ikinci eşiyle evlendikten sonra kendisi ve kızı için arzuladığı yeni yaşamda Daniel'e yer yoktu. Oğlu, bayan Esther'in yeni yaşamına ilişkin planları gerçekleştirmesinde bir engeldi. Annenin ilk görüşmelerdeki ikircikli tavrını psikoterapiye başlamamak için bir gösterge olarak alabilirdim. Ama birçok ebeveynin ikircikli bir tavırdan çocuğun tarapötik süreçte kaydettiği ilerlemeleri destekleyen bir tutuma doğru değiştiklerini görmemiş miydim?

Daniel'in ebeveynleri tarafından terkedilmesi beni çok üzdü ve yaraladı. Bu yaralanabilirlik durumum bende neyin etkilendiğini anlamamı zorunlu kıldı. Tasarımı olmayan çocuksu düzeyde birşeyler sarsılmıştı. Bir hastamın psikolojik durumu iç dünyayla dış dünya arasındaki diyalektiğin bazı anlarda nasıl oynandığını görmemi sağladı. Bir gün hastam İrma büyük bir umutsuzluk ve kaygıyla seansa geldi. Sokakta yeni doğmuş bir kedi yavrusu bulmuştu. Onu evine götürmek istedi. Fakat oturduğu yerde hayvanlara bakması olanaksızdı. Bu onda müthiş bir ikilem yarattı. Eğer özdeşleştiği kedi yavrusunu sokakta bırakırsa, yemeksiz kalacak ve ölecekti. O zaman terkedilen, kediyle özdeşleşen İrma olacaktı. Diğer seçenek kedinin acı çekmemesi için yaşamamasıydı. Her iki seçenek ölümle sonuçlanıyordu. Dolayısıyla çıkış yolu gözükmüyordu. Bu sözleri karşısında hayat olduğu sürece umudun da olduğunu belirtmiştim. Neyse ki mahallesinde yaşayan biri, kedi yavrusunu yanına al-

dı. Böylelikle İrma herşeyin trajik olmadığını gördü. Hastam, kendisiyle onu tasarımıyan kedi arasındaki sınırların nasıl silindiğini anlamama yardımcı oldu. Onun kediye ilişkin kaygısı, gerçek çocukla içimdeki çocuk arasında yaşadığım çatışmayı tasarımılamayı sağladı.

Çocuk psikanalizinin dramatik bir şekilde ortaya koyduğu, tedaviye aldığımız çocukla içimizdeki çocuk arasındaki ilişkidir. İçimizde taşıdığımız çocuk psikanalistin en savunmasız tarafına ve çaresizliğine gönderme yapar. Bu nokta, tedaviye aldığımız çocuğa ilişkin keskin acının hissedildiği yerdir. Ve bu noktada temel bir insan sorunu, yani varlık ile öteki arasındaki diyalektik söz konusudur. "Varlık ile öteki arasındaki bu ilişki her türlü psikanaliz pratiğinde sistematik olarak ortaya çıksa da, asıl çocuk psikanalizinde en keskin özelliğini taşır".⁶ Böylece çocuk psikanalizi paradoksların ayrıcalıklı bir biçimde ortaya çıktığı bir alan haline gelir. Psikanalistik araştırmaya katkıda bulunsalar da, en yüksek gerginlik noktasında tahammülsüz bir yönü açığa çıkarırlar. Ruhsal düzeyde derinliğine çalışmaya neden olan gerginlik, aynı zamanda bir tehlike kaynağı oluşturur. Claude Boukobza bu fikre ilişkin şöyle bir açıklamada bulunur: "Çocuk psikanalizi, ona yaklaşmak isteyen için tehlikeden muaf değildir".⁷

Çocuk psikanalizinin tehlikeli oluşu, belki psikanalistin beden imgesinin etkilenmesindendir. Bu etkilenme bedeninin arkaik tasarımları düzeyinde yer alır. Yaralanabilirliği, duygularını bir maskeyle gizlemeyip saydamlıkla ifade etmesi ve açıklıkla bedeninde konumlanabilmesine bağlıdır. Dolto'nun beden imgesiyle ayna imgesi arasındaki farklılığı gösterebilmek için kullandığı kör çocuk örneğini bir metafor olarak alabiliriz. Psikanalist, kör çocuk gibi beden imgesiyle kendisini ifade eder. Aynanın getirdiği çarpılma olmadan duygulanımlarını olduğu gibi dile getirir.

⁶ Leopoldo Bleger, "L'enfant dans la Psychanalyse et la Psychanalyse d'Enfants", *agy.*, s. 73.

⁷ Claude Boukobza, "Situation d'Hermine von Hug-Hellmuth", *L'enfant et la Psychanalyse*, *agy.*, s.47.

Burada temel olan psikanalistin görmesini sağlayan bir çift göz değil de, üçüncü göz, yani ruhsal gözün varlığıdır.

Çocuklarla çalışan her psikanalist (sayıları hep azdır), böyle bir pratiğe yönelmesinde onu etkileyen kimi olayları veya gerekçeleri bilebilir. Ama temelde neyin yattığını tam olarak kavrayamaz. Bu yüzden çocuk ve ailesiyle çalıştığında psikanalistin karşılaştığı durumlar, kendi öznelliğine ilişkin keşiflerde bulunmasını sağlar. Böylelikle kendinde ve ötekiindeki *çocuksunun* bakir toprağında biraz daha ilerleyebilir. Çocuksu olarak nitelendirdiğimiz yapı, dilsel kavramların gelişmesinden önce oluştuğu için simgeleşmesi, tasarımlanması da o denli güçtür. Nitekim çocuk psikanalizi alanında çalışan Melanie Klein, Meltzer, Winnicott, Dolto, Mannoni gibi psikanalistlerin, psiko- zun tedavisini de üstlenmeleri bir raslantı değildir. Kitabın girişinde de belirttiğim gibi, psikanalist çocukla veya psikotikle çalışırken kendindeki çocuksudan hareket eder. Her iki tedavi alanı da psişizmin oluştuğu ilk aşamalara gönderme yapar.

Psikanalistin tedavi sürecinde bir çocukla doğrudan ilişki kurması, kendi çocuksu tarafıyla bağlantı kurmak isteyen bir yetişkinle çalışmasından farklıdır. Çocuk sayesinde psikanalist bilinçdışını tüm canlılığıyla ve dolaysız bir biçimde yaşar. Çünkü genç öznde "bilinçle bilinçdışı arasında iletişim göreceli olarak kolaydır ve bilinçdışına dönüş yolunu bulmak daha kolaydır".⁸ Belki de bu çalışmanın en çekici yanlarından biri, bu sürecin arkaik dürtüler düzeyinde yer almasıdır.

Çocuk psikanalizindeki öncülerin tarihinin de ortaya koyduğu, çocukla psikanaliz arasındaki ilişkinin olanaksızlıklar ve engellerle dolu bir tarih olduğudur. Engeller çocuktan çok yetişkin açısından. Belirsizliklerle dolu bu insani süreçte, mesleğe özgü tehlikeler kaçınılmazdır. Bunlar psikanalistin arzusunu üstlenmesi nedeniyle ödemesi gereken bedele karşılık gelirler. Psikanalistin arzusunun gizli nesnesi çocuktur. Ama hangi çocuk? Tedaviye alınan çocuk mu, yoksa içindeki çocuk mu?

⁸ Melanie Klein, *La Psychanalyse des Enfants*, fransızcaya çeviren J.B. Boulanger, Paris: Presses Universitaires de France, 1979, s.20.

Kaynakça

- Abrevaya, Elda. "Los lugares del Padre en la Cura Analítica con Niños", *Revista de Ciencias Sociales*, Nueva época, no. 3, Haziran 1997.
- Aulagnier, Piera. "Remarques sur la Structure Psychotique", *La Psychanalyse*, 8, 1964.
- Bégoïn-Guignard, Florence. "Identification Projective et Identité du Groupe", *Journal de la Psychanalyse de l'Enfant*, no. 10, 1991.
- Bettelheim, Bruno. *La Forteresse Vide*, Fransızcaya çeviren: R. Humery, Paris: Gallimard, 1969.
- Bion, Wilfred. "Language and Schizophrenia", *New Directions in Psychoanalysis*, Londra: Tavistock Publications.
- Bion, Wilfred. *Learning from Experience, Seven Servants* içinde, New York: Jason Aronson, 1977.
- Bleger, Leopoldo. "L'enfant dans la Psychanalyse et la Psychanalyse d'Enfants. De Freud à Klein", *L'enfant et la Psychanalyse*, Paris: Editions Esquisses Psychanalytiques, 1993.
- Braunstein, Nestor. "Lingüística (Lacan, entre el Lenguaje y la Lingüística)", *El Lenguaje y el Inconsciente Freudiano*, Meksiko: Siglo XXI, 1982.
- Braunstein, Nestor. *La Jouissance*, Paris: Point Hors Ligne, 1992.
- Derrida, Jacques. *La Carte Postale*, Paris: Flammarion, 1980.
- Dor, Jöel. "Réel et Réalité Psychique", *Esquisses Psychanalytiques*, no. 11, 1989.
- Dolto, Françoise. *Au Jeu du Désir*, Paris: Seuil, 1981.
- Dolto, Françoise. *L'image Inconsciente du Corps*, Paris: Seuil, 1984.
- Dolto, Françoise., Nasio, Juan. David. *L'enfant du Miroir*, Paris: Rivages, 1987.
- Erikson, Erik. H. *Childhood and Society*, New York: W. W. Norton & Company, 1963.
- Fendrik, Silvia. İ. *Psicoanálisis para Niños*, Buenos Aires: Amorrortu, 1988.
- Ferenczi, Sandor. "Confusion de Langue entre les Adultes et l'Enfant", *La Psychanalyse*, 6, 1961.
- Foucault, Michel. *The Birth of the Clinic*, İngilizceye çeviren: S. Smith, New York: Vintage Books, 1975.
- Freud, Sigmund. "Manuscrit L", *La Naissance de la Psychanalyse*, Fransızcaya çeviren: A. Berman, Paris: Presses Universitaires de France, 1973.
- Freud, Sigmund. "Lettre 69", *La Naissance de la Psychanalyse*, Paris: Presses Universitaires de France, 1973.

- Freud, Sigmund. *Etudes sur l'Hystérie*, fransızcaya çeviren: A. Berman, Paris: Presses Universitaires de France, 1975.
- Freud, Sigmund. "The Neuro-psychoses of Defense", *The Standard Edition of the Complete Psychological Works*, ingilizceye çeviren: James Strachey, 13, Londra: Hogarth Press, 1986.
- Freud, Sigmund. *L'interprétation des Rêves*, fransızcaya çeviren: I. Meyerson, Paris: PUF, 1976.
- Freud, Sigmund. *Trois Essais sur la Théorie de la Sexualité*, fransızcaya çeviren: B. Reverchon-Jouve, Paris: Gallimard, 1962.
- Freud, Sigmund. "Analyse d'une Phobie chez un Petit Garçon de Cinq Ans (Le Petit Hans)", *Cinq Psychanalyses*, fransızcaya çeviren: M. Bonaparte, R.M. Loewenstein, Paris: PUF, 1973.
- Freud, Sigmund. "Remarques Psychanalytiques sur l'Autobiographie d'un Cas de Paranoïa: Dementia Paranoides (Le Président Schreber)", *Cinq Psychanalyses*, Paris: PUF, 1973.
- Freud, Sigmund. "Extrait de l'Histoire d'une Névrose Infantile (L'homme aux Loups)", *Cinq Psychanalyses*, Paris: PUF.
- Freud, Sigmund, "Remémoration, Répétition et Elaboration", *La Technique Psychanalytique*, fransızcaya çeviren: A. Berman, Paris: PUF, 1975.
- Freud, Sigmund. "Pour Introduire le Narcissisme", *La Vie Sexuelle*, fransızcaya çeviren: D. Berger, J. Laplanche, Paris: PUF, 1973.
- Freud, Sigmund. "Narsizm Üzerine bir Giriş", *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*, türkçeye çeviren: B. Büyükkal, S.M. Tura, İstanbul: Metis Ötini Dinlemek, 1998.
- Freud, Sigmund. "Pulsions et Destins des Pulsions", *Métapsychologie*, fransızcaya çeviren: J. Laplanche, J.B. Pontalis, Paris: Gallimard, 1976.
- Freud, Sigmund. *Introduction à la Psychanalyse*, fransızcaya çeviren: S. Jankélévitch, Paris: Payot, 1971.
- Freud, Sigmund. "L'organisation Génitale Infantile", *La Vie Sexuelle*, Paris: PUF, 1973.
- Freud, Sigmund. "La Disparition du Complexe d'Oedipe", *La Vie Sexuelle*, Paris: PUF, 1973.
- Freud, Sigmund. "La Négation", *Résultats, Idées, Problèmes*, fransızcaya çeviren: J. Laplanche, Paris: PUF, 1985.
- Freud, Sigmund. "Quelques Conséquences Psychiques de la Différence Anatomique entre les Sexes", *La Vie Sexuelle*, Paris: PUF, 1973.
- Freud, Sigmund. *Nouvelles Conférences sur la Psychanalyse*, fransızcaya çeviren: A. Berman, Paris: Gallimard, 1975.
- Freud, Anna. *The Psychoanalytical Treatment of Children*, ingilizceye çeviren: N. Proctor-Gregg, New York: Schocken Books, 1974.
- Geismann, Claudine., Geismann, Pierre. "Croissance d'une Pensée", *Journal de la Psychanalyse de l'Enfant*, no. 5.

- Houzel, Didier. "Autisme et Conflit Esthétique", *Journal de la Psychanalyse de l'Enfant*, no. 5.
- Houzel, Didier. "Identification Introjective, Réparation, Formation du Symbole", *Journal de la Psychanalyse de l'Enfant*, no. 10.
- von Hug-Hellmuth, Hermine. *Essais Psychanalytiques*, fransızcaya çeviren: D. Soubrenie, Paris: Payot, 1991.
- Isaacs, Susan. "The Nature and Function of Fantasy", *Developments in Psycho-analysis*, Londra: Hogarth Press, 1952.
- Klein, Melanie. *Essais de Psychanalyse*, fransızcaya çeviren: M. Derrida, Paris: Payot, 1972.
- Klein, Melanie., Heimann, Paula., Money-Kyrle, R.E. *New Directions in Psycho-analysis*, Londra: Tavistock Publications.
- Klein, Melanie. *Envie et Gratitude*, fransızcaya çeviren: V. Smirnoff, Paris: Gallimard, 1978.
- Klein, Melanie. *Haset ve Şükran*, türkçeye çeviren: O. Koçak, Y. Erten, İstanbul: Metis Ötekini Dinlemek, 1999.
- Klein, Melanie. *Le Transfert et Autres Ecrits*, fransızcaya çeviren: C. Vincent, Paris: PUF, 1995.
- Klein, Melanie., Joan Riviere. *Love, Hate and Reparation*, New York: W.W. Norton & Company
- Lacan, Jacques. *Les Complexes Familiaux*, Paris: Navarin, 1984.
- Lacan, Jacques. *Ecrits*, Paris: Seuil, 1966.
- Lacan, Jacques. *Le Séminaire, Livre I, Les Ecrits Techniques de Freud*, Paris: Seuil, 1975.
- Lacan, Jacques. *Le Séminaire, Livre II, Le Moi dans la Théorie de Freud et dans la Technique de la Psychanalyse*, Paris: Seuil, 1978.
- Lacan, Jacques. *Le Séminaire, Livre III, Les Psychoses*, Paris: Seuil, 1981.
- Lacan, Jacques. *Le Séminaire, Livre XI, Les Quatre Concepts Fondamentaux de la Psychanalyse*, Paris: Seuil, 1973.
- Laplanche, Jean., Pontalis, J.B. *Fantasme Originnaire, Fantômes des Origines, Origines du Fantasme*, Paris: Hachette, 1985.
- Laplanche, Jean., Pontalis, J.B. *Vocabulaire de la Psychanalyse*, Paris: PUF, 1976.
- Lebovici, Serge. "Presidential Address in Honour of the Centenary of the Birth of Karl Abraham", *International Journal of Psycho-analysis*, 59, no. 2-3, 1978.
- Lefort, Rosine., Lefort, Robert. *Les Structures de la Psychose*, Paris: Seuil, 1988.
- Mannoni, Maud. *L'enfant, sa "Maladie" et les Autres*, Paris: Seuil, 1967.
- Mannoni, Maud. *La Théorie comme Fiction*, Paris: Seuil, 1979.
- Mannoni, Maud. *Un Savoir qui ne se Sait pas*, Paris: Denöel, 1985.

- Meltzer, Donald. ve ötekiler *Explorations dans le Monde de l'Autisme*, fransızcaya çeviren: G. Haag, M. Haag, L. Iselin, A. Mauffras du Châtellier, G. Nagler, Paris: Payot, 1984.
- Merleau-Ponty, Maurice. *Las Relaciones del Niño con los Otros*, Kordoba Devlet Üniversitesi, Felsefe ve Hümanite Fakültesi.
- Nasio, Juan. David. *Les Yeux de Laure*, Paris: Aubier, 1987.
- Nasio, Juan. David. *Enseignement de Sept Concepts Cruciaux de la Psychanalyse*, Paris: Payot, 1992.
- Riviere, Joan. "La Haine, le Désir de Possession et l'Agressivité", *L'amour et la Haine*, fransızcaya çeviren: A. Stronck, Paris: Payot, 1978.
- Segal, Hanna. *Introduction to the Work of Melanie Klein*, New York: Basic Books, 1974.
- Smirnoff, Victor. *La Psychanalyse de l'Enfant*, Paris: PUF, 1986.
- Tura, Saffet. Murat. *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*, İstanbul: Ayrıntı, 1996.
- Tustin, Frances. *Autisme et Psychose de l'Enfant*, fransızcaya çeviren: M. Davidovici, Paris: Seuil, 1977.
- Tustin, Frances. *Le Trou Noir de la Psyché*, fransızcaya çeviren: P. Chemla, Paris: Seuil, 1989.
- Vanier, Alain. "Une Métapsychologie des Premiers Temps?", *L'enfant et la Psychanalyse*, Paris: Editions Esquisses Psychanalytiques, 1993.
- Wallon, Henri. *Les Origines du Caractère chez l'Enfant*, Quadrige/ PUF, 1998.
- Winnicott, Donald. W. *La Consultation Thérapeutique et l'Enfant*, fransızcaya çeviren: C. Monod, Paris: Gallimard, 1971.
- Winnicott, Donald. W. *De la Pédiatrie à la Psychanalyse*, fransızcaya çeviren: J. Kalmanovitch, Paris: Payot, 1969.
- Winnicott, Donald. W. *Jeu et Réalité*, fransızcaya çeviren: C. Monod, J.B. Pontalis, Paris: Gallimard, 1975.
- Winnicott, Donald. W. *Oyun ve Gerçeklik*, türkçeye çeviren: Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Ötekini Dinlemek, 1997.
- Young-Bruehl, Elisabeth. *Anna Freud*, fransızcaya çeviren: J.P. Ricard, Paris: Payot, 1991.

AYNADAN ÖTEKİNE / ELDA ABREVAYA

Çocuk Öznelliğinin Oluşumu Üzerine Bir Çalışma

Çocuğun kısa boyu mu, deşifre edilmesi gereken özgül dili mi, yoksa sosyal gelişimini tamamlamamış olması mıdır, erişkini “çocuk konuşulanları anlamaz” diye düşünmeye iten? Yetişkin, çocuğu söz sahibi bir özne olarak düşünmez. Ona kendi prizmasının saptırıcı bakışıyla yaklaşır. Onu tutkulu narsisizminin bir nesnesi haline getirir. Ya da kendi dünya görüşü ve önyargılarından hareket ederek ona bir yer verir. Çocukluğu tasarılama biçimi de içinde yaşadığı tarihsel ortama bağlıdır. Böylelikle çocukluğa ilişkin farklı sosyal görüşler, çocuk psikanalizindeki tartışmaların da geri perdesini oluştururlar. Bu tartışmalar şöyle bir sorunun etrafında odaklanırlar: çocuklarla, erişkinlerde olduğu gibi psikanaliz yapılabilir mi?

ISBN: 975-8947-39-X

